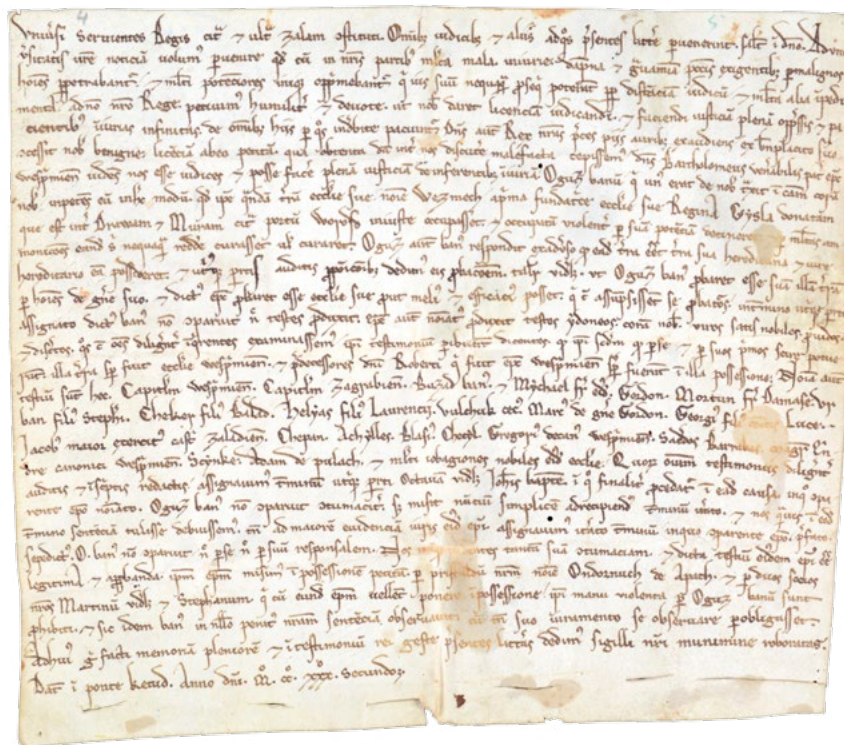

TÖRTÉNELMI KUTATÁSOK A KÖZÉPISKOLÁBAN

ZALA VÁRMEGYEI TUDOMÁNYOS TÖRTÉNELMI DIÁKKONFERENCIA

2024

ADY ISKOLA IZSÁK IMRE ALAPÍTVÁNYA

TÖRTÉNELMI KUTATÁSOK A KÖZÉPISKOLÁBAN

(A KONFERENCIA HÉT ELŐADÁSÁNAK ANYAGA)

**GÖCSEJ NYOMDA, 2025
ZALAEGERSZEG**

TARTALOMJEGYZÉK

SZERKESZTETTE:

Domján István
Dúcz Mihály
Nemes Erika

A borítón szereplő kép a Melléklet 91. oldalán
található 6. fénykép, melynek címe:
A kehidai oklevél

KIADJA: ADY ISKOLA IZSÁK IMRE ALAPÍTVÁNYA
FELELŐS KIADÓ: NEMES ERIKA

Előszó	5
Csizmadia Balázs (Batthyány Lajos Gimnázium): „Némán, némán is reánkvallasz”	7
Domján István (Zalaegerszegi Zrínyi Miklós Gimnázium): Az Aranybulla és a kehidai oklevél, avagy a 13. század bemutatása	21
Gaigg Rudolf (Mindszenty József Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium): Rudolf főherceg érdekes élete	31
Nett Vivien (Keszthelyi Vajda János Gimnázium): A XIX. századi Keszthely és Hévíz fürdőélete	39
Takács Mihály Márk (Zalaegerszegi Kölcsey Ferenc Gimnázium): Bethlen Gábor valláspolitikája	51
Tömpe Rebeka (Mindszenty József Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium): Napóleon: A Denevér szárnyalása	59
Sárvári Vivien – Vasas Helén (ZSZC Keszthelyi Közgazdasági Technikum): Rejtélyes kiállítás – „Egy keszthelyi zsidó család megmentett öröksége”	67
Mellékletek	79

ELŐSZÓ

Az elmúlt évtizedekben, a világhálónak köszönhetően, korábban soha nem látott lehetőségek nyíltak meg szinte mindenki előtt a különböző információk megszerzéséhez. A mai digitális zajban, a mesterséges intelligencia térfoglalásának idején sokan azt gondolják, hogy a tanulással, kutatómunkával szerzett tudás lassan kiváltható lesz, fordítóprogramokkal megspórolható a nyelvtanulás vagy éppen online módon is elvégezhető lesz az iskola. Attól tartok azonban, hogy ezek hiú ábrándok, a valódi, társadalmilag hasznos tudás mindig csak kemény munkával lesz elérhető a jövőben is. A technikai, technológiai változások legfeljebb segítik az ismeretek elsajátítását, ahogy például a könyvnyomtatás feltalálása is óriási lendületet adott az ismeretekhez való szélesebb körű hozzáféréshez.

A szememben mindig is értéknek számított az a mentalitás, hozzáállás, ha valaki a kötelező körökön túl még „futott” pár kört, a tankönyvi anyagon kívül még hozzáolvasott, elmerült egy témában, legyen az bármely tudományág. Az elme pallérozása nemcsak a kamaszkorban fontos, ez egy életre szóló program, hiszen aki komolyan gondolja magát, az egész életében tanulni fog. De mégis a középiskolás kor az, amikor a gyerekből felnőtt lesz, amikor fontos kérdésekben, például a továbbtanulás irányát illetően dönteni kell, ami adott esetben az ember egész későbbi életét is meghatározhatja.

Éppen ezért fontos, hogy ebben a korban a fiatalok kipróbálják magukat sok területen, legyen az a sport, valamilyen kézműves tevékenység, vagy éppen a belekóstolás a tudományokba. Megismerni a kutatás, a tudományos problémák, kérdések megoldásának alapvető módszereit és mindezt továbbadni másoknak egy írásmű megalkotásával és ennek közönség előtti előadásával.

A kommunikáció a mai világunkban nélkülözhetetlen, legyen az írásos vagy élőszóbeli, a majdani munkahelyen vagy egyáltalán az életben való sikerekhez ebben a korban kell elsajátítani azokat a képességeket, jó gyakorlatokat, amelyek megalapozzák magabiztosságunkat, a későbbi állandó fejlődésünket, a helyes irányok megtalálását. Egyúttal példamutató az a tevékenység is, amikor a pedagógusok, felismerve az átlag feletti képességeket, a tehetséget, időt és fáradságot nem sajnálva mentorálják diákjaikat, felkészítve őket egy-egy tanulmányi versenyre, megmérettetésre.

Mindezekre jó példa a Zalaegerszegi Ady Endre Általános Iskola, Gimnázium és Alapfokú Művészeti Iskola – melynek padjainak koptatásához általános iskolásként anno magam is hozzájárultam –, mely önképzőkört, majd alapítványt hozott létre a tehetséggondozás szervezettebbé alakításához. Ennek segítségével évről évre tartanak egy tudományos diák konferenciát, ahol lehetőség nyílik az oroszánkörmök megmutatására, a tehetség kibontakoztatására, majd pedig az előadások írásos változatának elkészítésére, melyet most kezében tart a Tisztelt Olvasó.

A tavalyi esztendőben a történelemtudomány volt a téma, az előadó diákok igen széles spektrumon mozogtak, mind térben, mind pedig időben, Bethlen Gábortól Napóleonon át a jelenkori szereplőkig, Nyugat-Európától a lakóhelyükig. Fontosak ezek a gyakorlatok, hiszen az érettségi előtt állók – mely addigi életük legnagyobb szellemi kihívása lesz – egyfajta rutint szerezhetnek ezen a seregszemlén. Talán páran közülük végig kitartanak majd a történelem vagy esetleg más tudomány mellett, idővel átérzik a tudós ember felelősségét a nemzetük iránt, hiszen Széchenyi István – aki éppen kétszáz évvel ezelőtti felajánlásával elindította a reformkort – írta le pár évvel később, az 1830-ban megjelent Hitel című munkájában: „A tudományos emberfő mennyisége, a nemzet igazi hatalma.”

Dr. Káli Csaba
Magyar Nemzeti Levéltár
Zala Vármegyei Levéltárának igazgatója

CSIZMADIA BALÁZS
(Batthyány Lajos Gimnázium)

„NÉMÁN, NÉMÁN IS REÁNKVALLASZ”¹

¹ Az idézet Pilinszky János: Egy KZ láger falára című műből származik.

1. A TÖRTÉNELMI HÁTTÉR – ÚT A HOLOKAUSZTHOZ MAGYARORSZÁGON ÉS NAGYKANIZSÁN

1.1. A MENÓRA, MINT SZIMBÓLUM

A menóra nem más, mint a zsidó vallást jelképező hétágú gyertyatartó, mely a Mózes által látott égő csipkebokrot is megjeleníti. A legelső menóra a Tóra második könyvének leírásai alapján készült, a Szent Sátor és a jeruzsálemi templom szertartásrendjének szerves része volt. Eredetileg a menórák olajlámpások voltak, a gyertya feltalálása után lett belőlük gyertyatartó. Estéknént meggyújtották őket, majd reggelente kitisztították a menórát. A mai korban a menórát a zsidóság szimbólumának, a „nemzetek világosságának” tekintik. Ez nem takar mást, minthogy a fény nem egy erőszakos erő, ezért az izraelita hitvallásúaknak példamutatással kell megnyernie az embereket és nem erőszakkal. Azért választottam a menórát mint szimbólumot, mert számomra azt a hét nagykanizsai zsidó családot is jelképezi, melyek történetét próbáltam munkámban megörökíteni.

Az 1941-es országhatárokkal megnövekedett Magyarország vidéki területeiről 1944-ben viszonylag rövid idő alatt kb. 450 000 zsidót deportáltak. Ez a szám szemléltetésképp körülbelül a tízszerese Nagykanizsa 2023-ban számlált lakosságának.

1.2. A VÉSZKORSZAK – A ZSIDÓTÖRVÉNYEK HATÁSA ÉS A DEPORTÁLÁSOK NAGYKANIZSÁN

1944. március 19., a német megszállás előtt is érték a zsidókat jogkorlátozások. 1939 szeptemberében a második korlátozó törvény értelmében kirekesztették a városi képviselők közül az izraelitákat. Ugyanebben az évben az akkor megválasztott nagykanizsai képviselő, Ilovsky János elérte, hogy a zsidó kereskedők tevékenységét korlátozzák. Ebbe beletartozott az is, hogy üzleteiket elkobozták, és keresztények kezére játszották át. A nagykanizsai zsidóság életében újabb fejezet nyílt Teleki Béla főispánná való kinevezésével. Teleki mindent elkövetett, hogy eleget tegyen az egyre inkább jobbra tolódó hatalom elvárásainak, és könnyen azonosult is vele. Munkáját annak szentelte, hogy Zala vármegyében „a magyarok fejlődését korlátozó népet” – a zsidókat – megfossza megélhetésüktől, ezzel segítve a „nemzet felemelkedését”.

A német megszállás után a zsidókérdés végső megoldása végett a városban is ki kellett jelölni gyűjtőtáborokat, gettókat, melyeket később a rendőség és a csendőrség őrzött. Az első gettó a zsinagóga volt, melybe 500-600 főt toloncoltak. A második a hitközség által létrehozott kereskedelmi iskola – szintúgy 600 ember gyűjtőhelye, míg a harmadik a mezőgazdasági iskola volt, melyben 700-800 embert zsúfoltak össze. A zsidók deportálása két transzportban történt. Az első csoportban április 30-án 800 zsidót deportáltak, majd május 17-én a gettó maradék lakosait, közel 2300² embert vagoníroztak be. A nagykanizsai zsidóság nagy részét Auschwitz-Birkenauban gyilkolták meg.

Tanulmányomban hét, Nagykanizsa életében meghatározó szerepet játszó zsidó család történetén, üzleti és közéleti tevékenységük bemutatásán keresztül szeretném érzékeltetni a zsidó polgárság jelentőségét a város fejlődésében. Ezek a 19. század második felében Nagykanizsa gazdasági és kulturális életének felpozíciójában tevékeny szerepet játszó vállalkozó iparos-kereskedő családoknak a város központjában álló polgári lakóházai és üzletei a mai napig alapvetően meghatározzák a belváros arculatát, mintegy mementóként emlékeztetve életükre, munkájukra, mindennapjaikra és tragikus sorsukra.

² Ez egy megközelítő szám, melyet Paksy Zoltán (2014): *A nagykanizsai zsidóság és holokauszt* című könyv adatai alapján határoztam meg.

2. HÉT NAGYKANIZSAI POLGÁRI CSALÁD TÖRTÉNETE

2.1. A GRÜNHUT CSALÁD

Grünhut Fülöp (**1. fénykép, 80. oldal**) feleségével, Dobri Lujzával még 1860 körül építtetett házat a Deák tér 2-es szám alatt. Az épület emeletes, a romantika stílusjegyeit viselő, jellegzetes polgárház volt. A földszinten működött híres gabonakereskedésük. A házat Fülöp halála után két fia, Alfréd és Henrik, valamint lánya, Szelina örökölték. A két fiú vitte tovább a gabonakereskedést „Grünhut Fülöp fiai” néven. Ez a ház a második világháború után az állam birtokába került.

Az úgynevezett második Grünhut-ház a Deák tér 4-es szám alatt található. Ezt a házat a 18. század elején építtette a Lackenbacher család. Tőlük vette meg Grünhut Alfréd (**2. fénykép, 80. oldal**) két évvel apja halála előtt, 1898-ban. A ház a II. világháború időszakában a Felső-városi Jézus Szíve Egyházközség tulajdonába került, jelenleg is ez az épület a plébánia otthona (**1. kép, 80. oldal**).

Grünhut Fülöp és fia Alfréd, mint gazdag kereskedők a század vége felé társultak a kor egyik legjelentősebb nagykanizsai vállalkozójával, Gelsei Gutmann Vilmossal. Közösén, néhány jómódú kanizsai kereskedő és ipari vállalkozó bevonásával megalapították a Kanizsai Sörgyárat (**2. kép, 81. oldal**). A modern technológiával felszerelt gyárnak biztos felvevőpiaca volt. Sikereségét mutatja, hogy a termelés egészen az ezredfordulóig folyt. A hazai söriparban is megjelentek a második ipari forradalom időszakának jellemző gazdasági folyamatai. A századforduló után az ország sörgyárai – beleértve a kanizsait is – egy kartellt hoztak létre, amely a piac felosztásával minden résztvevő cég számára biztosította a megfelelő profitot. A kanizsai sörgyár Csengery úton található épülete még mindig áll, de már nem üzemel.

Grünhuték fő vállalkozása azonban a gabonakereskedés maradt. A kereskedelem a kor gazdasági és birtokviszonyainak megfelelően zajlott: a meg nem valósult földosztás miatt a megmaradt uradalmak termékeiket külföldön akarták értékesíteni. A magyar gabona térnyerését segítette, az Osztrák-Magyar Monarchia védett piacának növekvő gabonaigénye. A dualizmus korában Magyarország dinamikusan fejlődő élelmiszeriparának (malomipar) megnövekvő igényeit a kereskedők elégtették ki. Grünhut cége – a hozzá hasonló vagyonos nagykanizsai kereskedőcsaládokhoz hasonlóan – az uradalmakkal szerződött és vállalta a gabona és más mezőgazdasági termények külföldre történő exportját.

A 19. század második felében sorra alakultak Nagykanizsán is a hitelintézetek, melyek a szükséges tőkét biztosították a virágzó vállalkozásokhoz. Ezek egyike volt a Nagykanizsai Kereskedelmi és Iparbank, melynek elnöke a már említett Gutmann Vilmos volt, az igazgatósági tagok között pedig Grünhut Fülöpöt is megtaláljuk. A bank szintén, mint a sörgyár a Csengery úton volt megtalálható. A tőkeerős pénzintézet az 1873-as tőzsdekrachot is átvészelte.

Nagykanizsán 1913-ban nevezték ki Halis István városi tanácsost könyvtárosnak és múzeumőrnek. Ebben az időszakban alakult ki határozott igény a város, a közösség értékeinek intézményesített megőrzésére. A gyűjtemény alapja a piarista gimnázium régiségtára volt. 1919-ben Halis István a városházán kapott két szobát, hogy gyűjtse a régiségeket. 1919-1920 között bővült a múzeum. Grünhut Alfréd saját metszet- és numizmatikai gyűjteménye (**3. kép, 81. oldal**) egy részét a múzeumnak adományozta, míg a többit a múzeum megvásárolta tőle. Emellett a család festményeket – nagy eséllyel felmenőikről készült arcképeket, illetve Alfréd hadtörténet iránti érdeklődését tükröző csatajeleneteket ábrázoló rajzokat és metszeteket is a múzeum rendelkezésére bocsátott.

Érdekesség, hogy Grünhut Alfréd testvére, Henrik a mezőgazdasági vállalkozáson kívül a városi politikában is részt vett, tagja volt a Nagykanizsai Polgári Egyletnek.

A trianoni békediktátum derékba törte Nagykanizsa gazdasági fejlődését. Határmenti városként elveszítette vonzáskörzetének nagy részét. Az ellenséges környezetben a külkereskedelmi kapcsolatok lehetőségei is beszűkültek. Mindennek következtében Grünhut Henrik fia, Elemér már nem vitte tovább a családi vállalkozást, hanem elektromérnöknek tanult, és villanszerelési vállalkozást indított. (**3. fénykép, 81. oldal**)

<i>Grünhut Elemért 1944. április 29-én deportálták Auschwitzba. A haláltáborban ölték meg. 45 évet élt.</i>

2.2. A POLLÁK CSALÁD³

A Pollák családról már a szabadságharc korából is találhatók feljegyzések Nagykanizsán. Az ügy bukása után a Habsburgok centralizációs politikájának jegyében az oktatásügy is osztrák igazgatás alá került. Mivel a nagykanizsai tanárok egy része honvédként részt vett a harcokban, rájuk hadtörvényszéki tárgyalás várt. A nagykanizsai gimnáziumból négy, a szabadságharcban katonaként részt vevő tanárból kettőt eltiltottak a tanítástól. Pollák János és Dolmányos György ellenben folytathatta hivatását.

A Pollák család következő tagjának tevékenysége elsősorban a város közösségi és sportéletéhez kötődik. Nagykanizsán a kiegyezés időszakában felporzó közéletet jól mutatja, hogy ebben az időszakban számos egyesület, egyesület jött létre. Ezek közül az egyik a Nagykanizsai Torna Egylet (NTE) volt. Az egyesület alapszabálya szerint fiatalokat akartak toborozni a sportpályákon, hogy közösséget faragjanak belőlük, és jellemüket fejlesszék. Az alapszabály szerint: *„Az egyesület célja, az általános egészség fenntartása, az erő s ügyesség fejlesztése s a test edzésére szolgáló szabatosan megfogalmazott testmozgásoknak, azaz a tornáztatásnak gyakorlása és előmozdítása; továbbá az egyesület törekvése leendő idővel egy tűzoltótestületet felállítani.”*⁴ Logikusnak tűnhet, hogy sportos emberekből akarták kiállítani a tűzoltókat. Az 1889-es évben azonban megváltoztatták az alapszabályt, ami már elsősorban a fiatalok testi nevelését helyezte előtérbe. Képesített tornaoktatók vezetése alatt a torna gyakorlása, tornaünnepélyek szervezése vált fontossá. Az első tanfolyam 1871-ben indult el Pollák Ármin gyakorlati tornatanár közreműködésével. Bár az NTE-ben az évek során súlyemelési és atlétikai szakosztály is létrejött, az első jelentősebb eseményük az országos tornaverseny volt. A versenyre 10 hazai és 3 külföldi egyesület is jelentkezett. A versenyen Pollák Ármin a nyújtó tornaszeren aranyérmet szerzett. Érdekes, hogy Pollák Ármin nyújtógyakorlatáról tudomásom szerint mozgókép felvétel készült.

Pollák József, a Pollák család egy másik tagja a Deák téren építtetett házat (**4. kép, 82. oldal**) 1896-ban. Tervezője, Ludwig Schöne bécsi építész volt, aki a korban több jelentős épületet épített a városban. A Deák tér 10-es házszám alatt álló földszintes, Pollák szavaival élve *„ősdi épületet lebontatván”*⁵ egy palotát emelt a helyére, mely ma is eredeti pompájában tekinthető meg. A ház érdekessége, hogy az erkély feletti homlokzaton látható a tulajdonos monogramja: JP. Az épület tökéletesen beleillik a Deák tér látképébe.

A Pollák családnak igencsak jövedelmező bórkereskedése volt, hiszen Pollák József nevét ott találjuk Nagykanizsa legtöbbet adózó polgárai között a két világháború közötti időszakban. Az épület azonban túl nagy volt egy családnak, emiatt annak földszintjén kezdte meg működését a Zala Megyei Gazdasági Takarékpénztár, illetve ebben a házban bérelt üzlethelyiséget a papírkereskedő Schless család is. Ez a család is fontos Nagykanizsa életében, mivel a család tagja, Schless István ajándékozta Nagykanizsának a Nagy-Magyarország-émlékművet (**5. kép, 82. oldal**) 1934-ben.

A Pollák család üzleti érdekeltségei azonban túlmutattak a bórkereskedésen. Pollák Ignác férfiszabó 1889-ben egy árverésen megvásárolta a Király utca 9-es szám alatt álló épületet, ahol egy kékfestő műhelyt alakított ki (**4. fénykép, 82. oldal**). Az ingatlant 1895-ben Pollák Ede vásárolta meg, és fiával, Pollák Ernővel folytatta az ipart egészen a tevékenységét lehetetlenné tevő zsidótörvényekig. (**5. fénykép, 83. oldal**)

Pollák Ernőt és feleségét 1944-ben ölték meg Auschwitzban.

³ A Pollák család tagjai között nem maradt fenn írásos forrás, ami meghatározná a családi köteleket közöttük, így csak feltételezni lehet, hogy az említett személyek egy családból származtak.

⁴ Horváth György (2014): Nagykanizsa sportéletének fejlődése (1850-1945) In: Nagykanizsa városi monográfia III. (1850-1945), 641. o.

⁵ Kunics Zsuzsa (2014): Nagykanizsa településszerkezetének és városképének változásai (1850-1945) In: Nagykanizsa városi monográfia III. (1850-1945). 361. o.

2.3. AZ EBENSPANGER CSALÁD

Az Erzsébet tér 21. szám alatt (**6. kép, 83. oldal**) építtetett házat az Ebenspanger család. A romantikus stílusú épület 1867-ben, a kiegyezés évében épült Ebenspanger Manó megbízásából. Az emeleten volt a család lakása, a földszint pedig a familia bór-, bor- és terménykereskedő cégének adott otthont. Manó 1876-os halála után felesége és gyerekei, Lipót, Leó és Fáni örökölték a házat. A családi vállalkozást a két fiú vitte tovább.

A dualizmus idején a nagypolgárság általában kevésbé vágyott földszerzésre, melyre a nagybirtokok dominanciája miatt egyébként is korlátozott lehetőség nyílt. Nagykanizsa jómódú családjai ebből a szempontból szerencsésebb helyzetben voltak, mivel a hatalmas kiterjedésű Batthyány- és Festetics uradalom éppen ebben az időszakban kényszerült a környéken található birtokrészek eladására. Így viszonylag könnyen lettek a jómódú polgárokból földbirtokosok. Jó példa erre a már említett Gutmann Vilmos fia, Gutmann Henrik, aki Nagykanizsa keleti részén vásárolt birtokot. Ebenspanger Lipót, miután tovább vitte és felvirágoztatta apja vállalkozását és mellé a királyi tanácsosi címet is elnyerte, szintén ezen az úton haladt tovább. Újnépusztán, Palinban, és Kámánccspusztán flandriai Fülöp herceg birtokainak egy részét vásárolta meg. Az uradalom nagysága kb. 2700 holdat tett ki. Újnépusztán fivérével kastélyt és szeszgyárat létesített. Ebenspanger Lipót vagyonáról a ránk maradt főkönyve tanúskodik, melyből látszik, hogy a vármegyében a harmadik virilis (legtöbb egyenes adót fizető polgár) volt. A nevét 1899-ben, a kor szokásainak megfelelően Ebenspanger helyett Elekre magyarosító család 1904-ben kapott nemesi rangot, illetve Lipót felvette uradalmának központjáról az „újnépi” előnevet. Nagykanizsa közéletében is aktív szerepet játszott. Több bank igazgatóságában is helyet foglalt és ő volt a kaszinó elnöke.

Ebenspanger Lipót a politikai élettől sem maradt távol. A már említett 1873-as tőzsdekrach miatt az emberek egyre bizalmatlanabbak voltak a Tisza Kálmán által vezetett Szabadelvű Párttal szemben. Nagykanizsa földbirtokosai biztonságot és stabil piacot szerettek volna, ezért az akkori országgyűlési képviselő halála után szembefordultak a Jókai Mórt, mint kormánypárti képviselőt támogató csoporttal. Jókai ellátogatott Nagykanizsára, hogy támogatói számát növelje. A tiszteletére adott vacsorán részt vettek Nagykanizsa befolyásos személyiségei, köztük Ebenspanger Lipót is. Az ellenzékiekből viszont ez a vacsora csak fokozott aktivitást váltott ki. Az ellenzéki jelölt, Unger Alajos egy egységfrontot hozott létre az íróval szemben. Az eset érdekessége, hogy az ellenzéki mozgolódás két nevesebb alakja, Eötvös Károly és Verhovay Gyula később szemben álltak egymással a tiszaezlári vérvád idején. Eötvös a megvádolt zsidók védőjeként tevékenykedett, míg Verhovay antiszemita újságíró-lapszerkesztőként kampányolt.

A századforduló környékén a város dinamikus fejlődése a hitelintézeteket is érintette. A Nagykanizsai Takarékpénztár, követve a nyugati mintát, jelentős tőkéjével már országos munkákat is finanszírozott. Ilyen volt például az Országos Agrárbank vagy a Dunántúli Közgazdasági Rt. Ebben az időszakban a takarékpénztár alelnöke Ebenspanger Lipót volt, az igazgatósági tagok között pedig Ebenspanger Leó és a már említett Grünhut Henrik nevét is megtalálhatjuk. Ebenspanger Lipót, a Nagykanizsai Bankegyesület Rt.-nek is az elnöke volt.

A kiegyezés időszakában Nagykanizsa egészségügyi infrastruktúrája meglehetősen mostoha képet mutatott. A nagykanizsai kórház, vagy legalábbis az annak hívott „agg-ápolda” – mely inkább egy szegényház volt, mint kórház – egyre jobban leromlott, és már nem felelt meg egy modernizálódó város igényeinek. Égető feladattá vált egy közkórház megépítése, mely azonban tökehiány miatt meglehetősen nehéz feladatnak tűnt. A város a belügyminisztériumhoz fordult segítségért, a tervek jóváhagyása és államsegély folyósítása érdekében. A belügyminisztérium el is fogadta a terveket, viszont pénzt nem tudott fordítani a projektre, ezért a vármegyéhez fordultak Nagykanizsa polgárai. A vármegye belátta, hogy közös ügy egy közkórház építése, emiatt létrehozott egy kórházi alapot, illetve megszavazott 50.000 forintot az intézmény felállítására. A kórház felállítására végül 80.000 forint gyűlt össze, ennek folyamánként elindulhatott a projekt. Az építkezés felügyeletére három tagból álló bizottságot hoztak létre, melynek tagja volt Ebenspanger Lipót is. Szerteágazó közéleti tevékenységét bizonyítja, hogy ebben az időszakban a már említett Nagykanizsai Torna Egylet elnöke is ő volt.

Ebenspanger-Elek Lipót fiai, Ernő és Géza Palinban, 1916-ban vásároltak 130 holdnyi területet. A majorság központi épülete (ma Alkotmány út 89/a.) még ma is áll. Az Elek család tulajdonában lévő birtokok területe a II. világháború idején meghaladta a 4000 holdat. Elek Ernő az állattenyésztés terén végzett kiemelkedő tevékenységet, amelyet a budapesti tenyészállat-kiállításokon kétszer is elnyert első helyezés bizonyít.

Elek Géza az újnépustai birtokon virágokkal foglalkozott. Kedvencei a dáliaak voltak, ezekből palotája kertjében új fajtákat is létrehozott. Vadászataira a kor szokásától némiképp eltérően felesége is gyakran elkísérte.

Újnépustai Elek Géza és felesége 1944-ben lettek a holokauszt áldozatai.

2.4. GODA LIPÓT ÉS WINKLER ERNŐ

Dr. Goda Lipót **(6. fénykép, 83. oldal)** 1900 és 1936 között volt a város tisztiorvosa. Rendelője az Ady utca 5. szám **(7. fénykép, 84. oldal)** alatt működött. Ha az emberek találkoztak vele a városban, mindig tudták, hogy valószínűleg épp egy pácienséhez siet, hogy segíteni tudjon rajta. Nem tett különbséget szegény és gazdag között, mindenkin csak a beteg embert látta, akinek szüksége van a segítségére. Apját, Goldmann Samut az izraelita hitközség kántorként alkalmazta. **(8. fénykép, 84. oldal)**

Dr. Winkler Ernő **(9. fénykép, 84. oldal)** a nagykanizsai hitközség főbbijája volt 21 évig (1923-1944). Budapesten és Berlinben végzett tanulmányai után avatták rabbivá. A nagykanizsai zsidó hitközség helyettes rabbija, majd főbbijája lett. Nagykanizsa közéletének aktív szereplője volt. Goda Lipóttal együtt tevékenyen részt vettek a hazai védőnői szervezet elődjének

is tekinthető „Stefánia” Anya- és Csecsemővédelmi Szövetség⁶ nagykanizsai intézményének fejlesztésében. Winkler Ernőnek ügyvezető elnökként nagy szerepe volt az intézet konyhájának, bölcsődéjének és anyaotthonának kialakításában.

Dr. Winkler Ernő felesége Dr. Winkler Ernőné Munkácsi Noémi **(10. fénykép, 84. oldal)** költőként a vallásos líra művelője volt. Vallásos témáin kívül a család és a gyermek motívuma is megjelent költészetében. Az Izraelita Jótékony Nőegylet alelnöknőjeként ő is ugyanolyan odaadóan dolgozott a szegényekért, mint a férje. A Zala Aranykönyve c. művet idézve: „*Munkácsi Noémi ideális papfeleség, igazi édesanya, nemesveretű asszony volt, amelyenről az ószövetségi Írás megemlékezik.*”⁷

Már az 1848-49-es szabadságharc előtt létrejött Nagykanizsán egy alapszintű iskola a zsidó hitközség jóvoltából, ami a szabadságharc után kereskedelmi iskolává fejlődött. A századforduló környékén már Felső Kereskedelmi Iskolaként működve érettségit is adott. Ekkor vált ismertté magas szintű képzéséről, melynek köszönhetően rövidesen mintegy 600 diákot oktató iskolává terebélyesedett. Az intézmény működésének anyagi hátterét a zsidó hitközség biztosította. Az országban ebben az időszakban összesen 37 ilyen iskola létezett. Persze az iskolában más hitvallásúakat is tanítottak, ennek következtében katolikus és evangélikus hitoktatás is működött az intézményben az izraelita mellett. A két világháború között már női kereskedelmi szak is létesült. Az intézmény működését igazgatóhelyetteseként dr. Goda Lipót is segítette, míg Winkler Ernő a zsidó hitközség főbbijaként a hitoktatásról gondoskodott. **(11. fénykép, 85. oldal)**

Mindkettőjüket családjukkal együtt 1944. április végén deportálták. Auschwitzban haltak meg.

⁶ Stefánia belga királyi hercegnő volt Habsburg Rudolf trónörökös felesége. Miután Habsburg Rudolf 31 évesen öngyilkosságot követett el, Stefánia - már szerelemből - hozzáment egy magyar grófhhoz, emiatt kizárták a Habsburg felső körökből. Az ő nevéhez fűződik a Stefánia-szövetség. A szövetség már az első világháború idején létrejött, kezdetben egy védőnőképző iskola alakítottak meg, majd a védőnői szolgáltatást országossá akarták fejleszteni, logikusan a városoktól a falvak felé haladva. Kanizsán is kialakult egy ilyen intézmény, főleg a fenn említett két embernek köszönhetően.

⁷ Benedek Rezső (1938): Zala Aranykönyve. 65. o.

2.5. A FISCHEL CSALÁD

Nagykanizsa egyik leghíresebb szülöttje Fejtő Ferenc. 1909-ben jött világra Fischel Fülöp Ferenc néven Fischel Lajos fiaként. Iskoláit a Nagykanizsai Piarista Gimnáziumban végezte. Egyetemistaként az Eötvös Collegiumba szeretett volna felvételt nyerni, ahová viszont az ún. numerus clausus⁸ törvény miatt nem vették fel. A törvény miatt tanulmányait a Pécsi Tudományegyetemen végezte magyar-francia-német szakon. Ebben az időszakban tért át a katolikus hitre, melynek következtében a későbbiekben megnyílt előtte a budapesti tanulás lehetősége. Itt találkozott József Attilával, akivel elindították a Szép Szó című folyóiratot, illetve itt ismerkedett meg baloldali eszmékkel és az illegális kommunista mozgalommal. 1938-ban perbe fogták, mivel a folyóirat alapból imperializmus ellenes volt, illetve megjelent „Makói beszélgetés” című cikke, melyben a németbarát külpolitikát kritizálta, Fejtő a letartóztatása elől Franciaországba menekült.

A háború után egy francia-magyar sajtóirodát vezetett, majd közel 30 éven át a francia állami hírügynökségnél dolgozott, elsősorban Közép- és Kelet-Európa-szakértőként írt tudósításokat. Az '56-os forradalom alatt nagy szerepe volt abban, hogy a franciák hiteles tájékoztatást kaptak a magyar eseményekről. Több könyvet és tanulmányt írt a forradalomról. Összefoglalva Benkéné Oswald Éva szavaival: „*A náci majd a kommunista diktatúra elleni harc elkötelezett európai gondolkodója volt haláláig.*”⁹ Fejtő Ferenc 2008. június 2-án halt meg Párizsban.

Fejtő Ferenc családja Csehországból költözött be Magyarországra. Nagypapa, Fischel Fülöp először egy pesti nyomdában dolgozott, majd az 1860-as évek elején költözött Nagykanizsára. Markbreiter Jakab nyomdász segédje volt, majd miután 1864-ben elvette annak lányát, a családi szokás szerint megkapta a nyomdát is. Unokája, aki még látta az adásvételi szerződést, így szólt róla: „*Gáláns ember volt, először megvette s kifizette a hozományt, aztán elvette főnökének a lányát, szerelemből.*”¹⁰

Fischel Fülöp a mai Szent Imre utcában épített **(7. kép, 85. oldal)** egy földszintes polgári házat, melynek pincéjében rendezte be a nyomdáját. Az épület alapvetően barokk stílusú, a főhomlokzaton ezzel a felirattal: „Fischel Fülöp könyvnyomdája”. Ez ma már nem látható, ellentétben az özvegy által építtetett házzal, mely még mindig áll a Csengery út 27. szám **(12. fénykép, 85. oldal)** alatt.

1873-ban elindította a Zala című helyi lapot, melynek kiadója és nyomtatója haláláig ő maradt. A lapot fia, Fischel Lajos vitte tovább, **(8. kép, 86. oldal)** 1922-ig folyamatosan megjelent. Az I. világháborút követő gazdasági problémák és az egyre növekedő infláció miatt szűnt meg. Kezdetben hetente egyszer jelent meg, majd egy kis időre hetente kétszer, majd megint hetente egyszer. A Zala 1905-ben vált napilappá. Kezdetekben főként gazdasági témákkal foglalkozott, később átalakult politikai, majd vegyes témájú hetilappá. 1905 után ismét a politikai jellegű írások domináltak a lapban.

Fejtő Lajos **(13. fénykép, 86. oldal)** az I. világháború végének közeledtével megvált az újságtól, megmaradt könyv és papírkereskedőnek, bár hírlapíróként tovább tevékenykedett.

Fejtő Lajos, Fejtő Ferenc apja 1944-ben az Auschwitzba tartó vonaton halt meg.

⁸ Az 1920-ban hozott numerus clausus korlátozta a zsidó vallású hallgatók számát az egyetemeken. A törvény célja az volt, hogy a magyar értelmiségnek helyet tudjanak biztosítani az értelmiségi, gazdasági pályákon. Ezt azzal próbálták elérni, hogy korlátozták a zsidók számát az felsőoktatásban.

⁹ Fejtő Ferenc emléktáblája Csengery úti szülőházának a falán. <https://szavakafalakon.nagykar.hu/#qr02> (Utolsó letöltés: 2025. 02. 06.)

¹⁰ Németh József (2014): Irodalom, sajtó és könyvkultúra Nagykanizsán (1850-1945) In: Nagykanizsa városi monográfia III. (1850-1945). 531. o.

2.6. A HOFFMANN CSALÁD

A Batthyány utca 12. szám alatti házat 1932-ben vásárolta meg a szombathelyi származású Hoffmann család. A családfő, Hoffmann János jogász 1940-től az Auschwitzba hurcolásáig vezette naplószerű feljegyzéseit, melyeket 2001-ben Ködkárpit címmel adtak ki Szombathelyen.

Hoffmann János írásai eredetileg gyerekeinek készültek. Talán érezte, hogy valami rossz fog történni, mely felbontja idillikus családi köteléküket, következésképpen leveleket írt fiának és lányának. A jegyzeteiben az író többek között megvitatta a cionizmus, az asszimiláció kérdését, illetve képet adott arról, hogyan élt egy átlagos zsidó család a zsidótörvények idejében. A Ködkárpit című műben Hoffman János öt füzete/naplója jelent meg.

Az első naplót az író 1940 októberében kezdte el, mikor is bevezették a III. zsidótörvényt. Ez a törvény már faji szinten korlátozta és különböztette meg a zsidókat, megtiltva a zsidók és nem zsidók közötti házasságot, a nemi közösülést zsidó és nem zsidó között pedig börtönbüntetéssel torolták meg. Hoffmann írásából kiderül, még ő sem hiszi el, hogy mindez megtörténik, úgy érzi egy nagyon sötét álomban van. Összességében nem tudja eldönteni, hogy antiszemitizmus van-e Európában, vagy már aszemitizmus.¹¹

Az elbeszélő szerint a jövő a futóhomokhoz hasonló, mivel nem tudhatjuk – főleg ebben a korban –, hogy mi fog történni. Összességében, nemcsak, hogy nem mernek gondolni egy rosszabb jövőre, egyszerűen elképzelni sem tudják azt. Így hát Hoffmann a munkába temetkezik, felesége és lánya pedig női kézimunkát végeznek, hogy eltereljék figyelmüket. Így telik egy átlagos napjuk a kilátástalan jövő árnyékában.

Az első füzetet olvasva kiderülnek az író gyerekkorának körülményei. A család szombathelyi volt, apja az akkori Hosszú utcában (mai Thököly utca 40.) vásárolt egy polgári házat hat szobával, mögötte keskeny, hosszú udvarral, melynek egyik oldalában raktárak és munkáslakások húzódtak, míg a másik oldalon apja büszkesége, a gyár.

Az első könyv visszaemlékezéseit olvasva olyan érzése támad az embernek, mintha az író nem is gyötörné a lelki terhek, a kilátástalan jövő. Mintha egy vidám, életrajzi regényt olvasnánk, melynek végén minden jobbra fordul. Hoffmann gyerekkorából megtudjuk, hogy pyrofóbiás – vagyis fél a tűztől – ugyanis az udvar végében állt egy kádárműhely, ahol a mester tűzzel hajlította a hordókhoz a dongafákat. Egyik nap a gyerekek kicsiny Prométheusznak érezték magukat – derül ki az írásból – és elvittek egy izzó fadarabot, amivel játszottak. A nevelőnő viszont rájuk szólt, hogy menniük kell vacsorázni. A fadarabot eldobták, ami vacsora közben felgyújtotta a kerítést. Sosem keresték vagy büntették meg a felelőst, mivel komolyabb baj nem történt, viszont apja mondata mindig vele maradt: „*Négy hordó finomszeszt hoztunk a vasútról, Istenem, ha az meggyullad, végünk van.*”¹² A leírásból kiderül az is, hogy apjának egy ecetkészítő gyára volt, melyből kitiltották, mivel mindig ellopta a higanyt a törött hőmérőkből.

A feljegyzésekben gyorsan váltakoznak az idillikus és a szomorú események, mint például, amikor az író leírja apja teljes szívvel imádott kertjét és hogy minden nagyobb családi eseményre fát ültettek. Az elbeszélő párhuzamot húz öccse, Hoffmann Imre korai halála (31 egy évesen halt meg egy gyilkos kór által) és a fája között, mely szépen fejlődött, majd egyik évben sárgulni kezdett, és nem nőtt tovább. Vagy egy másik eset egy későbbi visszaemlékezésből, amikor Hoffmann az Amerikai Egyesült Államokban élő rokonairól mesél, miszerint unokatestvére kapott egy amerikai gyerekbiciklit, amelyen aztán az egész utca megtanult biciklizni. Színesen ecseteli vidám kalandjaikat a kerékpárral, majd a következő pillanatban egy idegen utcában, a szombathelyi gyerekek kövekkel dobálják őket, és először hallják a csúfolódást: „zsidó”.

¹¹ Olyan eszme, miszerint a zsidók nem tudtak teljesen beilleszkedni a Kárpát-medencében, így bomlasztólag hatnak a társadalomra, ezért kell elmenniük.

¹² Hoffmann János (2001): Ködkárpit. 28. o.

Ezután az író reagál a következő zsidótörvényre, miszerint zsidók többet tűzifa-kereskedéssel sem foglalkozhatnak, sőt Vas vármegyében az alispán megtiltotta a zsidó kereskedők részvételét az országos vásárokon. Még csak 1940-ben járunk, amikor a szerző bejelenti, hogy férfi rokonainak nagy része munkatáborban van, és nem tudja, hogy ezt hogyan lehet majd lelkileg-anyagilag kibírni.

1940 decemberében a szerző nem bírta tovább, el kellett vonulnia egyedül. A svábhegyi Golf Szállóban szállt meg, hogy végre kicsit elmeneküljön a nagyvilág zajától, rendbe tegye testi-lelki egészségét. Emlékezete szerint már két éve nem pihent egy napot. Már több napja nem olvasott újságot, nem hallgatott rádiót, egyszerűen már nem bírja a történeteket. Este sétát tartott a hegygerincen, ahonnan látta Budapest fényeit, ahol egymillió ember élt akkoriban. Ebből az egymillióból több mint kétszázezer kárhozatra, megsemmisülésre volt ítélve a zsidótörvények alapján. (Az 1941-es népszámlálás alapján 184 000 izraelita felekezetű lakos élt a fővárosban, és rajtuk kívül még körülbelül 40 000 zsidó származású megkeresztelkedett). A szerző azzal nyugtatja magát, hogy nem lehet az antiszemitizmus egy utópia, mivel az utópiák általában békés módon jönnek létre nem erőszakkal, illetve, ha továbbra is így fejlődik a világ, még ha vannak is mélypontok, „*nem zuhanhat az emberiség a nagy semmi feneketlen szakadékába*”.¹³

Pár nappal a svábhegyi kirándulás után az író lement a városba, nem tudott ellenállni az üzletnek. Annyi céget körbejárt, amennyit csak tudott. Az eredmény elkeserítő volt. Ahol régen 200-300 vég árut tudtak adni, most 8-10 véget ígértek, de csak ígértek. Az író elmondása szerint ebben az időben kb. 2000 keresztény textilkereskedés jött létre, és ha ez igaz, és ezeket kell ellátniuk elsősorban a gyáraknak, a régi cégek, melyek általában zsidó tulajdonban voltak, csak másodkézből juthatnak áruhoz, ha egyáltalán hozzájuthatnak. A konklúziója a történetnek az, hogy nem kell ide semmiféle III. zsidótörvény vagy még több korlátozás, mivel már ez is ellehetetleníti őket. A zsidó kereskedők tönkre mennek, alkalmazottiakat, akik általában szintűgy zsidók, el kell bocsátaniuk, és szegényekként kell koldulniuk a kenyérért is.

Az első füzet végén szembetűnő, hogy Hoffmann János szeret visszaemlékezni gyermekéveire, mivel ezek voltak a legboldogabb pillanatok az életében. Ezeket próbálja felidézni, hogy ne kelljen szembenéznie a rémisztő jelennel és jövővel. A szerző megemlíti, hogy az akkori miniszterelnök, gróf Teleki Pál azt mondta: „*amíg a zsidók itt élnek, míg saját országuk nincsen, nem lehet azért minden életlehetőséget elvenni tőlük*”.¹³ Viszont Hoffman már nem hisz ebben a kijelentésben, úgy érzi, ez a helyzet csak rosszabb lehet, és a zsidó kereskedők helyzete olyan, mintha „*a lecsapolt tóban hagynak még néhány pocsolyát*”.¹³

„*Evés közben jön meg az étvágy, írás közben támadnak fel elfelejtett emlékek*”¹⁴ – írja Hoffmann János a második füzet közepén. Ez csak egy kiragadott mondat, de tökéletesen leírja a napló felépítését. Mint már említettem, ahogy megyünk előre az időben, úgy emlékszik vissza az elbeszélő egyre idillikusabb hangvételben a gyerekkorára és az életére, mintha egy önéletrajzi műről lenne szó. Az író ebben a részben részletezi a szombathelyi premontrei gimnáziumban töltött éveit, az érettségire való felkészülését és eredményét, illetve az atrocitásokat, amelyek érték az iskolában vallása miatt. A visszaemlékezésben sor kerül édesapja, életének, főleg fiatalkorának bemutatására is.

Emellett, ahogy egy érmének is, a második füzetnek is két oldala van. A bejegyzések 1941 január és március között készültek, összesen három. A szerzőnek volt egy érdekes megállapítása Bethlen Andrásné Viola Magda: Vallomás című versének elolvasása után, miközben a kanizsai kaszinóban a kártyázó és italozó embereket nézte: „*Igenis szeretjük ezt a hazát, ez jelent mindent: múltat, emlékezést,*

¹³ Hoffmann János (2001): Ködkárpit. 29. o.

¹⁴ Hoffmann János (2001): Ködkárpit. 55. o.

*a szülők sírhantját, a boldogságunk fészket. Itt akarnánk élni, itt szeretnénk halni – és mint büntető apát szereti a gyermek, imádva szeretjük a hazát. De meddig tudja a gyermeki szeretet legyőzni a korbácsütés okozta fájdalmat? A verés nyomán serkenő vér patakHzása elhomályosítja a tisztánlátást – a büntetést a gyerek is csak akkor tudja megértéssel viselni, ha az indokolt, a fájdalom, a sokszor érzett, a folyton tartó testi fájdalom eltompítja a lelket.”*¹⁵ Ez a bekezdés és az utána következő okfejtés tökéletesen leírja a zsidók helyzetét 1941-ben. Emellé még az író hozzáteszi, hogy a kaszinóban jelen lévő emberek, nevelik a gyerekeiket, csak nem tudják mire, pénzt keresnek, csak nem tudják van-e értelme. Összefoglalva a létbiztonság, és a közeli jövő sem biztos már ebben az időben a zsidóknak, sajnos azt sem tudják, hogy holnap mire ébrednek.

A második füzet utolsó bejegyzésében Hoffmann János szinte tárgyilagosan közli, hogy Vally unokanővérét – aki mellesleg alig tud járni, és elhagyni a házat – elszállították bécsi lakásából valahova Lublin mellé, 30 000 másik sorstársával együtt. Majd Ilovsky János ünnepélyesen tett kijelentését idézi, mely szerint a Magyarországon élő zsidókra is ez fog várni, ha nem alkalmazkodnak az új rendhez.

A harmadik füzet az 1941 májusa és 1942 szeptembere közötti időszakot öleli fel. Összességében Hoffmann János tökéletesen mutatja be, hogy az átlagember, hogy próbált normális életet élni vidéken ebben az időben. Van egy pár pillanat, mikor én is úgy éreztem, hogy csak egy szokványos naplót és önéletrajzot olvasok, majd megérkeztek a füzet mélypontjai. Az első az 1942. március 18-ai naplóbejegyzésben található, miszerint az író idézést kapott, hogy adja le katonai érdemrendjeit és kitüntetéseit, amelyeket az I. világháborús részvételéért kapott. Ez akármelyik ember életében egy tragédia lehetne, hiszen megfosztják attól, amelyet élete egyik szakaszában elért, sőt még emberi méltóságát is sértik. Meglepetésemre elbeszélőben nem tükröződik olyannyira a tragédia mivolta, mivel ebben az időben már majdnem megszokottak lettek az ilyen fellépések a zsidók ellen. A második mélypontot legjobban akkor érti meg az ember, ha tudja mi lesz a család sorsa. 1942. szeptember 8-án a szerző arról ír, hogy lánya, Juci felkerült Pestre iskolába és persze a család mindent megtesz, hogy támogassa. Mivel az elköltözés is egy lépés volt afelé, hogy Juci önállósodjon az apa félelmei is megfogalmazódnak: nehogy a gyerekek megszakítsák a kapcsolatot szüleikkel. „Azt persze csak a jövő tudja megmondani, mennyire sikerül ez a törekvés – nem vall e kudarcot a jószándékunk.”¹⁶ – írja Hoffmann János. A családi támogatás ugyan sikeres volt, viszont a történelem közbeszólt 1944 március 19-én.

„A zsidóság számára az asszimiláció – úgy ahogyan Európában csináltuk – csődbe torkolt; úgy látszik, ott nem lehet zsidónak maradni és magyarnak lenni akarni.”¹⁷ – jegyzi fel a negyedik füzet egyetlen bejegyzésébe Hoffmann János. A naplóbejegyzés 1942. december 12-én született, és ebben a részben az író elmélkedik, nagyrészt annak az okát keresi, hogy miért teszik ezt velük. A szerző elutasítja a zsidó nemzetállam képét, nem tud azonosulni vele. Szerinte, a 100 éve fennálló nacionalizmus Európában nem működött, és csak egymás ellen hangolta a népeket, akik így most nem tudnak együtt békében élni, így nem gondolja, hogy ez a zsidó népnek egy élhető álom lenne.

„Az az érzésem, mintha vízár mosná el azt a szigetet, amelyen állok, amelyen élek, minden nap egy új darabot ragadnak el a hullámok, és én hiába készítek töltést jobbról, gátat balról, az ár betör elől és alattomosan alámossa a partot a hátam mögött”¹⁸ – jegyzi fel az író az utolsó füzetben, 1943-44 fordulóján. Az idézet a családi vállalkozás válságáról és a vállalkozást majdnem lehetetlenné tevő korlátozásokról szól

¹⁵ Hoffmann János (2001): Ködkárpit. 49. o.

¹⁶ Hoffmann János (2001): Ködkárpit. 89. o.

¹⁷ Hoffmann János (2001): Ködkárpit. 97. o.

¹⁸ Hoffmann János (2001): Ködkárpit. 119. o.

a műben, viszont tökéletesen illik a zsidók akkori helyzetére is. A napló 1944. január 29-ei bejegyzéssel zárul, amiben Hoffmann János, fiának Hoffmann Sándornak minden jót kíván 19. születésnapja alkalmából, és látható, hogy reménykedik a család a szebb jövővel kapcsolatban, még egy ilyen cudar jelenben is. (14. fénykép, 86. oldal)

Hoffmann János 1944-ben halt meg Auschwitzban.

A holokausztot a családból egyedül a lánya, Hoffmann Varga Judit élte túl.

Írásom célja az volt, hogy ennek a hét családnak az életútján keresztül bemutassam közel háromezer kanizsai polgár tragédiáját. Kutatásom közben rájöttem, hogy amit ez a város veszített 1944. április 28-29-én és május 17-én, azt nem lehet pótolni, hiszen a város polgári kultúrája is jelentős részben elpusztult az áldozatokkal együtt. Céлом volt az is, hogy a korombeliek értesültek legyenek arról, hogy mi mindent adtak nekünk, a zsidó vallású kanizsai magyarok, kultúrájuk, és méltó módon emlékezni a 80 évvel ezelőtt történt tragédiáról.

IRODALOM:

- Kaposi Zoltán (2014, szerk.): Nagykanizsa városi monográfia III. (1850-1945). Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata, Nagykanizsa.
- Paksy Zoltán (2014): A nagykanizsai zsidóság és holokauszt. Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata, Nagykanizsa.
- Benedek Rezső (1938): Zala Aranykönyve. Gutenberg és Dél-Zalai Nyomda, Nagykanizsa.
- Hoffmann János (2001): Ködkárpit. Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Szombathely.
- Tarnóczy Attila (2009): Hol, mi? Kanizsai házak és lakói.
- Kunics Zsuzsa (1992): A nagykanizsai Deák tér története a város fejlődésének tükrében. In: Vándor László (szerk.): Zalai Múzeum 4, Zalai Nyomda Rt., Zalaegerszeg.
- Borhegyi Péter, dr. Nánay Mihály (2022): Történelem 11. Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen.
- Száray Miklós (2022): Történelem 11. Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen.

INTERNETES FORRÁSOK:

- Szavak a falakon, mesélő kanizsai táblák.
<https://szavakafalakon.nagykar.hu/> (Utolsó letöltés: 2025. 02. 06.)
- A nagykanizsai zsidóság története, 1920-1944 - „... és beszéld el fiadnak!”. Mazsihisz.
<https://mazsihisz.hu/hirek-a-zsido-vilagbol/megemlekezesek/a-nagykanizsai-zsidóság-története-1920-1944-es-beszeld-el-fiadnak> (Utolsó letöltés: 2025. 02. 06.)
- Menóra. Arcanum.
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-haag-lexikon-C8B18/m-C927B/menora-C92F8/> (Utolsó letöltés: 2025. 02. 06.)
- Menóra, a legismertebb zsidó szimbólum. Pápai Médiacentrum.
<https://papaimediacentrum.hu/menora-a-legismertebb-zsido-szimbolum/> (Utolsó letöltés: 2025. 02. 06.)

KÉP:

1. **kép:** Korabeli képeslap a Deák térről és a Grünhut házáról – Thúry György Múzeum
2. **kép:** Képeslap a nagykanizsai sörgyárral a háttérben – Thúry György Múzeum
3. **kép:** Grünhut Alfréd metszete Nagykanizsa 1601-es ostromáról – Thúry György Múzeum
4. **kép:** Képeslap Nagykanizsa főutcájáról a Pollák házzal – Thúry György Múzeum
5. **kép:** Képeslap a Nagy-Magyarország-emlékműről – Thúry György Múzeum
6. **kép:** Képeslap az Erzsébet térről – Thúry György Múzeum
7. **kép:** A Szent Imre utcai Fischel ház alaprajza – Thúry György Múzeum
8. **kép:** Fischel könyvnyomda hirdetőlapja
Nagy Samu (1906, szerk.): Emléklapok a Dunántúli Dalosszövetség nagykanizsai versenyéről, 1906. augusztus 18-20. Nagykanizsa. 76. o.

FÉNYKÉP:

1. **fénykép:** Portré Grünhut Fülöpről – Thúry György Múzeum
2. **fénykép:** Portré Grünhut Alfrédéről – Thúry György Múzeum
3. **fénykép:** Grünhut Elemér botlatóköve – saját felvétel
4. **fénykép:** A Pollák család kékfestő üzlete
<https://holmi.nagykar.hu/irasok/4623/1.html> (Utolsó letöltés: 2025. 02. 06.)
5. **fénykép:** Pollák Ernő és felesége botlatóköve – saját felvétel
6. **fénykép:** Portré Dr. Goda Lipótról
Benedek Rezső (1938): Zala Aranykönyve. Gutenberg és Dél-Zalai Nyomda, Nagykanizsa. 55. o.
7. **fénykép:** Dr. Goda Lipót egykori rendelője – Thúry György Múzeum
8. **fénykép:** Dr. Goda Lipót botlatóköve – saját felvétel
9. **fénykép:** Portré Winkler Ernőről
Benedek Rezső (1938): Zala Aranykönyve. Gutenberg és Dél-Zalai Nyomda, Nagykanizsa. 54. o.
10. **fénykép:** Portré Winkler Ernőnéről
Benedek Rezső (1938): Zala Aranykönyve. Gutenberg és Dél-Zalai Nyomda, Nagykanizsa. 65. o.
11. **fénykép:** Winkler Ernő botlatóköve – saját felvétel
12. **fénykép:** A Csengery utcában található Fischel ház – Thúry György Múzeum
13. **fénykép:** Portré Fischel Lajosról – Thúry György Múzeum
14. **fénykép:** Hoffmann János és feleségének botlatóköve – saját felvétel

DOMJÁN ISTVÁN

(Zalaegerszegi Zrínyi Miklós Gimnázium)

***AZ ARANYBULLA ÉS A KEHIDAI OKLEVÉL,
AVAGY A 13. SZÁZAD BEMUTATÁSA***

1. AZ ARANYBULLA

A 13. századi Magyarország története jelentős fordulópontokat és kihívásokat hozott magával. A 11. században kialakult feudalizmusra jellemző önellátó gazdálkodást lassan felváltotta az árutermelés és a pénzgazdálkodás, megerősödött a földművelés helyzete, nagy ütemben terjedt a falvak hálózata. A mezőgazdaság felesleget hozott létre, így teret kapott a kézműipar is. A társadalmi munkamegosztás létrehozta a várost. Az uralkodó osztály felső rétege bárókká, majd tartományurakká, alsóbb rétege pedig köznemessé vált. A központi államhatalom irányítása a bárók, majd a tartományurak, a megyék vezetése pedig a köznemesség kezébe került. A román stílust a század folyamán a gótika váltotta fel. Ebben az időszakban az országot a mongol veszélytől is meg kellett védeni, miközben belpolitikai harcok és rivalizálások zajlottak az országban. A magyar történelemben az 1200-as éveknek kiemelkedő jelentősége van, többek között ekkor született meg az Aranybulla, amely számos szabadságot és jogot biztosított az ország nemeseinek. Az Aranybulla létrejöttének körülményei és tartalma mélyrehatóan befolyásolták Magyarország társadalmának fejlődését és államszervezetét.

1.1 II. András „új berendezkedése”

Az 1205. május 29-én megkoronázott II. András király **(1. kép, 87. oldal)** trónra lépte után intézkedéseit „új berendezkedés”-nek nevezte. A királyi birtokokat addig soha nem látott bőkezűséggel ajándékozta el – „az uralkodó számára az adományozás legjobb mértéke a mértéktelenség” – mondta a király. A magyar királyok adományai nem voltak hűbéri jellegűek, már megtett szolgáltatokat jutalmaztak, s birtoklásuk nem volt további szolgáltatokhoz kötve. Az adománybirtok örökölhető volt, de a megadományozott csak királyi beleegyezéssel adhatta el birtokát.

II. András egy-egy kisebb várispánságot is adományozott híveinek. A várispánság a királyi várakhoz tartozó földek és rajtuk élő várnépek összességét jelentette. A várnépek munkáját a várjobbágyok irányították, akik csak katonáskodással tartoztak. A várispánságok többsége szorosan kapcsolódott a megyéhez. Az egyes várak alá rendelt földek határán belül fekvő terület egésze a megye, amelynek területén királyi-, egyházi- és magánbirtokok is voltak. **(1. ábra, 87. oldal)** A várispánság élén álló várispán volt a megyét kormányzó megyéspán is.

Az adománypolitika messze ható következményekkel járt. A királyi jövedelmek csökkentek, hatalmas méretű magánvagyonok alakultak ki, az előkelők jelentős vagyonnal rendelkeztek, hatalmuk és gazdaságuk a királytól elnyert tisztségek és azokkal járó jövedelmek jelentették.

Az uralkodói bevételek új súlypontját II. András a pénzjövedelmekben kereste, rendkívüli adót vetett ki, új külkereskedelmi vámot vezetett be. Gyakran élt a pénzűjítés és a pénzrontás eszközével. Utóbbinál az új pénzérmék kevesebb nemesfémeket, ezüstöt tartalmaztak.

II. András királyi jövedelmei behajtását a zsidókra és a muszlim vallást követő izmaelitákra bízta. Átalakult a királyi udvar, négy új tisztségviselő, az asztalnok, a lovász, a pohárnok és a tárnokmester jelent meg, akik az ország legbefolyásosabb méltóságai közé tartoztak. Utóbbi került a király pénzügyeinek élére.

Voltak, akik az „új berendezkedést” hevesen elleneztek. Ide tartoztak többek között Imre király párthívei, akik II. András trónra lépésével kiszorultak a hatalomból. Mások egyszerűen nem tudtak beférkőzni a király kegyeibe. 1209-ben egy előkelő meggyilkolta a király egyik legbizalmasabb hívét, a legtekintélyesebb világi méltóságot viselő nádort. 1213. szeptemberében a hadjáratára induló király távollétét kihasználva néhány előkelő megölte a Pilisben vadászó Gertrúd királynét, II. András feleségét **(1. fénykép, 87. oldal)** és a kíséretében lévő németek egy részét. A magyar király a merénylet hírére félbeszakította a hadjáratot és a gyilkost karóba húzatta, sokáig azonban nem bántódott hitvese halála miatt, hiszen nem sokkal felesége halála után feleségül vette Jolántát, Pierre Courtenay auxerre-i és namuri gróf leányát, a konstantinápolyi császár rokonát.

1217-ben felmerült II. Andrásban, hogy az adományozási gyakorlat nem lesz fenntartható a továbbiakban, ezért megindította elsősorban azoknak az eladományozott birtokoknak a visszavételét, amelyekből királyi jövedelmek származtak.

1.2 Az Aranybulla

Az újabb politikai vihar 1222 elején tört ki. Néhány olyan előkelő tűnt fel a legfontosabb tisztségek élén, akik Imre király kormányzása alatt hasonló szerepeket vállaltak, így húsz évre kiszorultak az ország irányításából. Az elégedetlenkedők élére állva tértek vissza a hatalomba, s kikényszerítették, hogy II. András 1222. április 24-én a székesfehérvári országgyűlésen kiadta az Aranybullát. **(2. fénykép, 88. oldal)** Az Aranybulla egy rendkívül jelentős törvénykezési dokumentum volt a 13. században, az ország legfontosabb törvényei közé tartozott, a magyar alkotmányfejlődés és a parlamentarizmus kialakulásának az egyik alappillére lett.

Az Aranybulla szövegét oklevélbe foglalta a király. Az oklevelet viaszból, olykor pedig könnyen formálható fémekből, ólomból vagy aranyból készített pecséttel **(3. fénykép, 88. oldal)** szokták hitelesíteni. A fémpecsétet bullának nevezték, s az 1222. évi törvény is a rendelkezéseit írásba foglaló oklevélre felfüggesztett aranypecsétről kapta a közismert Aranybulla nevet. Hét példányban állították ki, azonban egy sem maradt fent közülük. A törvény szövegét egy 1318 körül készített másolat és az 1351. törvény őrizte meg. Az Aranybulla eredeti példányain ugyanolyan pecsét függött, mint II. András egy 1221-ben és egy 1224-ben kiadott oklevelén.

Az Aranybulla rendelkezései részint általános sérelmeket orvosoltak, betiltották a bírói ítéletek végrehajtásának megakadályozását, valamint védelmezték az özvegyek jogait. Szabályozták a királyi méltóságviselők tevékenységét, meghatározták a nádor és a királyi udvarispán bírói hatáskörét, megtiltották a méltóságviselőknek az önkényeskedést, elrendelték a hatalmukkal visszaélő megyés ispánok letételét, pontosan megszabták a megyés ispánoknak járó jövedelmeket. Több intézkedés az „új berendezkedés” egyes elemeivel szemben lépett fel, korlátozták a pénzűjítés gyakoriságát, megtiltották a zsidó és muszlim bérlők bevonását a királyi pénz-, só-, és vámigazgatásba. Csak a nádornak, a bánnak, a királyi és királynéi udvarispánnak engedélyezték a több tisztség egyidejű viselését, megtiltották az ispánságok és a tisztségek örökre történő eladományozását és a királynak tett szolgálat révén szerzett birtokok elvételét, előírták, hogy a háborúban elesett előkelő fia apjához hasonló tisztséget kapjon, a királyi tanács beleegyezéséhez kötötték az idegen méltóságok juttatását és megtiltották a királynak, hogy birtokokat adományozhasson nekik. Az előkelők megkapták azt a jogot is, hogy az Aranybulla intézkedései ellen vétő király ellenében a hűtlenség vétké nélkül léphetnek fel.

A királyi tanács tagjai a király és felnőtt családtagjai, a főpapok (érsek és püspökök), az országos és tartományi hatáskörrel rendelkező főméltóságok (a nádor, az országbíró, az erdélyi vajda és a szlavón bán), az udvari tisztségviselők (az asztalnok, a lovász, a pohárnok és a tárnokmester), valamint a megyéspánok. A feladatuk az volt, hogy tanácsokkal segítsék a királyukat az ország kormányzásának munkájában.

A legfontosabb rendelkezések a nemesek ún. sarkalatos jogait biztosították: a királyi szervieneket¹ bírói ítélet nélkül nem vethették fogságra, birtokaik mentesültek a királyi adók megfizetése alól, kikerültek a megyés ispán bírói joghatósága alól, katonáskodási kötelezettségük csak az ország védelmére korlátozódott, birtokaik felől pedig szabadon rendelkezhetek. A szerviensek továbbá megjelenhettek a király vagy a nádor által minden évben Székesfehérváron, Szent István napján, augusztus 20-án tartandó gyűléseken, ahol szabadon előadhatták panaszukat.

¹ Szerviensek: Olyan személy, aki urának – a királynak vagy a földesurának – kizárólag katonai szolgálattal tartozik és cserébe adománybirtokot kap.

Az Aranybullában foglaltak többségének végrehajtására nem került sor, mert az Aranybulla kiadását kikényszerítő Imre-párti politikai csoport hamar megbukott, s újra II. András régi hívei kerültek a legfontosabb tisztségek élére. 1231-ben, majd 1267-ben II. András jelentősen megváltoztatta és újra kibocsátotta az Aranybullát.

A 19-20. századi magyar közgondolkodás gyakran tekint az Aranybullára egyfajta „középkori alkotmány”-ként. Valójában az Aranybulla egy pillanatnyi politikai helyzet megoldása érdekében tett engedmény volt, amelynek egyetlen célja a belpolitikai viharok lecsendesítésében jelölhető meg.

1.3 II. András külpolitikai harcai

A belpolitikai feszültségek sem korlátozták II. András nagyra törő külpolitikai terveit. A két, a 11-12. században jelentős befolyással bíró birodalom elvesztette korábbi súlyát. A Bizánci Birodalom összeomlott, s helyét kisebb erőt képviselő államalakulatok vették át a Balkánon. A Német-római Birodalom császárainak figyelmét a pápasággal folytatott küzdelem kötötte le, miközben a német tartományok egyházi és világi urai önálló fejedelmekké váltak. II. András külpolitikai látótere a szomszédos orosz fejedelemségtől, Halicstól a Balkánon át egészen a Szentföldre terjedt.

Halics fejedelme 1205. nyarán meghalt, özvegye pedig a magyar királytól, akinek apja, III. Béla rövid ideig már uralkodott Halicsban, kért segítséget fia számára. Azonban az egyik lengyel herceg Leszek, valamint több orosz fejedelem is szemet vetett Halicsra. A fejedelemség közvetlen magyar kormányzás alá került, de csak néhány hónapra. 1214. őszén Leszek herceg szövetséget kötött II. Andrással. Felosztották egymás között a fejedelemség területét, s az egyezség megerősítéseképpen eljegyeztették egymással gyermekeiket, II. András másodszülött fiát, Kálmánt és Leszek lányát, Szalomét. A magyar-lengyel haderő ezt követően el is foglalta Halicsot, amelynek trónjára Kálmán került, azonban a tényleges kormányzás egy magyar előkelő kezében volt. Kálmánt végül 1216. elején Halics királyává is koronázták. Később Leszek Msztyiszlav novgorodi fejedelemmel lépett szövetségre, aki 1219. elején el is foglalta Halicsot. A fejedelemség új ura Msztyiszlav lett. Leszek még az évben újra II. Andrással szövetkezett és a magyar-lengyel hadsereg visszavette Halics területét az orosz fejedelemtől. Kálmán újra elfoglalhatta a halicsi trónt. Msztyiszlav egy sikertelen 1220. évi próbálkozás után 1221. nyarán vereséget mért Kálmán csapataira. Ismét Msztyiszlav lett Halics fejedelme. Kálmán és felesége pedig fogságba esett. Ezt követően II. András békét kötött Msztyiszlavval, Kálmán lemondott a halicsi trónról, cserébe pedig megszabadulhatott fogságából. A magyar király harmadszülött fiát, András herceget eljegyezték az orosz fejedelem lányával Máriával. András herceg így idővel trónra került. Ami nem ment fegyveres erővel, a diplomácia eszközeivel mégiscsak sikerült. Időközben felnövekedett az 1205-ben meghalt halicsi fejedelem fia, Danyiil, aki 1230-ban elfoglalta Halicsot és elűzte András herceget. II. András bátyja, Béla herceg még az évben kísérletet tett Halics visszafoglalására, de kudarcot vallott. A következő évben aztán II. András vezetett hadjáratot a fejedelemségbe, amelyet elfoglalt és újra II. András fia került hatalomra. **(1. térkép, 88. oldal)**

II. András 1210-ben magyar segélycsapatokat küldött Boril bolgár császárnak egy lázadás leverésére, s a két uralkodó kapcsolata olyan jól alakult, hogy 1213-1214 fordulója körül eljegyezték a magyar trónörökös, Béla herceget és Boril lányát. Így került Magyarországhoz Nándorfehérvár (ma Belgrád, Szerbia) és a balkáni kereskedelem egyik fontos központja Barancs.

Az országba betörő keleti szomszédok, a nomád kunok – akik a török nyelvek egy fajtáját beszélték, a 11. század közepén tűntek fel Kelet-Európában és betöréseikkel zaklatták az orosz, a bizánci és a magyar területeket – ellen Erdély délkeleti részébe 1211-ben II. András betelepítette a Szentföldről kiszorulóban lévő Német Lovagrendet **(2. kép, 89. oldal)**, akik benépesítették a lakatlan területeket és gondoskodtak a határok védelméről. A német lovagok azonban meg sem próbáltak alkalmazkodni a

Magyar Királyság rendjéhez, s mind a királlyal, mind a magyarországi egyház képviselőivel ellentétbe keveredtek. II. András végül fegyverrel verte ki az országból a függetlenségre törekvő lovagrendet 1225-ben. A lovagok távozása után a délkeleti határok védelmének irányítása Erdély hercegének, a trónörökös Bélának a kezébe került.

1222-ben tért vissza az országba II. András nővére, Margit, akit még III. Béla adott feleségül II. Izsák bizánci császárhoz. A császár halála után Margit még két további házasságot kötött, ám harmadszor is megözvegyült. Margit később meghódította a Szávától délre, a Drina és a Kolubara folyók között elterülő vidéket. A terület kormányzása fia, János feladata lett.

Még nyugatabbra, a boszniai bogumilok elleni akciókat Ugrin kalocsai érsek irányította. Nyugaton és északon II. András nem gondolt hódításra, csupán visszaverte II. Frigyes osztrák és stájer herceg támadásait az 1230-as években.

András 1217-ben az országot János esztergomi érsekre bízta és útnak indult. 1218. januárjában elindult, hogy visszatérjen az országba, s 1218 végén Máriával, Laszkarisz Teodor nikaiai császár leányával, Béla herceg jövőbelijével érkezett haza. A király másfél éves távolléte során János érsek nem tudta fenntartani a rendet, így II. András siralmas állapotban lévő ország fogadta. A felfordulás idején estek meg azok a jogtalan birtokfoglalások, amelyek felszámolására II. András 1221-ben hozott intézkedéseket.

A II. András távollétében történtek nem hagynak kétséget afelől, hogy egyedül ő volt képes arra, hogy a Magyarországon egymásnak feszülő indulatokat mederben tartsa. Nem véletlen, hogy mindkét olyan esetben, amikor az események rövid időre irányíthatatlanná váltak – 1213-ban Gertrúd meggyilkolása, illetve 1217-1218-ban az országban lévő felfordulás – a király az országtól távol volt.

1.4 II. András utolsó évei

Az Aranybulla csak röviden és általánosan szól a vendégtelepesekről – „a vendégeket..., bármely nemzetből valók, a kezdettől fogva nekik engedett szabadságban kell megtartani”. Vendégnek vagy latinul hospesnek az Árpád-korban a külső országokból érkező telepeseket nevezték, akik idegenek voltak ugyan, ám mégsem szabadon kifosztható vagy megölhető ellenségek, hanem olyan „vendégek”, akiknek sajátos jogaik vannak. Ezek az emberek saját szokásaik szerint élhettek, vagyont szerezhettek, amit eladhattak vagy örököseikre hagyhattak, örökös nemléte esetén pedig végrendelkezhetek javaik felől. 1224-ben II. András a betelepedett szászoknak kiváltságlevelet adott, amely egyetlen igazgatási egységbe szervezte a szász vendégek által lakott dél-erdélyi településeket. A közösség élére a szebeni ispán került. Alsóbb szinten viszont saját választott előljáróik voltak és papjaikat is maguk választhatták. A király megszabta adójukat és katonáskodási kötelezettségük mértékét, felmentette a kereskedőket a vámfizetés alól, engedélyezte a vásárok tartását és megígérte, hogy senkinek sem adományoz birtokot a szászok területén.

Néhány éven belül számos más hospesközösség kapott hasonló kiváltságot. Így kaptak kiváltságokat az óbudai vendégek, valamint a fehérvári és az esztergomi „olasz”-ok. Az „olasz” kifejezést a nyugat-európai újlatin nyelveket beszélők gyűjtőnéveként alkalmazták. Pestre maga a király telepített német hospeseket.

II. András uralkodásának idejében bontakozott ki az ország erdős hegyvidékeinek fejlesztésére irányuló királyi politika. E területek egy-egy királyi erdőuradalmat alkottak, amelyek a királyok vadászterületeiként is szolgáltak. A nagy kiterjedésű birtokokat „gondnok”-ok igazgatták. A 13. század elején indultak meg az önálló igazgatási egységgé válás útján. A királyi birtokok mellett megjelentek az egyházi és a világi magánbirtokosok földjei is.

Az ország világi ügyei mellett II. András nem feledkezett meg az egyházzól sem. A ciszterci szerzetesrendnek új rendházat alapított, s támogatta a ferences és a domonkos szerzetesrendek megtelepedését Magyarországon. II. András uralkodása alatt új templomok, kolostorok jöttek létre **(4-5. fénykép, 89. oldal)**, valamint gyarapodott a magyarországi egyház püspökségeinek száma is.

Béla herceg 1220-ban apja kívánságára feleségül vette Laszkarisz Máriát, s mint trónörökös, megkapta Szlavóniát és Horvátországot kormányzásra. Két év elteltével II. András már úgy vélekedett, hogy jobb lenne, ha fia új asszonyt vezetne az oltár elé, „aki nagyobb hasznot hajt az országnak”. Béla belenyugodott apja akaratába, de III. Honorius pápa **(3. kép, 90. oldal)** utasítására Béla visszafogadta Máriát, majd II. András haragja elől Ausztriába menekült, akivel néhány hónappal később kibékültek. II. András elmozdította tartományai éléről Bélát, s a távoli Erdély hercegévé tette.

A pápa 1225-ben felszólította Bélát, hogy tegyen lépéseket a birtokadományok visszavonására, ez azonban csak 1228-ban kezdődhetett meg, amikor Béla végre megkapta apja jóváhagyását. A birtok-visszavételi politika azonban 1231-ben meg is bukott.

Az egyház nem csak a birtokadományokat kifogásolta II. András politikájában, hanem a pápa azt is nehezményezte, hogy az Aranybulla megtiltotta az egyháziaknak a tized pénzben, és nem terményekben történő beszedését és II. András zsidó, valamint izmaelita bérlőket foglalkoztathat a királyi pénzügyek adminisztrációjában. II. András ezért 1231-ben megújította az Aranybullát. A változások java elsősorban az egyház érdekeit szolgálta. Az egyházat azonban nem volt olyan könnyű leszerelni. 1232. elején Róbert esztergomi érsek egyházi tilalmat mondott ki az országra, s a király több tisztviselőjét kiközösítette. Az egyházi tilalom súlyos egyházi büntetés, amely eltiltja bizonyos lelki javak kiszolgáltatását. A kiközösítés a bűnöst kizárja a hívők közösségéből, aki azonban továbbra is az egyház tagja marad. Mindkét büntetés alól felmentést lehet nyerni. II. András az érseket bepanaszolta a pápánál, s pápai követ kiküldését javasolta. Az év végén Jakab bíboros valóban el is érte, hogy a király orvosolja az egyház sérelmeit. A beregi egyezménynek nevezett okmány teljeskörű elégtételt adott az egyháznak, amelyben II. András vállalja, hogy a pénzügy- és sóigazgatás területén nem alkalmaz zsidókat és muszlimokat, előírja nekik a megkülönböztető jel viselését és eltiltja őket a keresztény szolgálk tartásától. Az egyezés szabályozta az egyházat a sóforgalmazás területén megillető kiváltóságokat, felsorolva az egyes egyházi intézmények részesedését a sóból, illetve a sójövedelmekből, valamint előírta, hogy a király 10 000 márkával kárpótolja öt éven belül az egyházakat az elmaradt sójövedelmek miatti veszteségeikért. Utóbbi előteremtése képtelenség volt, ezért a pápa enyhített a király kötelezettségein.

1234-ben II. András harmadszor is megházasodott. Az új felesége, Beatrix Itáliából származott. 1235. szeptember 21-én II. András váratlanul meghalt.

2. A KEHIDAI OKLEVÉL

2.1. Zala megye születése

A magyarok 895-896-ban települtek be a Kárpát-medence területére. A vármegyék rendszerét első királyunk, Szent István hozta létre. A király leverte Koppány vezért, így uradalma alá vonta birtokait, a somogyi és zalai területeket. A királyi vármegye első székhelye Kolon volt. Kolon vára a mai Balaton-magyaród térségében épült fel és rövidesen a környék központjává vált. A székhelyet később Szent László helyezte át Zalavárra.

Kolon megye közigazgatási egysége szoros kölcsönhatásban állt az egyházszervezettel. Szent István a közigazgatás megszervezésével egy időben kezdte meg az egyházszervezet létrehozását is. Zala megye az 1002-ben alapított veszprémi püspökséghez tartozott, majd déli részét később az 1092-ben alapított

zágrábi püspökséghez csatolták. Zalaváron 1019-ben István bencés apátságot hozott létre, amely Szent Adorján nevét kapta. Ezáltal Zalavár vált a környék egyházi központjává, amely a 11. század végétől fokozatosan a közigazgatási központ szerepét is átvette.

2.2. Az első említéstől Kehidáig

Kolon megye a 11. század közepén felbomlott Zala és Somogy megyékre. A megye Zala néven való említése 1138-ban fordult elő először. A történelmi Zala vármegye mai területénél jóval nagyobb volt. Mai területén kívül magába foglalta a Balaton-felvidéket Balatonfüredig, Felsőörsig, nyugaton pedig hozzá tartozott Lendva és Csáktornya környéke, valamint a Mura-köz is. **(2. térkép, 90. oldal)**

Zala megye királyi vármegyeként működött, tehát a megyei szervezet szoros kapcsolatban állt a királyi várszervezettel. A megyei szervezet eltartására várnépeket rendelt a király, akik mindenféle munkát végeztek a várban és a vár körül, sáncot ástak, gyepeket, utakat, fegyvereket készítettek, fuvaroztak, eleséget szállítottak, az utakat, börtönöket őrizték, különböző mesterségeket űztek, s bizonyos esetekben még a megye védelmében is részt vettek. Foglalkozásukat helynevek őrzik: Lövvő, Szántó, Tárnok², Csatár³, Vörrű⁴.

Zala megye „királyi” jellege egyre inkább háttérbe szorult. Azzal, hogy II. András a királyi birtokokat híveinek adományozta, felbomlott a királyi várszervezet.

2.3. A kehidai oklevél

A kor egyik fontos dokumentuma Zalában keletkezett. Az 1232-ben Kehidán kiadott oklevél **(6. fénykép, 91. oldal)** társadalomtörténetünk és jogtörténetünk egyik kimagasló emléke, a középnemesség területi csoportosulásának dokumentuma. Innen számítjuk a nemesi vármegye kezdetét, mai megyerendszerünk kialakulását. A latin nyelvű oklevél alján látható hat bevágás arra utal, hogy a kor szokása szerint eredetileg hat pecsét függött rajta. Ezek az idők során elvesztek. Az oklevélben a „a Zalán innen és túl lakó szerviensek” azt kérték a királytól, hogy maguk szolgáltat hassanak igazságot. A király ezt engedélyezte, tehát 1232-ben Kehidán ülésezhetett az ország első nemesi bírósága, ahol a szerviensek a veszprémi püspök és Oguz bán közti birtokvitában ítéleztek.

A 13. század végén jelentek meg a megyékben a király által a megyésispán mellé rendelt szolgabírák, akik az uralkodó nevében jártak el a peres ügyekben. Zalában a szolgabírák első említése 1312-ből származik. A nemesi bíróság intézményének megjelenése jelzi a megye fejlődésének útját, a nemesi vármegye kialakulását, a királyi és a megyei várszervezet végleges szétválását.

Ezen oklevélben figyelhető meg annak a folyamatnak az első megnyilvánulása, amikor az Árpád-kor végén átalakul, kiszélesedik a nemesség fogalma. Már nem csak a nagybirtokos, országos méltóságokat betöltő személyeket tekintették nemeseknek, velük egyenrangúakká, „eléggé nemes” férfiakká váltak a kisebb-nagyobb területek, közösségek előkelői is, kialakítva a bíraskodásra épülő rendi önkormányzatukat.

A nemesek közti perekben csak a király bíraskodhatott. Ez azonban kivitelezhetetlen volt, hogy az összes ilyen ügy az uralkodó elé kerüljön, ezért ezt a feladatot helyettesére, a nádorra, esetenként a megye főispánjára ruházta át. A nádor évente egyszer, általában a tavaszi hónapokban vagy nyár elején tartott törvényt Zala megyében, a főispán pedig az őszi időszakban bíraskodott. Kehidán 1349-ben és 1351-ben tartottak nádori, 1337-ben, 1339-ben és 1348-ban pedig főispáni közgyűlést.

² Tárnok: a királyi kincstár felügyelője

³ Csatár: pajzsgyártó

⁴ Vörrű: kovács

Kiseb horderejű ügyek elintézésére gyakran tartottak megyei bírósági közgyűléseket. A gyűléseken elsősorban büntető- és polgári peres eljárások folytak. De ekkor hirdették ki a törvényeket, a királyi parancsokat, szedték be a különböző adókat, intézkedtek a katonaság kiállításáról és választották meg az országgyűlésben a megyét képviselő nemesi küldöttség tagjait is. Az ügyek sokaságától függött a gyűlések időtartama, de akár tíz-tizenkét napig is eltarthattak.

Az Árpád-korból még további két oklevél maradt fenn, 1237-ből és 1278-ból, amelyeket Kehidáról kelteztek. Az 1232-es oklevél a település első írásos említése. Tükröződnek benne azok a változások, amelyek a 13. század folyamán a társadalom és a megyeszervezet életében végbementek.

2.4. Városiasodás és középkori fejlődés

A városiasodás lassan haladt a középkori Magyar Királyságban. Először IV. Béla, a második honalapító próbálkozott városi rangú települések létrehozásával és a városépítést, városfejlesztést népszerűsítő politikával a 13. század közepén. Ebben a korszakban kezdődött meg a mai megyeszékhely várossá alakulása, ugyanis Zalaegerszeg első említését egy 1247-ből származó szabályozásban olvashatjuk, Egurcug néven, 1293-ban pedig már Egerszeg néven említették.

A Kőszegi család birtoka volt Kapornok, Pölöske, Szigliget, Kanizsa, Lendva, Lenti (Nemti), Resznek és Tátika. Ezeken kívül a Kőszegiek uralma alá tartozott még Egerszeg (4. kép, 91. oldal), Pózva, valamint Fancsika. A Kőszegiek is meg akarták szerezni a vezető pozíciókat azokban a megyékben, ahol legnagyobb és legfontosabb birtoktesteik feküdtek, így a család tagjai közül került ki Zala megyésispánja. Zsigmond király 1421. április 20-án kelt oklevelében 32 évre zálogba adta Keszthelyt és környékét Eberhard zágrábi püspöknek.

A középkorban a megye területe sok építészeti emlékkal gazdagodott. A Hunyadiak korában Csácsbozsokon és Egerváron csúcsíves téglatemplomok épültek, Zalaszentgyörgyön és Csesztregen pedig bővítették a templomot. A templomok, monostorok mellett várak is épültek, Kanizsán, Egerváron, Reziben és Lentiben. A környék művészeti központja Egervár volt. (7. fénykép, 91. oldal)

A 14-15. században megerősödtek a nagybirtokok és kiemelkedtek a magyar városfejlődésben nagy és sajátos szerepet játszó mezővárosok, de szabad királyi városi rangot nem nyertek. Ezen folyamatok és történések által létrejött a nemesi vármegye stabil közigazgatási-gazdasági szervezete, amely egészen a 18. századig változatlanul élt tovább, amikor is Zalában is megtörtént a megye újjászervezése.

IRODALOM:

- Kristó Gyula (1976): Az aranybullák évszázada. Magyar História sor. Gondolat, Budapest.
- Zsoldos Attila (2009): Nagy uralkodók és királyok a 13. században. Magyarország története sor., 4. köt. Kossuth Kiadó, Budapest.

INTERNETES FORRÁSOK:

- Az Aranybulla története. Aranybulla 800.
<https://aranybulla800.parlament.hu/aranybulla-tortenelme> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)
- Németh Marcell (2009): Ezer év a nyugati végeken: Zala megye a középkorban. Múlt-kor történelmi magazin.
https://mult-kor.hu/20090819_ezer_ev_a_nyugati_vegeken_zala_megye_a_kozepkorban (Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)
- Kehidai oklevél. Zala Vármegyei Értéktár.
<http://ertektar.zala.hu/oldal1/kehidai-oklevel/> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)
- Egy nevezetes oklevél. Arcanum.
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/kehida-7525/egy-nevezetes-oklevel-7557/> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)
- Zala vármegye története. Wikipédia.
https://hu.wikipedia.org/wiki/Zala_v%C3%A1rmegye_t%C3%B6rt%C3%A9nete (Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)
- Magyar etimológiai szótár. Arcanum.
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)

KÉP:

- 1. kép:** II. András magyar király
https://hu.wikipedia.org/wiki/II._Andr%C3%A1s_magyar_kir%C3%A1ly (Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)
- 2. kép:** A Német Lovagrend lovagjainak öltözete
https://hu.wikipedia.org/wiki/Jacques_de_Molay (Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)
- 3. kép:** III. Honorius pápa
https://hu.wikipedia.org/wiki/III._Honoriusz_p%C3%A1pa (Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)
- 4. kép:** Egerszeg vára
https://youtu.be/mxbHNVUjnTQ?si=_WFYksWSuX5-XELr (Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)

FÉNYKÉP:

- 1. fénykép:** II. András felesége, Gertrúd királyné
<https://talita.hu/magazin/gertrud-egy-kiraly-es-egy-szent-edesanyja/> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)
- 2. fénykép:** Az Aranybulla
<https://www.parlament.hu/web/orszaggyulesi-muzeum/kozepkor-aranybulla> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)

3. fénykép: II. András pecsétjei

<https://hu.wikipedia.org/wiki/Aranybulla> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)

4. fénykép: A zsámbéki monostortemplom

<https://csodalatosmagyarorszag.hu/hirek/itthon/elkeszult-a-800-eves-jaki-templom-restauralasa-hu-svettol-ujra-latogathato/> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)

5. fénykép: A jáki monostortemplom

<https://kirandulastippek.hu/budapest-kornyeke/zsambek-romtemplom> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)

6. fénykép: A kehidai oklevél

https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/in_ponte_ketud_790_eves_a_kehidai_oklevel_1232

(Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)

7. fénykép: A környék művészeti központja, Egervár

<https://hu.wikipedia.org/wiki/Egerv%C3%A1r> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)

ÁBRA:

1. ábra: A királyi vármegye felépítése

https://nat2012.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_9/lecke_05_039 (Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)

TÉRKÉP:

1. térkép: II. András halicsi hadjáratai

<https://docplayer.hu/111090609-Magyarország-nagy-uralkodok-es-kiskiralyok-a-13-szazadban.html>

(Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)

2. térkép: Zala vármegye térképe régen

https://hu.wikipedia.org/wiki/Zala_v%C3%A1rmegye (Utolsó letöltés: 2024. 08. 29.)

GAIGG RUDOLF

(Mindszenty József Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium)

RUDOLF FŐHERCEG ÉRDEKES ÉLETE

1. KEZDETEK

Rudolf főherceg (**1. kép, 92. oldal**), azaz teljes nevén Habsburg-Lotaringiai Rudolf Ferenc Károly József (németül: Rudolf Franz Karl Joseph von Habsburg-Lothringen), a még Habsburg Birodalomban lévő Bécshez közeli mödlingi járású laxenburgi kastélyban (ma: Alsó-Ausztriában, Niederösterreichban található) látott először napvilágot 1858. augusztus 21-én szombat este 10 óra 15 perckor.

Édesapja, a Habsburg Birodalom császára az osztrák Habsburg-Lotaringiai I. Ferenc József, édesanyja pedig Wittelsbach I. Erzsébet bajor hercegnő és osztrák császárné – ismertebb és elterjedtebb nevén Sissi – voltak, akik számára Rudolf volt az első és egyetlen fiúgyermekük. Rudolfon kívül Sissinek három leánygyermeket sikerült még világra hoznia, közülük csak Gizella és Mária Valéria főhercegnők érték meg a felnőttkort, a kis Zsófia Friderika főhercegnő mindössze két évesen – még a Rudolf születése előtti években – az uralkodópár első gyermekeként hunyt el. Rudolf akkoriban a legjelentősebb személyek közé tartozott, a Habsburg trón várományosa volt. Rudolf főherceggént, németül Kronprinz Rudolfként is szoktak rá hivatkozni.

Egy trónörökös hatalmas jelentőséggel bírt az egész birodalomra. A császár a fia születésekor 101 mozsárlövessel adta a bécsi lakosság tudatára, hogy a nagy birodalom császárának fiú utódja született. Ez követően a sajtó segítségével a hír elterjedt a birodalomban és természetesen egész Európában is.

Rudolf születése hatalmas ujjongást váltott ki a birodalom minden részében és az uralkodópár népszerűbbé vált a történetek után. Voltak, akik a következő erőskezű uralkodót látták a kisfiú személyében, aki fel fogja virágoztatni a birodalmat és a nagyhatalmak közé juttatja majd. Ilyenek voltak az osztrák arisztokraták.

Mások bíztak benne, hogy majd ő elhozza minden nemzetiségnek az autonómiát és a békét. Közéjük tartoztak például a magyarok, akik a nevét magyarosították „Rezső”-re. A magyarok még egy anagrammát is készítettek Rudolf nevéből a reményük kifejezésére, így lett belőle „Fordul”.

Rudolf születésére, az örömteli és nem mindennapi alkalomra írta meg Josef Strauss osztrák zeneszerző (idősebb Johann Strauss fia) az udvar felkérésére a főherceg indulóját, a Kronprinzen Marsch-ot.

További érdekességnek tekinthető Rudolffal kapcsolatban a neve. Miért kapta a Rudolf nevet? Ez igazából édesapjának köszönhető, aki egy olyan nevet szánt neki, amely a dinasztiaiban már legalább egyszer helyet kapott és uralkodása történelmi jelentőségű volt. Névválasztásával üzeni szeretett volna a többi európai dinasztíának, hogy hatalmas birodalma már trónörökössel is büszkélkedhet, de nem is akármilyenel. Így esett a választás Habsburg I. Rudolf német-római császár, az első nagy jelentőségű Habsburg uralkodó nevére.

Ferenc József már születése napján fiának ajándékozta az Aranygyapjas lovagrend címet és a 19. császári gyalogezred (később császári és királyi gyalogezred) parancsnoki címét is. De ez nem volt számára elegendő, hogy kifejezze, mennyire bír nagy jelentőséggel számára egy trónörökös, így Rudolf egyben a tulajdonosává is vált a gyalogezrednek.

Ez akkor teljes mértékben szokatlannak számított és ez volt a történelemben az első, hogy valaki egy újszülöttnak gyalogezredet ajándékozott. Ez a példa megismétlődött: I. Vilmos német császár később ugyanúgy megtette II. Vilmos fiával. Rudolf keresztelőjére augusztus 23-án hétfőn, szintén a laxenburgi kastélyban került sor délután 2 órakor.

2. GYERMEKKOR

Rudolf gyermekora (**2. kép, 92. oldal**) sajnálatos módon nem volt felhőtlen. A családi törvény szerint az újszülött nevelési joga nem az édesanyát illette meg, hanem a családfőt, aki pedig a híresen konzervatív, régimódi, poroszos neveltetést támogató Zsófia Friderika főhercegné volt, Ferenc József édesanyja. Így aztán a szülők – de legfőképpen Sissi – nem tudtak a fiú neveltetésében részt venni, habár rendkívül fontos lett volna a gyermek egészséges pszichés fejlődésében. Ráadásul a kisgyermek a szokásostól sokkal érzékenyebb lelkületű volt, mely tulajdonságát valószínűleg az édesanyjától örökölte.

Ezt sajnos a poroszos neveléssel a nagymama ki akarta nevelni belőle, amely rendkívül negatív hatással volt a kisgyermek Rudolfra. Az egyetlen pozitív emléke Rudolfnak ebből az időszakból a weldeni bárónő, Karoline von Welden dajkaként betöltött szerepe volt számára. Az nagyon jól reprezentálja az előbbi állítást, hogy ő jelentette a biztonságot számára azokban az időkben, amikor nagyanyjáról sok, rossz emlékeket őrzött.

Ezen rossz időket az tetézte, hogy 1865-ben egy rendkívül szigorú, szadista hajlamú katona, név szerint Gondrecourt gróf tábornok mellé került nevelésre, távol szeretett édesanyjától és családjától. Szigorú, katonai nevelésben részesült a gróf mellett töltött idő alatt. A gróf egy igazi katonai kiképzés alá vetette az akkor még 6 éves kisfiút: éjszakákba nyúló menetelés, puskaszóra való ébredés, szabadban való éjszakázás vagy az étel beosztása. Ezek jellemezték a fiú kemény kiképzését, amelyek a nevelője szerint igazából „edzések” voltak. Az alapból is betegségekre hajlamos gyermeket ezek a történések mind fizikailag, mind pedig mentálisan is megviselték és elkezdtek nála jelentkezni a depresszió tünetei, valamint folyamatos szorongás jellemezte.

Rudolf édesanyja erről tudomást szerezve egy igen jó barátjától, Latour gróftól, egy ultimátum formájában szólította fel férjét, hogy gyermekük neveltetése kerüljön át más kezekbe és erősen javasolta a már előbb említett Latour barátját. Ferenc József eleget téve felesége felszólításának Latour grófhhoz küldte a fiút, aki az oktatását részletesen megtervezte.

Attól kezdve a neveltetést és az oktatását főként liberális szellemű tanárok vették át, megközelítőleg 50-en vettek részt abban, hogy Rudolfból egy igazi értelmiségi váljon. Nevelője úgy gondolta, hogy a birodalom majdnem minden nemzetiségéből érdemes tanárokat hívnia Rudolf számára, hogy minden nép kultúrájával, nyelvével, történetével, szemléletével meg tudjon ismerkedni és ezáltal egy széleskörű tudásra tehessen szert. Így tanították Rudolfot például zsidók, csehek, horvátok és magyarok. Egy-két híresebb nevet is említve: tanította Rónay Jácint magyar katolikus püspök vagy éppen Josef von Zishman szlovén-osztrák jogász is. A többnyire liberális szemléletű oktatás komoly hatással volt Rudolf későbbi gondolkodásmódjára és világnézetére.

Rudolf az oktatására Latour kezei alatt úgy tekintett vissza, hogy bár sokat kellett tanulnia és édesanyjával még mindig nem tudott annyi időt tölteni, mint amennyit szeretett volna, de a tartalmas neveléséért, számos készségben nyújtott fejlődéséért rendkívül hálás volt a tanárainak és a grófnak, akit nagyon megkedvelt azon időszak alatt.

Az időközbeni politikai változásoknak köszönhetően (német-osztrák ellentétek, Königrätz, osztrák-magyar kiegyezés) Ferenc József magyar király lett, felesége pedig magyar királyné is egyben. Ezen politikai események hozzájárultak Rudolf fiatal korában a politikai szemléletének kialakulásához, a németekhez és a magyarokhoz való viszonyához.

3. TANULMÁNYOK, ÉRDEKLŐDÉS

Nagyon korán kiderült, hogy Rudolf kimagasló intelligenciával rendelkezik, minden iránt fogékony, azonban különösen élénk érdeklődéssel fordult a természettudományok, és azon belül is az ornitológia (madártan) felé. Ezek mellett érdekesség, hogy a hittan nem volt a kedvence és már korán kialakult nála egy olyasfajta látásmód, melyben az egyház negatív szerepet töltött be. Kiderült az is, hogy hajlamos volt hazudni. Habár Latournak köszönhetően minőségi képzést kapott fiatal kora óta (sok nyelven kellett már kisgyermek korában megtanulnia, például latinul, magyarul és csehül), apja nem engedélyezte, hogy tudását tovább bővítsen egyetemi tanulmányok keretében. Rudolf azonban nagyon szeretett volna egyetemre menni, ezért frusztrálta apja döntése és az, hogy ebbe nem szólhatott bele. Ehelyett autodidakta módon fejlesztette és képezte magát tovább, szerzett jártasságot több területen is. Azt, hogy apja miért nem engedte el felsőoktatásba, nem tudjuk, viszont azt igen, hogy más pályát szánt fiának, mégpedig olyat, amely a hadsereg és a katonaság felé sodorta volna. Rudolf a sok tiltásra válaszul, elkezdett lázadóként élni, melynek oka főleg az volt, hogy kikerült Latour kezei közül és új nevelője, Charles Bombelles nem figyelt rá úgy, ahogy arra szüksége lett volna. Tulajdonképpen elvesztette azt a „mentort” az életéből, aki Latour volt.

Miközben polgári és értelmiségi beállításúvá vált fiatal felnőtt korára, elkezdtek érdekelni őt a lányok és a testi örömök. Szívesen mozgott tudományos körökben. Az arisztokráciától teljes mértékben szeretett volna elszigetelődni és helyette mindig értelmiségiek társaságát kereste és közéjük szeretett volna tartozni, vágyott az elismerésükre.

Több témában is publikált, mint például a politikában. Politikai véleményét többször álnéven (Neues Wiener Tagblatt, Wiener Zeitung) fejtette ki. Különböző természettudományos (útleírások, ornitológiai feljegyzések) és történelmi publikációt írt. Apja közbenjárására megkapta a bécsi egyetem díszdoktori címét, melynek egyrészt örült, hiszen elismerést szerzett azoktól az értelmiségiektől, akikhez tartozni akart, másrészt viszont tudta, hogy apja intézte el ezt neki, így igazából nem érezhette teljesen a magáénak.

4. POLITIKA – ELKÉPZELÉS / VALÓSÁG

Rudolf komoly érdeklődést mutatott a politikatudomány felé és előszeretettel írt is róla. Ahhoz hogy jobban megismerjük álláspontját, elveit, utalni kell a szüleivel való kapcsolatára.

Az egyik legmeghatározóbb személy az életében az édesanyja volt. Annak ellenére, hogy a már említett okokból kiindulva nem tudtak olyan sok időt együtt tölteni, nagyon szoros volt a kettejük kapcsolata. Rudolf sok szempontból hasonlított anyjára, mindketten nagyon érzékenyek voltak. Erős érzelmeket és szimpátiát tápláltak Magyarország és a birodalom keleti területei felé. Fontos megjegyezni, hogy Rudolf nem csak egyszerűen szerette édesanyját, hanem már-már istenítette is. Ennek hatása Rudolf liberális, szabadelvű szemléletében is megmutatkozott. Az apjával való kapcsolata ugyanakkor ettől teljesen különbözött. Bár erősen tisztelte, rengeteg mindenben különböztek nézeteik és az idő nem alakított ki kettejük között különleges köteléket. Az egyetlen közös bennük a vadászat iránti szeretet volt. Ferenc József tudott fia gondolkodásmódjáról és szemléletéről. Már fiatalon is sokat vitatkoztak, ha szóba került a birodalom jövője.

Mire azonban kellően időssé válhatott volna Rudolf, hogy a politikában aktívan részt vegyen és ne csak véleményt formálhasson a háttérben, apja a tőle különböző nézetei miatt elszigetelte a politikától. Elküldte a hadseregbe, ahol azonban csak névleges rangokat kapott és komoly szerep nem jutott számára.

Összességében tehát politikai tevékenységet nem tudott folytatni. Nem tudta érvényesíteni elképzeléseit és ötleteit. Az udvar nemesei nem vették komolyan. Ez egy hatalmas törést okozott benne, hiszen meggyőződése volt, hogy amiben hisz, az jó lenne a birodalomnak.

De mit is gondolt ő maga a birodalom és Európa jövőjéről? Milyen társadalomban hitt? Ezen kérdésekre a válasz a taníttatásában keresendő, amikor is kialakult nála mindez. Rudolf úgy gondolta, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiának egy nemzetek feletti monarchiának kellene lennie, aminek az élén egy uralkodó áll, de alkotmányos keretek között, reformokat létrehozva. A birodalomban nem szabadna különbséget tenni népek, valamint társadalmi csoportok között. Az értelmiségnek kellene vezetnie az államot az uralkodóval együtt. Így az arisztokrácia hatalmát elvette volna. Szimpatizált a zsidókkal – akik közül többükkel jó barátságot ápolt – és a többi nemzetiséggel a birodalmon belül. Egyfajta Uniót vagy Európai Államokat szeretett volna létrehozni szabad piaccal, szabadsággal, egyenlőséggel, a feudális rend maradványait pedig végképp eltörölte volna. Rudolf külpolitikailag közeledni szeretett volna Angliához, Franciaországhoz és Oroszországhoz. Jó kapcsolatokat akart velük kiépíteni, miközben édesapja németbarát volt és osztrák felsőbbrendűséget képzelt a birodalomban. Mivel nézetei apja és az arisztokrácia konzervatív nézeteivel szemben álltak, az udvarban nem tartották alkalmasnak az uralkodásra és már fiatal felnőttként kormányellenes nézetei miatt eltávolították a politikából.

A történet odáig fajult, hogy álnéven a publicisztika felé fordult és írásaiban erősen támadta édesapja és a kormány politikáját. Az arisztokráciához kritikusan, az egyházhoz antiklerikálisként, egyházellenesként viszonyult. Ezen titkos politikai tevékenységei miatt az osztrák titkosrendőrség folyamatos megfigyelés alatt tartotta.

5. MAGÁNÉLET

Rudolf az egyetem helyett apja beleegyezésével elkezdett utazgatni és polgári módon egész Európát bejárta. Eljutott többek között Svájcba, Angliába, Spanyolországba, Németországba, de eljutott például Egyiptomba és Palesztinába is.

Ez az időszak nagyon sokat jelentett neki, hiszen sok, új, hozzá hasonló gondolkodású, polgári beállítódású embert ismert meg. Volt ideje autodidakta módon képeznie magát és a szabadidejében, biztos anyagi támogatottsággal szabadon élnie.

Ekkor kezdődött el nála a kicsapongó életmód. Megismerkedett közelebről az alkohollal, a tudatmódosító szerekkel, a szerencsejátékkal és egyre több kétes erkölcsű leány fordult meg a közelében. A rengeteg gyermekkori feldolgozatlan sérelme elől menekült a rosszabbnál rosszabb társaságokba, tevékenységekbe, szenvedélyekbe. Nem tudta feldolgozni őket.

Ilyenek voltak például az anyjától való elszakítás évei, az embertelen kiképzés, az, hogy eltiltották az egyetemi tanulmányoktól és a politikától. Ide köthető az apjával való érzelmentes kapcsolata és még az is, hogy a hadseregben sem tudott igazán érvényesülni.

Amikor 1880-ban 22 évesen Belgiumban járt, megismerkedett II. Lipót belga király leányával, Sztefánia belga hercegnővel, akibe rögtön beleszeretett. Egy rövid udvarlás után, abban az évben már el is jegyezte (**3. kép, 92. oldal**), majd 1881. május 10-én feleségül vette a bécsi Augustinerkirche templomban. Házasságuk elején lángolt kettejük között a szerelem. Rudolf édesanyja, Sissi nem igazán kedvelte, a háta mögött „belgische Trampeltier”-nek, belga kétpúpú tevének hívta. Úgy gondolta, nem való a fiához. Kettejük házassága jól indult, de gyorsan boldogtalanná váltak és az évek során egyre inkább eltávolodtak egymástól. Annak ellenére, hogy 1883-ban megszületett közös gyermekük, a kis Erzsébet Mária, nem jött rendbe a házasságuk. Prága városában éltek. Sztefánia nem nagyon tudta elfogadni Rudolf érdeklődési körét és politikai szemléletét, törekvéseit. Nem értettek egyet sok dologban, sokat vitatkoztak. Valószínűleg ez is lehetett az oka annak, hogy Rudolf sokat és sok időre utazott el a feleségétől.

Hátrahagyva családját, mindig elköltötte a rendelkezésére álló pénzt és legtöbbször a szeretőire. Pszichológiailag Rudolfban kialakulhatott az, hogy nem tudott igazán emberekhez kötődni, megbízni bennük hosszútávon, ezért poligám életet folytatott a házassága alatt is. Ez sajnos odáig fajult, hogy elkapott egy súlyos nemi betegséget, mellyel megfertőzte feleségét, ami miatt második gyermek nemzésére Sztefánia képtelenné vált.

Időről időre Rudolf egyre frusztráltabbá vált, melankolikus hangulatú volt hosszú éveken keresztül. Bánatát és fájdalmát egyre többször próbálta meg az alkohollal, a különböző kábítószerekkel oldani, amelyek miatt szenvedélybeteggé is vált, fizikailag legyengült. Kétes erkölcsű nők társaságában látták sokszor. Orgiákon vett részt, prostituáltakat tartott el. Ilyen volt például a bécsi alvilágban hírhedt Mizzi Kaspar nagyvilági, úri prostituált, aki felé Rudolf érzelmeket táplált, több éven keresztül látta el pénzzel. Rudolf számos szeretői viszonyt folytatott rajta kívül is, többek között Johanna Buska színész-nővel, Helene Vetsera bárónéval vagy az ő lányával Mary Vetsera-val.

Mary Vetsera azonban különleges volt Rudolf számára. A 17 éves arisztokrata családból származó lány először 1888-ban találkozott Rudolf-fal és teljesen beleszeretett. Rudolf kezdetben csak kihasználta, mint naiv fiatal szeretőt és nem viszonozta a lány szerelmét, de egy idő után imponált neki az, hogy nagyon oda van érte a lány. Ezt a „tulajdonságot” nagyon vonzónak találta. Ekkora Rudolfnak már állandóvá váltak az öngyilkossági gondolatai, egyre erősebbé vált benne a vágy egy feltételezett öngyilkosságra. Kapóra jött Mary Vetsera, akiben partnert látott egy régóta érlelődő öngyilkossághoz. 1888 novemberétől egyre gyakrabban találkoztak, de azt mindig titokban tették, valamit terveztek, készültek valamire.

6. A REJTÉLYES TRAGÉDIA

Rudolf főherceg, Habsburg trónörökös kisgyermekkorától küzdött érzelmes természetével, folyamatos, szünni nem akaró hangulatingadozásával, szorongásával, amelyek huszoneves korára a sok magánéleti problémáival együtt súlyos depressziót okoztak.

A történetet ismerjük, hogy hogyan szeretne volna elfelejteni a hétköznapi gondokat, de sajnálatos módon a kicsapongó életmód csak rontott a helyzeten. Rudolf életmódjáról mindenki tudott, nyílt titok volt a családban. A történetnek sajátságos vége lett. Eljött a nap, amikor Rudolf életét vesztette, mely mindenkit sokkolt, váratlanul ért.

1889. január 30-án a mayerlingi vadászkastélyban holtan találták Rudolfot és 17 éves szeretőjét, Mary Vetsera-t. Akik rájuk találtak, el akarták titkolni a nagy nyilvánosság és a család előtt, hogy a főherceg szeretője társaságában hunyt el, így azt próbálták a családdal elhitetni, hogy gutát kapott. Viszont, mikor holttestét meglátogatták, a fején lévő kötés miatt különböző pletykák kezdtek el terjedni. A mai napig nem lehet tudni, mi is történt igazából. Számos elméletet ismerünk, melyek közül pár pusztán összeesküvéselmélet. Azt viszont biztosan tudjuk, hogy Rudolfot szeretőjével találták meg és a Rudolf fején lévő nyomok arra utalnak, hogy vagy agyonlőtte magát, vagy agyonlőtték. A történelemről több teória is született, de a hivatalos, bár nem teljesen bizonyított verzió szerint kettős öngyilkosság történt. További elméletek léteznek például egy porosz összeesküvésről, politikai gyilkosságról, balesetről vadászat közben, vagy hogy a lány megölte, majd pedig saját magával is végzett, hogy megrendezett volt a haláluk és elszöktek. Ami azonban biztosan megállapítható, hogy halálának pontos körülményei máig tisztázatlanok maradtak. A magyar népi emlékezet sokáig "jó lelkű Rezső királyfi"-ként tartotta számon Rudolfot. Halálával sokakban a remény is eltávozott az általa megalkotott nemzetállami elméletről, annak ellenére, hogy a magyarok sorsa a kiegyezés után határozottan jobbra fordult.

IRODALOM:

- Brigitte Hamann (2005): Kronprinz Rudolf: Ein Leben. Donauland Book Club, Bécs

INTERNETES FORRÁSOK:

- Lengyel Beatrix (2016): Rudolf trónörökös halála. Magyar Nemzeti Múzeum. <https://mnm.hu/hu/cikk/rudolf-tronorokos-halala> (Utolsó letöltés: 2025. 01. 05.)
- Rudolf, Habsburg-Lotharingiai (1858-1889) rövid életrajza. Andrassy Gyula Gimnázium és Kollégium. https://andrassygimi.hu/joomla/wrappers/iskola_tortenet/pages/rudolf.html (Utolsó letöltés: 2025. 01. 05.)
- Vér Eszter Virág (2019): Rudolf trónörökös különös házassága. Újkor.hu. <https://ujkor.hu/-/content/rudolf-tronorokos-kulonos-hazassaga> (Utolsó letöltés: 2025. 01. 05.)
- Rudolf Főherceg és a Habsburgok átka. Hamvasztas.hu. <https://hamvasztas.hu/rudolf-fo-herceg-es-a-habsburgok-atka/> (Utolsó letöltés: 2025. 01. 05.)
- Gáll Anna (2021): A sorsa volt a végzete: 132 éve lett öngyilkos az Osztrák-Magyar Monarchia trónörököse. Index. <https://index.hu/kultur/2021/01/31/a-sorsa-volt-a-vegzete-132-eve-lett-ongyilkos-az-osztrak-magyar-monarchia-tronorokose/> (Utolsó letöltés: 2025. 01. 05.)
- Sal Endre (2021): Az arisztokrácia belső ellensége - Rudolf trónörökös élete. Mandiner. <https://mandiner.hu/hirek/2021/01/az-arisztokracia-belső-ellensege-rudolf-tronorokos-elete> (Utolsó letöltés: 2025. 01. 05.)
- A legvadabb elméletek kaptak szárnyra Rudolf trónörökös halálával kapcsolatban. Múlt-kor Történelmi Magazin. <https://mult-kor.hu/a-legvadabb-elméletek-kaptak-szarnyra-ru-dolf-tronorokos-halalaval-kapcsolatban-20240130> (Utolsó letöltés: 2025. 01. 05.)
- Rudolf trónörökös rejtélyes halála. Ritkán látható történelem. https://ritkanlathatotortene-lem.blog.hu/2021/01/15/rudolf_tronorokos_rejtelyes_halala (Utolsó letöltés: 2025. 01. 05.)
- Habsburg-Lotaringiai Rudolf osztrák-magyar trónörökös. Wikipédia. https://hu.wikipedia-.org/wiki/Habsburg%E2%80%93Lotaringiai_Rudolf_osztr%C3%A1k%E2%80%93magyar_tr%C3%B3n%C3%B6r%C3%B6k%C3%B6s (Utolsó letöltés: 2025. 01. 05.)

KÉP:

- 1. kép:** Rudolf trónörökös
<https://mnm.hu/hu/cikk/rudolf-tronorokos-halala> (Utolsó letöltés: 2025. 01. 04.)
- 2. kép:** Rudolf kisgyermekként
<https://mnm.hu/hu/cikk/rudolf-tronorokos-halala> (Utolsó letöltés: 2025. 01. 22.)
- 3. kép:** Rudolf trónörökös és Stefánia belga királyi hercegnő eljegyzési fényképe
<https://mnm.hu/hu/cikk/rudolf-tronorokos-halala> (Utolsó letöltés: 2025. 01. 22.)

NETT VIVIEN

(Keszthelyi Vajda János Gimnázium)

***A XIX. SZÁZADI KESZTHELY
ÉS HÉVÍZ FÜRDŐÉLETE***

1. BEVEZETÉS

A 18. század végéig elsősorban a tehetősebb, gazdagabb családok, illetve a gyógyulni vágyók jártak a gyógyvizekhez, gyógyfürdőkhoz (**1-2. fénykép, 93. oldal**). A dualizmus stabil gazdasága egy újfajta idegenforgalmi ág kialakulását hozta magával, ez pedig a fürdőturizmus.

A fürdők közönsége ebben az időszakban elsősorban hazánkból került ki, külföldiek inkább az Osztrák-Magyar Monarchia tartományaiból érkeztek. Nyugat-Európából nehézkes volt a közlekedés a vámok, a pénzváltás és az alacsonyabb színvonalú szolgáltatás miatt.

Az 1790-es évek végére egy sajátos fürdőkultúra alakult ki a Habsburg Birodalomban: a „fürdőzés” egyszerre jelentett az emberek számára, felfrissülést, tisztálkodást, gyógyítást és szórakozási lehetőséget is. A francia felvilágosodás tanainak elterjedése magával hozta, hogy minden társadalmi rétegnél „sikk” lett búcsújáró helyre zárandokolni. Ugyanúgy, mint a zárandok- és búcsúhelyekről, a gyógyfürdőről is csodálatos gyógyulásokat jegyeztek fel, a természet csodáját hirdették, melyek szájról szájra terjedtek.

Ennek a romantikus elvágyódásnak az alapját egyrészt az anyagi függetlenség, másrészt a pihenésre fordítható idő megnövekedése biztosította. Az üzemeltetők ezt hamar felismerték és átalakultak gyógyhelyből szórakozóhellyé.

A balneokultúra¹ fejlődését az évszázadok során kialakult életminőség, a szabadidő-eltöltés kultúrája határozta meg, mely szorosan összefüggött a társadalmi és a politikai változásokkal. A 19. század során Magyarországon a jövedelmek folyamatosan emelkedő tendenciát mutattak, így ez a folyamat egy gyarapodó középréteg kialakulását tette lehetővé. Kezdetben a fürdők az arisztokrácia, az elit kiváltságát jelentették, ugyanakkor léteztek az alacsonyabb társadalmi rétegeket kiszolgáló falusi fürdők is. A század-fordulóra a fürdőüzemeltetők már az erős polgári réteg igényeinek kiszolgálására törekedtek.

2. KESZTHELY ÉS HÉVÍZ TERMÉSZETI ADOTTSÁGAI

A pleisztocén kor közepén a földkéreg mozgása, beszakadása folytán két árokrendszer keletkezett. Ezekben gyűlt össze a csapadék, így alakult ki a Balaton, mintegy 22 ezer évvel ezelőtt. A kezdetekben több sekély különálló tavacskákból álló tórendszerből kb. 5000 évvel ezelőtt jött létre a mai egységes vízfelület, melynek köszönhetően a Balaton lett Közép-Európa legnagyobb kiterjedésű tava.

Abban az időszakban a Balaton 10 méterrel magasabban volt, mint ma. Az éghajlat eleinte csapadékosabb és hidegebb volt, majd ahogy melegedett az idő, a terület egyre mocsarasabbá vált.

A Hévízi-tó vize, mintegy 20-22 ezer éve tört fel mai helyén. A tó vizét geotermikus energia melegíti. A tó a 4,4 hektár kiterjedésével, valamint a körülötte található mintegy 50 hektár területű véderdővel Európa legnagyobb hatású melegvizes tava. Ellentétben a többi melegvizes tóval, melyek általában vulkanikus eredetű helyeken, agyag- vagy sziklatalajban vannak, a Hévízi-tó tőzegmedrű forrástól, amelyet a Hévízi-forrásbarlangból feltörő, másodpercenként 410 liter vízhozammal 38°C-os víz táplál.

A Hévízi-tó a világ legnagyobb gyógyhatású természetes termáltava, melyben fürdeni is lehet.

3. ÓSKORI ÉS ÓKORI EMLÉKEK

A Balaton nyugati részén már az újkőkor óta éltek emberek, melyet régészeti leletek, telepjelenségek és temetkezési helyek is bizonyítanak. Keszthelyen, Hévízen és Fenékpusztán került elő a legtöbb lelet, például egy középső rézkori, a Földközi-tenger vidékéről származó triton csigakürt; valamint

egy rézkor végi, kosztoláci kultúra egyetlen magyarországi urnasírja. A települések közel találhatók egymáshoz, nagyjából egyszerre népesülhettek be. Keszthelyen több mint 80 régészeti lelőhely ismert, Hévízen pedig az egyik legrégebbi lelet egy Kr. e. 7500-ból származó átfúrt kőbalta.

A területen Kr. e. 15-ben jelentek meg a rómaiak. A helyi népesség gyorsan romanizálódott. A balatoni térség korán fejlődésnek indult, mert felismerték a terület gazdasági értékét. Elsősorban katonák, kereskedők, hivatalnokok, veteránok telepedtek le itt. Fejlett anyagi és szellemi kultúra bontakozott ki. Ezek a fűtési, csatorna- és vízvezeték rendszerek kiépítésében, valamint fürdők, az úthálózat, használati tárgyak, fegyverek, pénzek, erődítmények és szerszámok használatában mutatkoztak meg.

A 4. században Pannóniát „gazdag és boldog országnak” jellemezték a leírások. Erről a környékről, a források tanúsága szerint, több mítosz maradt fenn; melyek arról számolnak be, hogy a rómaiak nagyon szerettek a Balaton térségében tartózkodni, Tiberius császár többször is nyaralt itt, egy másik történet szerint Néro császár parancsára pedig a tó vizébe fojtották bele nénikéjét. A legenda szerint Flavius Theodosius római kori császár a Hévízi-tónak köszönheti gyógyulását. Gyermekkorában satnya, gyenge, állandóan betegeskedő kisfiú volt, aki gyermekbénulásban szenvedett. Keresztény dajkája mindennap Szűz Máriához imádkozott a gyermek gyógyulásáért. A Szűzanya egy forrást fakasztott, amelyből egy nagy meleg vizű tó alakult ki: ez lett a Hévízi-tó. Ebben fürdette a gyermeket, és az iszappal kenegette testét. A víztől meggyógyult és erős uralkodó vált belőle.

4. FÜRDŐÉLET A KÖZÉPKORBAN

A 10. század végén a területen főként magyar köznép telepedett le. A város életének folyamatosságát jelzi, hogy Keszthely nevét már 1247-ben említik írott forrásban, a veszprémi káptalan oklevelében. Keszthely kezdetben királyi település volt, kereskedelemnek köszönhetően a település folyamatosan fejlődött, gazdagodott, népessége nőtt. 14. század közepén Lackfi II. István² nádor kapta meg szolgálataiért Keszthelyt. A település fejlődése felgyorsult, 1368 táján megjelentek a ferencesek. A Fő téren található templomot nekik építették.

Nagy Lajos király adott a városnak országos vásártartási jogot. 1403-tól pedig „opidumnak”, vagyis mezővárosnak említik Keszthelyt az oklevelek.

1427-ben a Pethő családé lett Keszthely a Rezi váruradalommal együtt. Ők 3 évszázadon át a terület birtokosai maradtak. A környékbeli földesurak a „jólétet” látva Keszthelyt többször megtámadták és kifosztották a 16. században, viszont a fejlődés a törökök megjelenéséig töretlen maradt.

1552 körül elmenekültek a ferencesek a városból, majd kolostorukat katonai támaszpontként használta a Pethő család. 1566 után ez lett a hódoltsági terület határa.

Hévízről a 16-17. században nem igazán maradt fent írásos emlék. Egregyet felégették a törökök, lakói elmenekültek.

A Balaton vízszintje ebben az időszakban megemelkedett, amely felduzzasztotta a Hévíz környéki patakok vizét. Ennek köszönhetően a terület teljesen elmocsarasodott, ami tovább nehezítette a település megközelítését, és ellehetetlenítette a letelepedést.

Festetics Kristóf 1745-ben uradalmi székhelyét Keszthelyre helyezte át, majd ebben az évben megkezdődött a barokk stílusú kastély építése. Az építkezések, valamint a birtokigazgatás számos munkahelyet teremtett a környéken. Keszthely a Nyugat-Dunántúl második legnépesebb települése lett (**3. fénykép, 93. oldal**).

¹ Balneokultúra: a fürdőhellyel és a fürdözéssel kapcsolatos illemszabályok.

² Lackfi II. István: székely ispán, horvát-dalmát bán és az országnak a nádora volt. Az Anjou-korban az ország egyik legnagyobb hatalommal bíró embere volt.

Keszthely lakossága ragaszkodott a végvári időkben megszerzett szabadságjogaihoz, amiket a Festetics család folyamatosan kurtított például korlátozták a mezővárosi jogokat, a szabad bíró- és esküdtválasztást. Ebből a küzdelemből mindig a Festeticsek kerültek ki győztesen. 1772-re már csak lakóházaik maradtak saját tulajdonban, az itt élők földjeit a Festeticsek elvették.

Keszthely ettől függetlenül sokat köszönhet a Festetics családnak, hiszen Kristóf 1759-ben kórházat alapított a városban. A város fejlődése érdekében továbbá gimnáziumot hozott létre.

Keszthely számára Festetics György volt a legmeghatározóbb személyiség. Kezdetben Bécsben élt, de amikor összetűzésbe került a Habsburgokkal kalandos életvitele miatt, 1791-ben áthelyezte székhelyét a városba. Nem volt más lehetősége, hiszen a császári udvarból kitiltották és kamarási rangjától megfosztották.

Hatalmas energiával látott neki az eladósodott város pénzügyeinek rendbetételéhez, melytől a kezdeti nehézségek sem tántorították el. A birtokot korszerű gazdasággá fejlesztette, melynek alapját a juhtenyésztés és a gyapjúkereskedelem adta. Kiváló szakemberekkel dolgozott együtt, például Nagyváthy Jánossal, aki a kor legnagyobb tudású mezőgazdasági tudósa volt, és a család jószágigazgatói tisztségét is betöltötte.

1797-ben megalapította a Georgikont – Európa első, felsőfokú agrároktatási központját –, ahol számos rangos képzés zajlott. Ugyanebben az évben készült el a Balaton legnagyobb vitorlás hajója, a Phoenix gálya.

Ebben az időszakban Hévíz területén igazán nagy fejlődés nem történt. A települést a 18. század végéig csak bozótként tüntették fel. 1769-ben Szláby Ferenc Zala megye orvosdoktora és fizikusa tanulmányt írt a tóról, vizének hatásáról. II. József 1783-ban készült katonai térképén már szerepelt Hévíz mint település, ám a tó neve ekkor Warmer Scheifel See (Meleg kénes tó), a tóból kivezető meleg éré pedig Hewes Bach (Hévíz-patak) volt.

5. FEJLŐDÉS ÉS ÉLET A KÉT TELEPÜLÉSEN A XIX. SZÁZADBAN

A 19. század hatalmas fejlődést hozott a terület fejlődésében, a környéken élők életében. A reformkor, majd a dualizmus kiegyensúlyozott gazdaságpolitikája a térségben is érezte hatását. Beköszöntött a „boldog békeidőnek” nevezett időszak.

A Balaton vidékének a Habsburg Birodalom, később az Osztrák-Magyar Monarchia részeként sokkal magasabb színvonalú, ismertebb üdülőhellyel kellett felvennie a versenyt határon belül és kívül. Emellett azért is volt sajátos a korszakban a tónak és vidékének a helyzete, mert nemcsak három vármegye osztozott rajta, hanem nagyon vegyes tulajdonviszonyokat is mutatott a térség.

A kedvező gazdasági és politikai háttérhez helyi szintű reformok és reformerek kellettek, nem is beszélve az anyagi hozzájárulásukról.

A Festetics család idején Keszthely és környéke az élet minden területén fejlődésnek indult. György 1799 és 1801 között könyvtári szárnyat épített a kastélyhoz, számos folyóirat, szépirodalmi mű megjelenését támogatta, az irodalom fejlődését a szíven viselte.

A térség fejlődése szempontjából meghatározó volt, hogy a fenékpusztai műhelyben létrehozta a gróf a Balaton első hajóflottáját, amely a személyszállítás mellett a bor- és sókereskedelemben is nagyon fontos szerepet töltött be.

A fejlődést látva az 1800-as évek elején a Habsburg-udvar és a Festetics család feszült viszonya is oldódni kezdett. Az uralkodó visszaadta a kamarási rangot, újra kegyeibe fogadta a családot.

Európa országaihoz hasonlóan Magyarországon, így a Balaton térségében is elindult az idegenforgalom fejlődése. Kezdetben csak a nemesség rendelkezett akkora jövedelemmel, melyet utazásra

használhatott, később egyre több társadalmi réteg tudott ebbe bekapcsolódni. Pár év múlva már a középosztály életéhez is hozzátartozott fürdőhelyen pihenni vagy hegyvidéken 1-2 hetet, (módosabb családoknak) 1-2 hónapot nyaralással tölteni.

A társadalmi és társas élet kialakulásához szorosan hozzátartozott a szabadidő változatos eltöltésének lehetősége. Ez magával hozta a szórakoztató- és vendéglátóipar kiépülését, a nyaralókkultúra kialakulását.

Megépültek a díszes hotelek, a fürdőházak, az öltözőfülkék, és idővel Keszthely vált Balatonfüred és Siófok mellett az egyik legfontosabb fürdőhelyi központtá.

Fontos volt a turizmus szempontjából a település minél könnyebb és gyorsabb elérése, ezért Festetics László 1839-ben megépíttette a fenéki hidat, megkönnyítve a közlekedést Keszthely és Somogy vármegye között.

1829-ben már mintegy 7000 lakosa volt Keszthelynek beleértve az akkor a városhoz tartozó Cserszeztomajt, Gyenesdiást és Vonyarcvashegyet.

A fürdőélet felpezsdítésére megépítették az első fürdőházat. A vízén felhúzott építményhez később kerek fürdőszigetet készítettek, majd díszes bejáratral két szigetet alakítottak ki. Ezt követően öltözőfülkéket helyeztek el.

Kezdetben a hölgyek és a férfiak egymástól elkülönülve napoztak, fürödtek. A fürdőzés a tóban ekkor még nem vált megszokottá, hiszen a korszak vendégei nem igazán tudtak úszni, így féltek a nagy tótól. (Mária Terézia 1770-ben kihirdette a Ratio Educationis című rendeletét, amelyben megtiltotta a természetes vizekben való fürdést, ezért a magyar emberek nem tanultak meg úszni.) A hosszas időzés a Balatonban, a hideg vízben fürdés ekkoriban még inkább egyfajta gyógy módszerként, és nem kikapcsolódásként szolgált. A víz gyógyhatását hangsúlyozták, iszapjából gyógykenőcs és szappan készült. A felmelegített vizet kádfürdőként alkalmazták.

A fürdő és gyógyhelyek a társadalmi érintkezés, a kultúráközvetítés helyszínei is voltak. Egyes helyeken a gyógyulást helyezték előtérbe, és „kórház” jellegűvé alakultak, mint Hévíz, más helyeken, például Keszthelyen a pezsgő, zenés, báli rendezvények alakultak ki, és megmaradt szezonális jellegű szórakozóhelynek.

1862-ben épült meg az első nyaraló Keszthelyen és ekkor nyílt meg a szabadtéri színpad helyén az első keszthelyi kőszínház. A belváros romantikus és eklektikus stílusban újult meg.

A Helikon-park keleti szélén kialakították az Erzsébet királyné útját, mellette pár év alatt kiépült a villasor.

1891 óta Magyarországon a vasárnap és a Szent István-nap is szabadnap. Megjelentek a pár napos nyári fizetett szabadságok is, ezek megteremtették az új időtöltést, a szabadidőt. Ez átalakította az emberek életét. A Balatonpart szezonális jellege egy speciális rendezvénysorozat kialakulását hozta magával. Májusban még kevés a vendég, ezért szerényebb keretek között tartották meg a programokat. A főszezonban a zenés, táncos szórakozások mindennappossá váltak.

6. VISELKEDÉS ÉS ILLEM A FÜRDŐKBEN

A különböző rangú emberek különböző helyiségeket használtak a fürdőhelyeken, illetve a férfiak és a nők is elkülönülve tartózkodtak a fürdőkben. A 19.század elején még kizárólag a jó erkölcs betartására törekedtek. A Balaton fürdőhelyein tilalmazták a férfiak számára a nők részére kijelölt fürdőhelyek felé úszást.

A század második felében már környezetvédelmi szempontok is megfogalmazódtak: nyilvános fürdőhelyen tiltották a kutyák és lovak fürdetését. Ezen kívül tilos volt a Balaton vizét mosásra

használni. A XIX. századi Keszthely az akkori viszonyokhoz képest fejlett infrastruktúrával rendelkező településnek számított: volt hajóállomása, posta- és távíróhivatala, járásbírósága, valamint adóhivatala és pénzügyőrsége is.

1879-ben megalakult a Festetics család támogatásával a „Csónakázó és Korcsolyázó Egyesület”, amely csónakázó és úszóversenyeket rendezett. Hangulatosak, népszerűek voltak az augusztusban szervezett „Velencei estek” is. Ilyenkor a Balaton-parti fákat lampionokkal díszítették, a csónakokra is lampionokat szereltek. A vendégek és a helyi lakosok számára a fényben úszó csónakok a szigetfürdő és a parti szállodák esti kivilágítása roppant hangulatos estéket varázsolt a városban.

Az idegenforgalom növekedése magával hozta a vendéglátó helyiségek és szállodák számának növekedését. A Hungária és az Amazon Szálloda mellett a belvárosban megnyitott a Helbek, a Bronner, a Csányi, majd a Leitner és az Erzsébet vendéglő is. A vasútállomás közelében pedig a Vasúti vendéglő várta az éhes és szomjas vendégeket.

Közvetlenül a parton megépült a Hullám vendéglő Schadl János tervei alapján. Az alapkőletételre 1893 májusában került sor. A vendéglőt a Festetics családtól Strausz Miksa vállalkozó bérelte ki, aki már a következő év május 6-án megnyitotta kapuit a város lakói és a vendégek előtt. A vendéglátó egység nevét a keszthelyi polgárok választották, ugyanis a Keszthelyi Hírlap 1893 októberében névpályázatot hirdetett. Számtalan vicces javaslat érkezett: például Kényszer kocsmá, Tukmált hajlék, Vendégijesztő, Süllyedő domb, Üres csárda, Utolsó fillér, Tökalsó, Makkhetes, Napfogó, Csupa hitel, Szunyogvár, Pletykafészek, Leányvásár, Sárkány-fészek stb. Bár a Gólya vendéglő elnevezés sokáig tartotta magát az épület tetejére tervezett, csecsemőt tartó gólya szobor ötlete nyomán, végül egy hosszabb vita után Papp Sándor indítványára HULLÁM névre keresztelték el az új balatoni vendéglőt. Ezután már nem volt más hátra, mint hogy Strausz Miksa megnyissa és üzemeltesse az éttermet. Az üzlet igen sikeresnek bizonyult, a vendéglő pár bérelhető szobájával és konyhájával zsúfolásig megtelt már az első szezonban.

Egy év múlva már a ma mellette álló Balaton Szállót is fel kellett építeni, hogy kielégítsék a Keszthelyre özönlő turisták igényeit. Strausz Miksa nem csak kedvesen bánt a vendégekkel, de kiváló zenei programokkal is várta a Keszthelyre érkezőket. Állítólag ő üzemeltette a kor legnagyobb kerítő, házasságközvetítő rendszerét is. Minden évben felutazott Budapestre az egyetemre, hogy jogászdíjakokat toborozzon a vendéglőbe felszolgálónak, akiknek nem kellett sokat fizetni. A keszthelyi lányos mamák pedig alig várták a tekintélyes családokból származó, új pincéreket, akik között a lányok bőven válogathattak. Egy-egy szezon alatt nem volt ritka, hogy 15-20 jegygyűrű is gazdára talált.

Keszthelyen a Festetics család hozzájárulásával és engedélyével már a 19. század elejétől színház működött. A kastély parkjában, a gyertyánfák alatt vándor színtársulatok adták elő szórakoztató műsoraikat. Ebben a természetes „arénában” az 1850-es években Szuper Károly neves társulata már túlszúfolt nézőtér előtt játszott.

Szuper Károly 1867. április közepén engedélyt kért levélben Festetics László gróftól Hévízen a meleg fürdónél egy kevés költségbe kerülő színház építéséhez.

Keszthelyen a Nyári-Színház a serfőzde közelében csak 1875-ig működött, mert Ranolder János veszprémi püspök apácák által vezetett leánynevelő intézetet alapított a területen. Az elkövetkezendő években a szállodák udvarain, például az Amazon Szállóban léptek fel a társulatok. Az ünnepélyes megnyitásra 1878. június 4-én került sor. A színházi előadások a könnyebb szórakozásra vágyó fürdővendégek miatt elsősorban operettek, vígjátékok voltak. 1891. május 27-én a Vedressy Társulat meghívására Keszthelyre érkezett Blaha Lujza, a „nemzet csalogánya”, akit több száz fős tömeg fogadott a vasútállomáson és díszfogat szállította el az Amazon Szállóig.

7. RUHÁZAT ÉS MEGJELENÉS A FÜRDŐKBEN

A vízparti pihenés megával hozta a fürdőruhadivat fejlődését is. A 19. század elején a nők és a férfiak elkülönítve fürödtek egymástól.

Az 1860-as évektől jelenhettek meg a férfiak és a nők fürdőruhában nyilvános helyen. A férfiak magas nyakú, rövid ujjú trikót, térdnadrágot, a nők kartonból vagy klottból készült, magasan zárt, hosszú ujjú felsőrészt és bokáig érő, bő nadrágot viseltek fekete harisnyával. Tisztességes hölgy nem mutatkozott fürdőruhában nyilvánosan, a partra érve azonnal bő fürdőköpenybe burkolózott, ami teljesen eltakarta. Az 1890-es évekre a viselet megrövidült, a felső rész rövid ujjú, kissé kivágott lett, és a nadrág is csak térdig ért. A férfiak ujjatlan, térdig érő, testre tapadó trikót viseltek. Ahogy telt az idő, úgy kurtították meg a fürdőruhákat (**4. fénykép, 93. oldal**).

A 18. század végén, a 19. század elején egyre többen keresték fel a Balatont pihenést, feltöltődést keresve.

Keszthely és Hévíz lakossága a nyári hónapokban a többszörösére duzzadt. Hamar megjelenetek a piros lámpás házak és a nem bordélyházban dolgozó, ún. kujtorgó nők. Az 1850-es években a helyi lakosok és a város vezetői elkeseredett harcot vívtak a prostitúció ellen. Az 1880-as évek második felében a fogadók, éttermek, kávéházakban megjelentek a „kasszírnők”. Az üzletben, mint pincéernők dolgoztak, de kéjelgésre is szolgáltak. Pár adat a befolylt bevételekről:

1. Miklós Samu „kéjhölgytartó házbirtokos” éves adója: 1142,60 korona volt
2. Magánügyvéd által fizetett adó ugyanebben az évben: 46,20 korona
3. Cipész: 55,05 korona
4. Rendőrkapitány: 355,16 korona
5. Gyógyszerész: 1352,19 korona
6. Vendéglős: 999,93 korona

Ezen adatok alapján jól kimutatható, hogy a „kéjhölgytartó házbirtokos” jövedelme jóval magasabb volt, mint a többieké.

8. A KÖZLEKEDÉS FEJLŐDÉSE

A város történetének leg súlyosabb csapása az volt, hogy az 1861-ben megnyitott Déli Vasút elkerülte a várost. A Déli Vasút Buda-Nagykanizsa közötti vonalán volt ugyan egy Keszthely nevű állomás, de az nem Keszthelyen, hanem attól mintegy 10 km-re fekvő Balatonszentgyörgyön feküdt. E tíz kilométeres távolság áthidalásáról a város évtizedeken át különféle vasútépítési terveket dédelgetett, még a lóvasúti összeköttetést is komolyan mérlegelték.

Az egyetlen fejlődési irányt Keszthely iskolaváros jellegének erősítése és fürdővárossá fejlesztése jelentette, amit a város vezetői felismertek.

1888-ban megépült a Balatonszentgyörgyöt Keszthellyel összekötő, 10 km hosszú helyiérdekű vasút. Építését jelentősen támogatta a Festetics család is, nem véletlen, hogy a vasúttársaság két mozdonyát György és Tasziló névre keresztelték, s az immáron valóban Keszthelyen fekvő vasútállomás épületeiben a családnak egy külön várótermet is létesítettek.

Az 1880-as évektől vezette be a MÁV a Monarchia területén a 33 %-os kedvezményű úgynevezett fürdőjegyet, amivel a fürdőhelyekre való utazást tették olcsóbbá, illetve bevezetésre került a fürdőhelyi menettérti kedvezmény, amely akkor illette meg az utast, ha a fürdőhelyről 6 héten belül hazatért (ennyi volt ebben az időben az átlagos nyaralási idő).

9. HÉVÍZ FEJLŐDÉSE

A tó vizének összetételét már a 18. század végén vizsgálták a kor tudós emberei, pontos elemzésre azonban csak az 1950-es években került sor. A gyógyító vize kalcium- és magnéziumtartalmú, kénes, enyhe radontartalmú gyógyvíz.

Hévíz település történelmét a kettősség, a felemelkedés, majd a hosszúra nyúló elmaradás jellemzi. A víz gyógyító hatását felfedezték, majd hosszú évszázadokra elfelejtették. Sokáig csak mocsaras területként tartották számon.

10. HÉVÍZ TÖRTÉNELME

A város sorsa egybeforrt Keszthely történelmével. A törökök az 1560-as években felégették, gyakorlatilag a földdel tették egyenlővé a települést. Adót a település nem fizetett a töröknek, ezért teljesen jelentéktelen helyszínné nyilvánították. Ezt követően mocsaras, erdős, bozótos terület alakult ki, számottevő lakos nélkül.

A 18. században Keszthely környékével együtt a forrás is a Festeticsek birtokába került. A család elkezdte a mai fürdőélet alapjait letenni. Ez nem jelenti azt, hogy addig nem használták a tavat, ugyanis halásztak benne, és kenderáztatásra is kiváló volt a meleg vize miatt.

1715-ben Simon Clemens angol utazó Keszthely környékén járt, nem is hallott a keszthelyi Bozótban található hévízről. Ennek oka, hogy a meleg vizű tó csak helyi vonatkozásban számított fontosnak. A másfél évtizeddel később a környéken utazgató polihisztor, Bél Mátyás már ismerte, sőt részletesen beszámolt róla.

Az első tudományos leírást Zala vármegye orvosa dr. Szláby Ferenc tette 1769-ben. A gyógyító tulajdonképpeni felvirágzásának kezdete a 18. századra tehető, amikor a Festetics-birtokokhoz csatolták a nyugati, építkezésre alkalmas területeket is. A fejlesztés Festetics György grófnak köszönhető. Ő alakította ki a területet és tette igazi fürdővé.

11. A TÓFÜRDŐ KIALAKULÁSA

A gróf 1795 – 1797 közötti időszakban öltözködésre szolgáló deszkaházikókat építtetett, amit a nép fizetség nélkül használhatott. Lassan a bozótos területet feltöltötték, a fürdőtelep alapját az ingoványos talajba süllyesztették, és megszületett Ótelep.

1811-ben kettős fürdőházat építettek, melyeket a tó felett, tutajszerűen egymás mellé helyezett gerendákon emeltek. Az építmények 3-3 különböző nagyságú vetkőzőhelyiségből álltak, amelyekből lépcsőkön lehetett lemenni a vízhez. A lépcső alján fürdőkosarak voltak elhelyezve, ezekben álltak vagy üldögéltek a vendégek. A kosár rácsain folyt át a víz.

A fürdő jótékony hatása szájról szájra terjedt. Egyre többen használták a vizet, ez lehetővé tette a fürdő folyamatos bővítését. Új épületek épültek, és elkezdék a terület parkosítását is.

Természetesen Festetics György és munkatársai is mindent megtettek a tó népszerűsítéséért. Meg kell azonban jegyezni, hogy a gróf életének utolsó éveiben nem sokat költött az anyagi hasznot gyakorlatilag egyáltalán nem hozó hévízi fürdőre. Festetics György 1819-es halálával minden fejlesztés leállt, és hosszú évtizedekre megakadt a terület fejlődése. Az örökösök nem fordítottak gondot a munkálatok további elvégzésre, csupán hasznot nem hozó beruházásnak minősítették.

Gróf Festetics László (1785-1846) élete alatt semmi nyoma nincs a település fejlődésének, sőt az addig elkészült létesítmények is a rendszeres karbantartás hiánya miatt pusztulásnak indultak.

1857 után, mikor I. Tasziló gróf vette át a birtok igazgatását, megszerezte a tó teljes területét, így a szilárd, nyugati domb is a Festeticsek birtoka lett. Megkezdődött az igazi építkezés, a tófürdő rendbetétele. Hévíz fénykora ezt követően alakult ki.

Megépült a 10-12 beteg részére használható ingyen fürdőház. Majd csinos fürdőkamrákat emeltek a tavon, megfelelő számú öltözőkabinnal. 1864-ben a tó középső fürdőépületétől keletre újabb fürdőházat emeltek, majd 1865-ben elkészült a harmadik szállóépület is a tó nyugati oldalán, az úgynevezett Újtelepen (a mai Szent András Kórház helyén).

1866 tavaszán elkészült a kis fürdőház helyén a külön női és férfiosztállyal ellátott tükörfürdő. Ekkor már kilencezernél több fürdőjegyet adtak el nyaranta. A fürdő csak nyáron működött, kályhák nem voltak. A vendégeket Keszthelyről lóval vontatott társaskocsik szállították Hévízre, amelyek 20-25 perc alatt tették meg az utat a fürdőig.

A korabeli gyógylehetőségek szerények voltak. Az első fürdőházak mellé épült egy köpülőző ház is, ahol érvágással gyógyították a betegeket. Egészen 1907-ig, a Hévíz Szanatórium és Gyógyszálloda megépülésééig ez volt az egyetlen elismert gyógy mód **(5. fénykép, 93. oldal)**.

12. A TÓ GYÓGYÍTÓ EREJE

A Babocsay hitt a víz gyógyító erejében, tanácsa alapján a következő betegségek kezelésére ajánlotta: fekélyre, varas sebekre, köszvényre, rühre, máj-epebajra, aranyérre, vese- és hólyag-betegségekre, gutaütésre, fürdésre és ivásra.

Hévíz inkább a köznép felkapott üdülőhelyeként ismert az 1800-as években, de arisztokrata és híres vendégekből sem szenvedett hiányt: nyaralt itt Ferenc Ferdinánd trónörökös, pihent itt Kisfaludy Sándor, Berzsenyi Dániel, Eötvös Károly és Szabó Lőrinc is. A tavon lebegő, csodaszép látványt nyújtó indiai tündérrózsákat Lovassy Sándor, a keszthelyi Gazdasági Akadémia tanára telepítette a tóba 1898-ban. Később egyiptomi kék és fehér tündérrózsákat is ültetett. A növények egészen a nyár elejétől november végéig folyamatosan virágzanak.

13. A GASZTRONÓMIA FEJLŐDÉSE

A XIX. században nem beszélhetünk pezsgő fürdőéletről, pláne nem gasztronómiai vonatkozásban. A helyiek használták leginkább fürdésre a tavat, akik napközben jártak fürdeni, megmártózni a tóban, de nem szálltak meg és nem is étkeztek a tó partján.

A módosabb polgárok miután elkezdték a parkot is feltölteni, rendbe tenni, kikocsiztak a partra és piknik-kosárban hoztak harapnivalót. A kosárba hideg élelmiszereket pakoltak. Például frissen sült kenyeret és péksüteményeket, gyümölcsöket, hideg sült húsokat, pástétomot, sajtot, némi süteményt, esetleg tortát és természetesen hűtött bort. Terítéskor minden esetben porcelán étkészletet, kristálypoharakat használtak.

Éttermek a mai értelemben nemigen voltak. A környéken található csekély számú fogadóban, csárdában lehetett csak enni, de ezekben inkább csak azok szálltak meg és ettek valamit, akik utazásukat megszakítva pihentek meg 1-1 éjszakára.

A vendégszám növekedésével fejlődésnek indult a konyhatechnológia is, megjelentek Magyarországon is a külföldi mintára készített ételek, például a rántott húsok, zöldségek.

1905-ben a Festetics család 35 évre haszonbérletbe adta a fürdőt, Reischl Vencel keszthelyi sörgyárosnak. Ez a hosszúlejáratú szerződés már lehetővé tette, hogy komolyabb átalakítások történjenek.

14. ÖSSZEGZÉS

A fürdőélet a XVIII–XIX. században komoly változáson, fejlődésen ment keresztül. Az alacsony felszereltségű szállás- és vendéglátóhelyek helyett megjelentek a magas színvonalú pihenési és szórakozási lehetőséget kínáló szállodák, minőségi ételeket, kulináris élvezeteket nyújtó éttermek.

Ezek nem jöhettek volna létre a Festetics család anyagi és szellemi támogatása, a dualizmus korának nyugalma nélkül, mely a különböző társadalmi osztályok anyagi stabilizálódását hozta.

Az élet a fürdőhelyeken nagyon sokat változott az évek alatt, mind a lakosság, mind a vendégek felfedezték és megszerették a Balatont és környékét, Hévíz melegvízű tófürdőjét. A települések hatalmas erőfeszítést nyújtanak azért, hogy a pihenni és üdülni vágyóknak magas színvonalú ellátást, szórakozási és sportolási lehetőséget, kulturális rendezvények tömegeit biztosítsák. Ma már több, mint 50 országból érkeznek a gyógyulni vágyók a térségbe.

IRODALOM:

- Kovács Emőke (2022): Helikon, Georgikon, Festeticsek – Keszthely sikertörténete. Somogy, 2022. 1. sz. 29. o.
- Cséby Géza (2017): A keszthelyi Helikon. Zalaegerszeg. 318. o.
- Széchenyi István (1846): Balatoni gőzhajózás. Pest. 12. o.
- Bánfalvi József (1998): Magyarország idegenforgalmi földrajza. Budapest. 56. o.
- Cséby Géza (1993): Hévíz első ismertetése. Hévíz. 1. sz. 2. o.
- Szántó Endre (2018): Egy fürdőváros születése - Hévíz története. A reformkortól Trianonig 1819-1920. Magánkiadás. 14. o.
- Molnár György, Tar Ferenc (1988): A Balatoni Múzeum Állandó Kiállításának Katalógusai. Fürdőkultúra és Hajózástörténet. Zalai Nyomda, Zalaegerszeg. 6. o.
- Szántó Endre (2018): Egy fürdőváros születése – Hévíz története. A kezdetektől 1819-ig, gróf Festetics György haláláig. Hévíz.
- Antalfy Gyula (1984): A reformkor Balatonja. Utazások a múltban és a jelenben. Panoráma, Budapest. 110. o.
- Szántó Imre (1991): Gróf Festetics György emlékezete. Hévíz fürdőhely születése. Hévíz.
- Nyugat-Balatoni Kalendárium (2019). Ziegler-nyomda, Keszthely.
- Bontz József (1896): Keszthely város monográfiája. Farkas János Könyvnyomdája, Keszthely.
- Müller Róbert (2004): A régi Keszthely képeslapokon. Válogatás a Balatoni Múzeum képeslap gyűjteményéből. Faa Produkt Kft., Keszthely. 167. o.
- Tar Ferenc (2000): Keszthely története III. 1849-1949. Keszthely Város Önkormányzata, Keszthely. 112. o.
- Somogyi György (2023): Balaton gyógy- és tengerfürdő. Heil- und Meerbad. Magyar Napló Kiadó Kft, Budapest. 145. o.
- Kovács Emőke (2007): A 19. századi Balaton világa. Írók Alapítványa, Budapest. 135. o.

INTERNETES FORRÁS:

- Keszthelyi Életrajzi Lexikon
<http://763c087d1e5b.sn.mynetname.net/eletrajzilexikon/?di-r=A> (Utolsó letöltés: 2024. 01. 29.)
- Kovács Emőke: Lacus Pelso – A Balaton története az ókorban
<https://likebalaton.hu/telepules/balaton/hireink/lacus-pelso-a-balaton-tortene-te-az-okorban-30916/> (Utolsó letöltés: 2024. 01. 29.)
- Keszthely története
<https://tankerulet.itworx.hu/cgi-bin/itworx/download.cgi?vid=38&uid=-1&dokid=6650> (Utolsó letöltés: 2024. 01. 29.)
- Keszthely Wikipédia
<https://hu.wikipedia.org/wiki/Keszthely> (Utolsó letöltés: 2024. 01. 29.)
- Eötvös Károly: A Balaton tava. In Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben.
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/OMMonarchia-az-osztrak-magyar-mona-rchia-irasban-es-kepben-1/dunantul-3EFE/a-balaton-tava-eotvos-karoly-tol-4505/?list=eyJ-maWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTlIfT01Nb25hcmNoaWFfMSJdfS-wgInF1ZXJ5-IjogImJhbGF0b24ifQ> (Utolsó letöltés: 2024. 01. 31.)

- Kovács Emőke: A Balaton történeti síkjai a 19. században
https://epa.oszk.hu/03100/03112-/00048/pdf/EPA03112_somogy_2022_1_026-040.pdf
(Utolsó letöltés: 2024. 01. 30.)
- Katona Csaba: Adalékok a füredi fürdő történetéhez a 19. század derekától a 20. század elejéig
<https://epa.oszk.hu/00400/00458/00152/indexa211.html> (Utolsó letöltés: 2024. 01. 28.)
- Vízparti pikniktől az élményvacsorákig! Fürdőélet 250 év gasztronómiájának tükrében
<https://www.heviz.hu/hu/hirek/hir/vizparti-pikniktol-az-elmenyvacsorakig-furdoe-let-250-ev-gasztronomiajanak-tukreben> (Utolsó letöltés: 2024. 01. 28.)
- Wirth István: Fürdőkultúra
https://dtk.tankonyvtar.hu/bitstream/handle/123456789/1193-0/2010-0019_furdokultura.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Utolsó letöltés: 2024. 01. 28.)
- Eötvös Károly: A Balaton tava
<https://likebalaton.hu/telepules/balaton/hireink/balaton-az-osztrak-magyar-monarchia-idejen-75714/> (Utolsó letöltés: 2024. 01. 22.)
- Kovács Erika: Széchenyire emlékeztek a Tagore-sétányon
<https://www.veol.hu/helyi-kultura/2018/10/szechenyire-emlekeztek-a-tagore-setanyon>
(Utolsó letöltés: 2024. 01. 22.)
- Katona Csaba: A természet, mint vonzerő a 19. századi balatoni fürdőéletben. 49. o.
https://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2022/02/katonacs_21_2.pdf
(Utolsó letöltés: 2024. 01. 22.)
- Blaha Lujza: Életem naplója. 241. o.
https://mtda.hu/books/blaha_lujza_eletem_naploja.pdf (Utolsó letöltés: 2024. 01. 22.)
- Cservenka Judit: Látkép ivócsarnokkal és promenáddal
<https://felvidek.ma/> (Utolsó letöltés: 2024. 01. 22.)
- A hévízi fürdőkultúra rövid története
https://mandadb.hu/cikk/1223574/A_hevizi_furdokultura_rovid_tortenete
(Utolsó letöltés: 2024. 01. 22.)

FÉNYKÉP:

1. fénykép: Szigetfürdő, Keszthely

https://csodalatosbalaton.hu/wp-content/uploads/2018/03/keszthely-szigetfurdo2-varosi-strand-cso-dalatosbalaton.hu_.jpg (Utolsó letöltés: 2024. 01. 30.)

2. fénykép: Tófürdő, Hévíz

<https://www.travelhunter.hu/wp-content/uploads/2019/11/heviz-to-virag.jpg>
(Utolsó letöltés: 2024. 01. 30.)

3. fénykép: Festetics-kastély, Keszthely

https://kapanyel.blog.hu/media/image/Festetics-kast%C3%A9ly/Keszthely_-_Festetics_Castle.jpg
(Utolsó letöltés: 2024. 01. 30.)

4. fénykép: A fürdőruha-viselet fejlődése

<https://wlovebalaton.hu/i/d4/1900-tofurdo.exact1980w.jpg> (Utolsó letöltés: 2024. 01. 31.)

5. fénykép: Korabeli fürdőház Hévízen

https://kepzo.kultura.hu/uploads/media/default/0002/58/thumb_157929_default_big.jpg
(Utolsó letöltés: 2024. 01. 31.)

TAKÁCS MIHÁLY MÁRK

(Zalaegerszegi Kölcsey Ferenc Gimnázium)*

BETHLEN GÁBOR VALLÁSPOLITIKÁJA

* Jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar jogász képzésének hallgatója.

1. BETHLEN GÁBOR GYERMEKKORA ÉS PÁLYAFUTÁSA

1.1. A kezdetek

Bethlen Gábor magyar nemesi családban látta meg a napvilágot 1580-ban, a Bethlen család Hunyad vármegyei marosillyei birtokán **(1. kép és 1. fénykép, 94. oldal)**. Bethlen Farkas, a családfő magyar református, míg neje, Lázár Druzsina katolikus vallású székely családból származott. A nemesi család tagjai már I. Hunyadi Mátyás magyar király uralkodása alatt viseltek tisztségeket. Bethlen Farkas II. Szapolyai János Zsigmond választott magyar király, valamint Báthory István erdélyi fejedelem udvarában is szolgált, élete során volt Gyula várának kapitánya, majd udvari főkapitány, s ezzel együtt Erdély állandó seregeinek parancsnoka. Sokévnnyi szolgálataiért megkapta 1576. február 1-jén a fentebb említett marosillyei birtokot, mely 45.000 holdnyi terület és több mint 400 jobbágyával a fejedelemség egyik legtekintélyesebb birtokának számított.

Szülei korai halála után öccsével együtt anyai nagybátyjához, Lázár András alkirály¹ bíróhoz került Gyergyószárhegyre **(2. fénykép, 94. oldal)**. Székely, keményvonalas nevelésben részesült, melynek keretében szigorú fegyelem mellett a harci fegyverek használatát is elsajátította, mindemellett írni-olvasni is megtanították, mely tudását később kamatoztatta is.

13 éves korától a fejedelmi udvarban élt Gyulafehérváron. Azzal a céllal mehetett Báthory Zsigmond fejedelmi udvarába, hogy visszaszerezze megboldogult apja egykori birtokait, ehhez befolyásos uraktól remélt támogatást. Itt apródi munkákat vállalva kezdett el bekapcsolódni az udvari életbe **(2. kép, 94. oldal)**.

1.2. Bekapcsolódás a politikába

Az udvarban töltött évek alatt Bethlen Gábor megismerte az itáliai művészetekkel tarkított udvari élet csillogását, a belpolitikai játszmák alakulását, a századvég bel- és külpolitikai eseményeit. Udvari szolgálatai fejében 1599-ben már birtokolta apja marosillyei birtokát. A századfordulót követően több csatában is részt vett az aktuális fejedelem oldalán. Az 1600-as évek elején számos csatában harcolt a labilis természetű Báthory Zsigmond fejedelem oldalán, többek között Erdélyt megszállni óhajtó Habsburg seregek ellen. 1603-ban rövidesen török földre kényszerült hozzá hú társaival, akik saját fejedelmüké választották.

A Bocskai felkelés idején tért haza, ahol hűn szolgált a megválasztott fejedelmet, akit már régről ismert. Rövidesen a bécsi béke után 1606-ban meghalt Bocsa István. 1606-ban **(3. kép, 95. oldal)** Bocskai erdélyi kormányzója, a tekintélyes katonai múlttal rendelkező Rákóczi Zsigmond lett a fejedelem, Bethlen vele szemben az ekkor már nagy népszerűségnek örvendő Báthory Gábort támogatta, amiért az idős fejedelem Bethlent elfogatta, később kiengedte, ezt követően a leendő fejedelem udvarába, Ecsedre ment szolgálni. Az öreg Rákóczi Zsigmond 1608 tavaszán lemondott a fejedelmi címről, ezt követően a rendek Báthory Gábort nagy többséggel választották fejedelmükké **(3. fénykép és 4. kép, 95. oldal)**.

Báthory szolgálata alatt Bethlen számításai bejöttek, és gyorsan lépdelt felfelé a politikai ranglétrán, a fejedelem udvari tanácsosává vált, szülő vármegyéjének, Hunyadnak főispánja volt, valamint Csík-, Gyergyó-, és Kánonszék főkapitánya Az évek folyamán, mint politikai, mint erkölcsi nézeteik eltávolodtak, ebből adódóan személyes viszonyuk megromlott. Bethlen török földre menekült. Távollétében 1612 novemberében az országgyűlésen, hűtlenségi perben fej- és jószágvesztésre ítélték. 1613-ban

Bethlen visszatért Erdélybe, háta mögött egy tekintélyes török sereggel, és a porta támogatásával, mely biztosította számára a fejedelmi cím megszerzését. A kolozsvári országgyűlésen török nyomásra a rendek összegyűltek, ahol a török pasa kijelentette, hogy szabad választásokat tartanak, és a rendek Bethlen Gábort fogják megválasztani.

2. ERDÉLY LAKOSSÁGÁNAK VALLÁSI ÖSSZETÉTELE BETHLEN KORÁBAN

A mellékelt ábrán is látható **(1. térkép, 96. oldal)**, hogy ebben a korban, Erdélyben és a körülötte lévő térségekben elég megosztott volt a vallásgyakorlás, talán azért is mivel a Kárpát-medence a nyugati és a keleti kereszténység határán feküdt. Ezt már csak színesítette a protestantizmus térnyerése hazánkban.

Az Erdélyben élő rendek közül a magyarok többsége a református, a székelyek a katolikus, míg a szászok az evangélikus hitet követték.

A három bevett valláson kívül, megtűrt felekezetként jelen volt a magyarok és a székelyek körében megjelent unitarizmus, a bevándorló románok által hozott, és Erdély szerte elterjedt ortodox keleti egyház, a fejedelem által később betiltatott szombatosok, valamint a már Erdélyben élő zsidóság szabad vallásgyakorlata.

3. BETHLEN INTÉZKEDÉSEI A VALLÁS TERÜLETÉN

Bethlen Gábor apja után mélyen reformátusvallású volt, ebből kifolyólag nem is csodálkozunk azon, hogy arányaiban az ő felekezetüket segítette a legjobban, de a többi elterjedt irányzatot sem részesítette negatív megkülönböztetésben, sőt minden erejével azon munkálkodott, hogy még a 30 éves vallásháború közepette is Erdély és Magyarország részei a vallási béke szigetei maradjanak.

Bethlen Gábor fejedelemsége alatt a magyarság tudásának gyarapítását egybefűzve a nemzet fő vallásával, református főiskolát alapított székhelyén, Gyulafehérváron, ami a mai nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium jogelődje volt **(4-5. fénykép, 97. oldal)**.

Ezen intézmény szolgálatába adta a fejedelem saját könyvtárát, kevéssel halála előtt birtokadományokkal biztosítani akarta az akadémia fennmaradását.

1626-ban a református lelkészeknek nemesi jogokat biztosított. E levél címeres jelmondatán az alábbi szerepel: „Arte et Marte – tudással és fegyverrel”. Ezen idézet utal Bethlen ügyes politizálására a korban, amely megmutatja, hogy a kor nagy háborúja közepette is külön tudott időt fordítani a vallási kérdésekre.

Erdélyben többnyire a szászok egyháza volt az evangélikus **(6. fénykép, 97. oldal)**. A három nemzet uniójának megújítása és a négy bevett vallás szabadságának megerősítése az ágostai hitvallásúak önrendelkezési jogait is szavatolta, s ezt 1613. október 23-án külön is biztosította javaik zavartalan élvezésével. A fejedelem egyik lényeges intézkedése volt a királyi Magyarország területén lévő evangélikus egyházkerületek megszervezése. Korábban csak egyházközségeik és egyházmegyéik voltak.

Bethlen Gábor megnövelte a szász püspök hatalmát. A püspöki intézményt az 1614 januárjában összeült szepesváraljai zsinat hozta létre az északnyugati és északkeleti térségben. Az adatok arról tanúskodnak, hogy az evangélikus iskolaügy is uralkodása idején lendült fel Észak-Magyarországon, különösen Eperjesen, Késmárkon, Lőcsén. 1615-ben pedig megparancsolta a lelkészeknek és a világi hatóságoknak, hogy támogassák a szász püspök egyházlátogatását, és később a házassági ügyeket és a lelkészek fegyelmezését is az ő jogkörébe utalta. Ezen rendelkezések sikerességéről tanúskodik Szenczi Molnár Albert történetíró 1618-ban említett úti élménye, miszerint a szász székek lakói örülnek Bethlen uralkodásának.

¹ Az alkirálybíró a középkori és kora újkori Magyar Királyságban kialakult tisztség volt, a posztot betöltő személy a királyi bíróság igazságszolgáltató rendszeréhez kötődött. Az Erdélyi Fejedelemségben is hasonló szerepet töltött be, a választott alkirálybíró vezette a bíraskodást és ítélkezést az esküdtszékekkel közösen. Emellett az alkirálybíró fellebbezési lehetőség is volt a falubíró ítéletével szemben.

A református hit támogatása nem azt jelentette, hogy a többi felekezetet üldözte volna a fejedelem, épp ellenkezőleg, már a fejedelemválasztó országgyűlésen esküt tett arra, hogy biztosítja a vallásszabadságot. Ennek jegyében már 1615-ben Bethlen Gábor intézkedéseket fogantatosított és törvény mondta ki, hogy: „ahol melyik fél többen vagyon, az olyané legyen az templum.”

A szombatosok kialakulása Erdélyben az 1500-as évek második felére tehető, mely az unitárius vallás tovább gondolása volt. A legnagyobb eltérés az úrnapijában mutatkozott meg, ugyanis a többi keresztény felekezettel ellentétben vasárnap helyet szombaton tartották **(5. kép, 97. oldal)**. Egy tiltó intézkedéséről tudunk Bethlen részéről, 1618-ban a szombatos hitgyakorlást betiltotta, és szektának nevezte a felekezetet. Elsősorban külpolitikai szempontok vezérelték, a protestáns államok felé, akik szintén üldözték a szombatosokat. Ugyanakkor tényleges üldözésre nincs bizonyíték, továbbá a fejedelem egyik bizalmasa, 1613-ban kinevezett Péchy Simon kancellár szombatos hívő volt és nem érte büntetés, ebből kifolyólag a tiltó rendelkezés látszatintézkedésnek is tekinthető.

Ezzel szemben a fejedelem 1623-ban utasította portai követét, Tholdalagi Mihályt egy menlevél kiadására, melyben a zsidó lakosságnak megengedte a megkülönböztető ruha elhagyását, sőt, a keresztény viselet hordását, emellett a szabad vallásgyakorlásukat **(6. kép, 98. oldal)**. Ahogy Bethlen Gábor meg is jegyezte: „Nehogy sérelmekkel illettessenek vagy bármiféle illetlen megjelöléssel.” A fejedelemnek egy feltétele volt, hogy, a szabad királyi városok kereskedelmi előjogait a zsidók kereskedése nem sértheti meg. Ezeket a jogokat az 1627. évi gyulafehérvári országgyűlés is megerősítette. Az izraelitáktól a kereskedelem felvirágoztatását várta. Bethlen nemcsak életterületet biztosította, hanem még olyan kedvezményekben is részesítette őket, amelyekre Nyugat-Európában gondolni sem lehetett a felvilágosodásig.

Mind ezek mellett figyelmet szentelt Erdély legfőbb új telepeseire, a románok vallásgyakorlására. Támogatta a református hitre való áttérésüket, azonban ennek nem lettek sikerei. Külön támogatta saját vallásuk, az ortodox keleti egyház erdélyi fejlesztését, püspökségek létrehozását segítette, emellett fedezte a biblia román nyelvre fordításának költségeit **(7. kép, 98. oldal)**.

Geleji Katona István úgy vélekedett, hogy a szentek és képek tiszteletén, illetve a Szentlélek származásán kívül alig lát eltérést az ortodox és a református hitvallás között, és hogy inkább csak a külső rendtartásban és ceremóniákban van a különbség. A fejedelem 1615-ben gondoskodott az üres révi és a gyulafehérvári püspökségek betöltéséről. A román egyházfőket olyan kötelességek, jogok és kiváltságok illették meg, mint a többi egyházi főhatóságot: tartsanak egyházlátogatást, akadályozzák meg a szakadásokat, és vigyázzanak az erkölcsi tisztaságra **(7. fénykép, 98. oldal)**.

Mikor erdélyi katolikusokról beszélünk, akkor először a székelyeket említjük, akik többsége a protestantizmus alatt is megőrizte pápista hitét, ennek köszönhetően Székelyföldön jöttek létre az első katolikus középiskolák és nyomdák.

Bethlen Gábor tudta, hogy a jezsuiták az ellenreformáció élharcosai, de ebben a kérdésben sem általánosított. Voltak jezsuiták, akiket nagyra értékelt. Élükön Szini Istvánnal nemcsak behívta, hanem környezetében is tartotta őket, és éveken át az udvarból élelmezte őket.

Bár az országgyűlés nem vonta vissza a jezsuitákat kitiltó törvényeket, ő mégsem alkalmazta azokat. A tudós képzettséget elismerő nagyvonalúságáról tanúskodik az is, hogy megengedte két jezsuita letelepedését Karánsebesen. Fogarason engedélyt adott egy jezsuitának, hogy házában missziót tartson, és később Gyulafehérváron iskolát indítson be, s ugyanezt tehette meg engedélyével két másik jezsuita Kolozsmonostoron.

Bíró Vencel piarista történész írja, hogy a 17. század elejére válságossá lett a római katolikus egyház helyzete. Az egész fejedelemség területén mindössze 40 pap szolgált.

Bethlen uralkodása alatt viszont megváltozott a helyzet. A fejedelem ragaszkodott a törvénybe foglalt többségi elvhez és az 1615-ös rendi országgyűlésen az alábbi kijelentést tette: „Ahol melyik fél többen vagyon, az olyané legyen a templum”, nyilván ez egy templom esetén. Több templom esetén a kisebbségnek is kell adni templomot.

Visszaadta a katolikusoknak a kolozsmonostori, a tövisi, a szilágysomlyói templomokat, és engedélyt adott arra, hogy templomot építsenek Székelyudvarhelyen. A képen is látható a Szent Imre herceg tiszteletére felszentelt római katolikus templom Gelencén, amely Bethlen Gábor idején átalakításokon ment keresztül. A templom egyik látványossága a különleges kazettás mennyezet, melyet 1628-ban fedtek be **(8-9. fénykép, 99. oldal)**.

Az anabaptisták legtöbbit Bethlen Gábornak köszönhették, aki már az első hadjárata után behívta őket, és Alvincon **(10. fénykép, 99. oldal)**, Nagyváradon, Szamosújváron adott nekik helyet. Első csoportjuk 1621-ben érkezett, ekkor alig voltak 200-an. 1622-ben kiváltságlevelet kaptak, és ennek következtében egy év múlva számuk már 1100-ra gyarapodott. A kiváltságlevél szabad vallásgyakorlatot és adómentességet biztosított nekik. Bethlen Gábornak elvárása csupáncsak annyi volt, hogy a fejedelmi udvarnak féláron adják el áruikat.

Ebből is jól kivehető, hogy az országgyűlésen három vallási közösségtípust ismertek: a bevett, a megtúrt, a tiltott vallást.

4. A VÉG

Bethlen Gábor uralkodásának utolsó évei viszonylagos békességben teltek, miután lezárta a Habsburg Birodalom ellenes háborúit. 1629 elején betegsége kezdett elhatalmasodni rajta, fulladási rohamai voltak, és vesebajjal is küzdött, az orvosi kezelések nem segítették állapotának javulását, csak még inkább növelték szenvedését. Felismerte, hogy a betegségéből nincs kiút, ezért végső erejét arra fordította, hogy Erdélyt és szellemi örökségét, köztük az egyházak békéjét megőrizhesse az utókor számára. Hosszú végrendelkezésekbe kezdett, amelyben az Istennek adott köszönet az útmutatásért és Erdély megőrzéséért. Erdély vallási helyzetéről az alábbi üzente az utókornak. „Ha magokban egyesek lesznek, az Istent igazán tisztelik, félik és ő kicsiny anyaszentegyházának hűséges gondviselői lesznek, egymást tökéletes szívvvel szeretik, a religio felett egymással nem veszekednek, hanem annak megítélését ama nagy papra bizzák, a ki lakik menyben és az hol kinek-kinek, a mint érdemiette, megfizet; ne légyenek papokká, ne idvezítsenek erővel senkit, légyen szabadságban az ország constitutioja szerint, a négy recepta religio vallás közül, ki melyiket amplectalja.”

IRODALOM:

- Galavics Géza, R. Várkonyi Ágnes, Jankovics József (1990): Viseletkódex a 17. századból. Európa könyvkiadó, Budapest
- Magyar Nemzeti Levéltár (2018): Kik vagyunk? – Magyarországi Nemzetiségek. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest
- Oborni Teréz (2017): Sorsfordítók a magyar történelemben – Bethlen Gábor. Kossuth Kiadó Zrt., Budapest
- Oborni Teréz (2021): Erdély aranykora – Fejedelmek tündérkertje. Rubicon Intézet Non-profit Kft., Budapest

INTERNETES FORRÁSOK:

- Koncz József, tanár (1878): Bethlen Gábor fejedelem végrendelete. Külön lenyomat az Erdélyi Híradóból.
<https://mek.oszk.hu/12700/12778/12778.pdf> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 22.)

KÉP:

- 1. kép:** Az iktári Bethlen család címere
https://hu.wikibooks.org/wiki/C%C3%ADmerhat%C3%A1roz%C3%B3/Bethlen_c%C3%ADmer#
(Utolsó letöltés: 2024. 12. 22.)
- 2. kép:** Báthory Zsigmond fejedelem
https://hu.wikipedia.org/wiki/B%C3%A1thory_Zsigmond (Utolsó letöltés: 2024. 12. 22.)
- 3. kép:** Bocskai István erdélyi fejedelem és felvidéki földbirtokos
https://hu.wikipedia.org/wiki/Bocskai_Istv%C3%A1n (Utolsó letöltés: 2024. 12. 22.)
- 4. kép:** Rákóczi Zsigmond fejedelem
https://vamosilegendak.blog.hu/2017/08/28/rakoczi_zsigmond_es_magocsy_ferenc_harca
(Utolsó letöltés: 2024.12.22.)
- 5. kép:** A Messiás pogácsája
<https://cultura.hu/aktualis/peszah-unnepe/> (Utolsó letöltés: 2024.12.22.)
- 6. kép:** Korabeli zsidó kereskedő Erdélyben
Magyar Nemzeti Levéltár (2018): Kik vagyunk? – Magyarországi Nemzetiségek. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest. 27. o.
- 7. kép:** Román pásztor rossz időben, és sétálni induló román asszony a korabeli Erdélyben
Magyar Nemzeti Levéltár: Kik vagyunk? – Magyarországi Nemzetiségek Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest. 27. o.

FÉNYKÉP:

- 1. fénykép:** A Bethlenek marosillyei birtokán fennmaradt épületrész, a Veres-bástya
<https://hu.wikipedia.org/wiki/Veres-b%C3%A1stya> (Utolsó letöltés: 2024.12.22.)
- 2. fénykép:** Lázár-kastély, Szárhegy: a ma is látható kaputorony emeleti szobájában nevelkedett a gyermek Bethlen.
[https://hu.wikipedia.org/wiki/L%C3%A1z%C3%A1r-kast%C3%A9ly_\(Gyergy%C3%B-3sz%C3%A1rhegy\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/L%C3%A1z%C3%A1r-kast%C3%A9ly_(Gyergy%C3%B-3sz%C3%A1rhegy)) (Utolsó letöltés: 2024. 12. 22.)
- 3. fénykép:** Báthory Gábor fejedelem mellszobra Nyírbátoron
https://hu.wikipedia.org/wiki/B%C3%A1thory_G%C3%A1bor_erd%C3%A9lyi_fejedelem
(Utolsó letöltés: 2024. 12. 22.)
- 4. fénykép:** Bethlen Gábor mellszobra a róla elnevezett nagyenyedi kollégium udvarában
https://hu.wikipedia.org/wiki/Bethlen_G%C3%A1bor_Koll%C3%A9gium (Utolsó letöltés: 2024. 12. 22.)
- 5. fénykép:** A nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium napjainkban
<https://reformatus.ro/iskolak/nagyenyedi-kollegium> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 22.)
- 6. fénykép:** Fekete templom Brassóban, az evangélikus szász közösségek egyik kiemelkedő vallási központja.
<https://bagyinszki.eu/archives/6751> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 22.)
- 7. fénykép:** A demsusi Szent Miklós-templom a legrégebb ma is használt ortodox templom Romániában
[https://hu.wikipedia.org/wiki/Szent_Mikl%C3%B3s-templom_\(Demsus\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Szent_Mikl%C3%B3s-templom_(Demsus))
(Utolsó letöltés: 2024. 12. 22.)
- 8. fénykép:** Szent Imre herceg tiszteletére felszentelt római katolikus templom, Gelencén
<https://kirandulastippek.hu/szekelyfold/gelence-szent-imre-templom> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 22.)
- 9. fénykép:** A Szent Imre templom különleges kazettás mennyezetét 1628-ban fedték be
https://hu.wikipedia.org/wiki/Gelencei_r%C3%B3mai_katolikus_templom
(Utolsó letöltés: 2024. 12. 22.)
- 10. fénykép:** A valamikori anabaptista udvartelep helyét jelző templom napjainkban, Alvinc
https://hu.wikipedia.org/wiki/Borbereki_evangelikus_templom
(Utolsó letöltés: 2024. 12. 22.)

TÉRKÉP:

- 1. térkép:** Térkép az erdélyi fejedelemség vallási megosztottságáról, 1620
Oborni Teréz (2017): Sorsfordítók a magyar történelemben – Bethlen Gábor. Budapest, Kossuth Kiadó Zrt, 38. oldal.

TÖMPE REBEKA

(Mindszenty József Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium)

NAPÓLEON: A DENEVÉR SZÁRNYALÁSA

1. KORZIKAI KEZDETEK

Napoleone di Buonaparte (**1. kép, 100. oldal**) 1769. augusztus 15-én született Korzikán, mindössze 15 hónappal azután, hogy Franciaország megvásárolta a szigetet Genovától, az olasz városállamtól. Sok korzikaihoz hasonlóan szülei egyaránt ellenezték a genovai, majd a később fellépő francia uralmat is. A fellépő helyi ellenállást a franciák gyorsan és hatékonyan levertek, mely után a korzikaiak nagy része és a Buonaparte család is együttműködni kényszerült velük. (**2. kép, 100. oldal**)

Napóleont 9 éves korában Franciaországba küldték iskolába, ahol megtanult folyékonyan írni és beszélni franciául. Korzikai akcentusát azonban soha nem veszítette el, emiatt osztálytársai, majd később a parancsnoksága alá tartozó katonák is kigúnyolták.

Napoleon politikai ambíciói korán megmutatkoztak, már tinédzserként is egy független Korzikáról álmodott. A politikai nézeteit az 1789-es francia forradalom kitörése kezdte el átformálni, azonban a végső törés akkor következett be, amikor a fellépő politikai belharcok miatt családjának sietve el kellett menekülnie Korzikáról 1793-ban.

2. ÍRÓK ÉS SZERELMEK

A köztudattal ellentétben nem csak a harcmezőn, hanem az irodalomban is letette névjegyét. 1795-ben megírta A Clisson és Eugénie-t, ezt a jórészt önéletrajzi ihletésű történetet. A történetben Clisson egy francia katona, aki a forradalomban harcol, ám már belefáradt a vérontásba, s találkozik Eugénievel egy nyilvános fürdőben. A forradalom végeztével Clisson leszerel és hamarosan összeházasodnak Eugénie-vel és több gyermekük születik, mikor újra kitör a háború. Clisson kötelességének érzi, hogy újra harcba szálljon, de a csatamezőn megsebesül. Felesége megnyugtatóására egyik katonatársát Berville-t küldi, aki elcsábítja az asszonyt. Mikor Clisson ezt megtudja, küld egy utolsó levelet a hűtlen feleségnek, s a halálba rohan.

Az őt ismerők szerint, ez a történet Napóleon és akkori szeretője, első igazi szerelme, Eugénie Désirée Clary kapcsolata alapján íródott. Napóleon és Eugénie 1794-ben találkozott, majd 1795-ben a férfi eljegyezte a lányt, azonban valami történhetett, mert nem sokkal később Napóleon felbontotta az eljegyzését. A kiváltó ok lehetett Joséphine de Beauharnais, akivel az eljegyzés után kötött ismeretséget. Josephine-nek előző házasságából már két gyermeke született. (**3. kép, 100. oldal**) Férjét a forradalom idején tartóztatták le, majd raboskodás után lefejezték. Miután visszakapta elhunyt férje birtokait, befolyásos politikusok és tehetős emberek szeretője lett. Egyik nagylelkű partnere mutatta be a törekvő, ifjú parancsnoknak, Napóleonnak. Esküvőjük hat hónappal a megismerkedésük után, a párizsi 2. kerületi városházán történt. A férj és a feleség is hamis életkort diktált be a házasságlevélbe (Napóleon-26, Jozefina-32). Házasságuk első ránézésre érdekházasság volt, ugyanis az özvegynek köszönhetően Napóleon belépést nyert a politikai társaságokba, amelyek jót tettek az előmenetelének. A látszat ellenére azonban Napóleont valóban gyengéd érzelmeket fűzték feleségéhez. A frigyét követő éveket Napóleon a hadjáratoknak szentelte, ám a csatamezőről is naponta írt levelet a nejének, és kérlelte őt, hogy látogassa meg. A következő levelet néhány héttel az esküvőjük után írta Napóleon az újdonsült feleségének.

*„Je n'ai pas passé un jour sans t'écrire; je n'ai pas passé une nuit sans te serrer entre mes bras; je n'ai pas pris une tasse de thé sans maudire la gloire et l'ambition qui me tiennent éloigné de l'âme de ma vie. Au milieu des affaires, à la tête des troupes, en parcourant les camps, mon adorable Joséphine est seule dans mon cœur, occupe mon esprit, absorbe ma pensée.”*¹

¹ Lettre du général Bonaparte à son épouse Joséphine. Napoleon.org. <https://www.napoleon.org/histoire-des-2-empires/articles/lettre-du-general-bonaparte-son-epouse-josephine-10-germinal-iv-30-mars-1796/> (Utolsó letöltés: 2025. 03. 05.)

(Egy nap sem mentem el anélkül, hogy ne írtam volna neked; Egy éjszakát sem töltöttem úgy, hogy ne tartalak a karomban; Még egy csésze teát sem ittam anélkül, hogy átkoztam volna a hírnevet és ambíciót, amelyek távol tartanak életem lelkétől. Az ügyek közepette, a csapatok élén, a táborokon keresztül utazva imádnivaló Josephine egyedül van a szívemben, lefoglalja elmémet, elnyeli gondolataimat.)

A távol töltött idő és a felesége korábbi élete miatt a hadvezért gyötörte a gondolat, hogy Josephine megcsalja őt távollétében. Az aggodalma pedig nem volt alaptalan, mivel az asszony a házasságuk alatt tényleg hűtlen volt hozzá. Napóleon mégis bizalmába fogadta, s bár mindvégig bizonytalan volt a nő érzéseiben, élete nagy szerelmének tartotta.

3. A CSÁSZÁR SZÜLETÉSE

Napóleon 1798-99-ben hadjáratot vezetett Egyiptomba, ami bár katonailag sikertelen volt, a hadvezér népszerűségét mégis tovább növelte. A hadjárat a népszerűsége mellett egy új becenevet is eredményezett, a „Denevér”-t. Az elnevezés kalapjának denevérré emlékeztető körvonalából eredt. Ezekből mindig 12 darabot hordott magával, amelyek általában jellegzetes, a vállal párhuzamos, nem pedig függőleges sarkúak voltak. A hadjárat kultúrtörténeti szempontból is óriási jelentőséggel bírt. Ekkor találták meg a híres Rosette-i követ, aminek a segítségével később meg tudták fejteni az egyiptomi hieroglifákat.

Franciaországba való visszatérése után elhatározta, hogy átveszi a hatalmat, amelyet nagyban elősegített, hogy az előtte fennálló rendszer, a direktórium a hadjárat alatt teljes csődöt mondott. (**4. kép, 101. oldal**) A megbukott rendszer új kormány létrehozását eredményezte, mely három konzulból állt. Az első konzul, aki messze a leghatalmasabb volt a három közül, Napóleon lett. Főkonzulként sok pártolóra, de ellenlábasra is szert tett. 1800 szeptemberében Napóleon magántitkárát felkereste egy munkanélküli katona, aki azt állította, hogy részt vett egy összeesküvés előkészületeiben, amely az első konzul életére fog törni. Miután feltárta az ügy részleteit a magántitkár megtette az előkészületeket a bűnösök elfogására. A merénylet végrehajtására kitűzött napon, október 10-én este Napóleon páncélinget húzott a zubbonya alá, majd kíséretével együtt elindult a párizsi operába, hogy részt vegyen az esti előadáson. Miután elfoglalta a helyét a számára fenntartott páholyban, megkezdődött az előadás. Alig néhány perccel később zűrzavar támadt a nézőtéren és Bonapartét azonnal kimenekítették az épületből. Az elfogott merénylők rövid kínvallatás után felfedték társaik neveit és azt állították, hogy az ókori Róma mintájára új Brutusok akartak lenni, akik végeznek a köztársaság sírásójával.

1802-ben Napóleon életfogytiglani konzul lett, majd 1804. december 2-án, a párizsi Notre-Dame-székesegyházban francia császárrá koronáztatta magát. Egy egész nemzet volt jelen, mikor VII. Piusz pápa felkente őt. Az arany babérlevelekből készült koronát maga Napóleon emelte a saját fejére, majd nejéére. A koronája azonban gondot okozott neki. A 44 babérlevélből és 12 kisebb levélből, valamint 42 termésből álló fejdísz túl nehéz volt ahhoz, hogy a koronázás alatt viselje, ezért hat levelet eltávolítottak róla. Az aranyműves, aki készítette, a legenda szerint a lányainak adta a hat levelet, amelyek közül az egyik 2017-ben aukcióra került, és 625 ezer euróért kelt el. (**5. kép, 101. oldal**)

4. EGY CSÁSZÁRI FRIGY

Az újdonsült császárt ekkor már hidegen hagyták a nejéről szóló pletykák, azonban a trónutódlás egy megoldandó problémát jelentett, mivel Josephine nem szült neki utódot. 1809-ben végül fel is vetette a válást, az asszony pedig rábólintott férje döntésére. A császár új feleségét számos szeretője közül is választhatta volna, akik utódot hozhattak volna neki a világra. Az egyik leghíresebb a

lengyel származású Marie Walewska volt. 1806 végén vagy 1807 elején találkoztak először Varsóban. A császárt rögtön elkápráztatta a kék szemű, bájos Marie. A lány szépsége annyira lenyűgözte, hogy megkerestette embereivel. Tudatták vele, hogy a császár újra találkozni szeretne vele, és meghívást kapott egy bálra. Egyértelmű volt, hogy a férfi többet szeretne Marie-től, de a lány vonakodott. Házas asszony volt, és nem akart a császár szeretője lenni. Végül részt vett az eseményen és a találkozás során beadta a derekát, de nem a vágy vagy vonzalom, hanem a hazája iránti elkötelezettség hajtotta. Később viszont mindenki számára egyértelmű lett, hogy beleszeretett a férfiba. Először igyekeztek titokban tartani viszonyukat, ám Marie várandós lett, majd életet adott egy fiúnak, Alexandre Josephnek. A gyermek szinte biztos, hogy Napóleoné volt, de a nő férje sajátjaként ismerte el. Marie 1810-ben Párizsba költözött Napóleonnal, de kapcsolatuk hamarosan véget ért. **(6. kép, 101. oldal)**

A császár először a Romanov-házból akart maga mellé új társat választani, azonban az orosz cár visszautasította. Ekkor a Habsburg-Lotaringiai-háznak tett ajánlatot, Mária Ludovika hercegnőt kívánta feleségül venni. Bár a főhercegnőbe már gyerekkorától belenevelték a Napóleon elleni gyűlöletet, Ferenc mégis áldását adta a frigyre. Amikor 1810-ben hozzáment a császárhoz, Mária Ludovikából Mária Lujza lett. A frigyet követő évben pedig megszületett Napóleon első törvényes fia, Napóleon Ferenc Károly József császári herceg. Bár a férfi nem táplált gyengéd érzelmeket második neje iránt, a császári hercegnőt és a trónörökös anyját mindig is tisztelte benne. Mivel a pápa csak Napóleon első házasságát tartotta érvényesnek, Mária Lujzát nem koronázták meg, helyette Franciaország régense lett.

5. TÉLI HÁBORÚ, NYÁRI BÖRTÖN

Az uralkodása alatt Napóleon egyik katonai győzelmet a másik után halmozta fel ellenségei ellen. Jó szerencséje azonban csődöt mondott az 1812-es oroszországi invázió során. A hadjáratra Napóleon, becslések szerint, 450.000-650.000 katonát gyűjtött össze, amely a kor valaha látott legnagyobb európai hadserege volt. A hatalmas túlerő ellen az orosz sereg nem szállt harcba, hanem a hidegre és az éhínségre bízta a csatát. Visszavonultak, és felgyújtották az útjukba eső városokat, termést és hidakat. Az első személyes ütközet, a véres döntetlen, végül több mint két hónappal az invázió kezdete után következett be. Az oroszok ezután ismét visszavonultak és átengedték a franciáknak Moszkvát. A főváros elfoglalásával Napóleon már a kezében érezte a győzelmet. **(7. kép, 102. oldal)**. Az orosz tél azonban közbeszólt. A hideget a dezertálások és a tifuszcímű járvány miatt jelentősen lecsökkent és legyengült hadsereg nem tudta volna túlélni. Napóleon elrendelte a visszavonulást, ami végül a szélsőséges időjárás, valamint az oldalát és a hátát ért állandó támadások miatt rohammá változott. Mire a hadserege kijutott Oroszországból csak néhány tízezer ember alkotta. A hadjárat kudarca Napóleon népszerűségét és erejét is megtépázta. Ellenfelei visszatérése után támadásba lendültek és megnyerték az 1813. októberi lipcsei csatát.

A vereség után Napóleonnak le kellett mondania a trónról Bourbon XVIII. Lajos javára. A császári címet megtarthatta és teljes szuverenitást kapott Elba szigete felett. Jogot kapott a szigeten egy kis haditengerészet felépítésére és a látogató méltóságok pazar partijaira. Ez számára mégis börtön volt az aranyrácsok ellenére.

6. A VÉGSŐ KÍSÉRLET

Száműzetése ellenére sem adta fel a reményt, hogy visszatérhessen az uralkodáshoz. 1815 márciusában mintegy 1000 emberrel partra szállt a francia tengerparton, és elindult Párizs felé. Sok korábbi csapata is csatlakozott hozzá, és XVIII. Lajos király menekülni kényszerült az érkező csapatok elől.

(8. kép, 102. oldal) Újra Napóleon kezébe került Francisország vezetése mintegy 111 napra. A hatalommal a kezében felkészült arra, hogy megelőző csapást mérjen Nagy-Britannia, Ausztria, Oroszország és Poroszország ellen. A waterlooi csata végül végzetes vereséggel zárult. 1815 júniusában ismét le kellett mondania a trónról. Az Atlanti-óceán déli részén fekvő britek által birtokolt távoli szigetre, Szent Ilona szigetére száműzték.

7. HALÁLA ÉS ÖRÖKSÉGE

Napóleon 51 éves korában halt meg Szent Ilona szigetén, hosszan tartó, kellemetlen betegség után. A betegsége okát azonban soha nem sikerült pontosan megállapítani, és halála továbbra is összeesküvés-elméletek és spekulációk által körülvett téma. A halál hivatalos okaként gyomorrákot jegyezték fel. Azt az elméletet, hogy megmérgezték, alátámasztják a hajminták elemzése, amelyek a normálnál jóval magasabb arzénkoncentrációt mutatott ki. A mérgezés elméletet cáfolhatja, hogy a hálósobája tapétájában is volt arzén, így nemcsak mérgezéssel kerülhetett a szervezetébe. **(9. kép, 102. oldal)**

Napóleon holttestét halála után csaknem húsz évvel, 1840-ben vitték haza. Magas rangú küldöttség érkezett Franciaországból Szent Ilona szigetére, ahol exhumálták a holttestet. A koporsó felnyitásakor azt tapasztalták, hogy a 19 éve halott uralkodó teste szinte teljes épségben megmaradt.

A híres póz, amelyet oly sok festmény és szobor őriz, nem csupán egy, a festő kedvéért felvett uralkodói testtartás volt. Napóleon valóban szerette a kezét a kabátja gombjai közé dugni. Ennek az oka az, hogy bár több feljegyzés szerint hibátlan körmű és már-már nőiesen szép formájú, de mégis meglepően kisméretű volt a keze, aránytalanul rövid ujjakkal – és ő ezt szégyellte megmutatni.

IRODALOM:

- Annemarie Selinko (1951): Desiree. Új Palatinus Könyvesház Kft., Pécs.

INTERNETES FORRÁSOK:

- Lettre du général Bonaparte à son épouse Joséphine. Napoleon.org.
<https://www.napoleon.org/histoire-des-2-empires/articles/lettre-du-general-bonaparte-son-epouse-josephine-10-germinal-iv-30-mars-1796/> (Utolsó letöltés: 2025. 03. 05.)
- Napóleon: a világ legnagyobb hadvezére vagy kegyetlen szörnyeteg? 24.hu.
<https://24.hu/-kultura/2023/12/04/napoleon-a-vilag-legnagyobb-hadvezere-vagy-kegyetlen-szornyeteg/> (Utolsó letöltés: 2025. 01. 05.)
- Ez a gyönyörű nő volt Napóleon szeretője – A lengyel Marie Walewska először nem akart a császár kedvese lenni. Femina.
<https://femina.hu/kapcsolat/napoleon-szeretoje-marie-wa-lewska/> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 30)
- Érdekházasságok és kevéske önbizalom: milyen férj volt Napóleon? Ncl.hu.
<https://ncl.hu/-sztarok/20191026/napoleon-maria-lujza-hazassag-ferj/> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 29.)
- Minden idők 10 legmeghatóbb szerelmes levele. Elle.
<https://elle.hu/parkapcsolat/minden-i-dok-10-legmeghatobb-szerelmes-levele> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 29.)
- 6 Things You Should Know About Napoleon.
<https://www.historyhit.com/facts-about-napoleon/> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 28.)
- 10 Facts About Napoleon Bonaparte. History Hit.
<https://www.historyhit.com/facts-about-napoleon/> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 31.)

KÉP:

- 1. kép:** Jacques-Louis David: Napóleon átkel az Alpokon
https://en.wikipedia.org/wiki/Marengo_%28horse%29#/media/File:Napoleon_at_the_Gre-at_St._Bernard_-_Jacques-Louis_David_-_Google_Cultural_Institute.jpg
(Utolsó letöltés: 2025. 01. 12.)
- 2. kép:** A fiatal Napóleon ábrázoló korabeli festmény
https://nat2012.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_6/img/lecke_04_029/30_1_800px-1801_Antoine-Jean_Gros_-_Bonaparte_on_the_Bridge_at_Arcole.jpg?max_width=2048
(Utolsó letöltés: 2025. 01. 12.)
- 3. kép:** Napoleon és Josephine
<https://m.blog.hu/ve/verocious/image/napoleon.jpg> (Utolsó letöltés: 2025. 01. 12.)
- 4. kép:** Napóleon Egyiptomban. Jean-Léon Gérôme festménye
https://hu.wikipedia.org/wiki/Nap%C3%B3leoni_h%C3%A1bor%C3%BAk#/media/F%C3%A1jl:-Napoleon-G%C3%A9rome.jpg (Utolsó letöltés: 2025. 01. 12.)

- 5. kép:** Jacques-Louis David falfestménye Napóleon koronázásáról
https://hu.wikipedia.org/wiki/Nap%C3%B3leoni_h%C3%A1bor%C3%BAk#/media/F%C3%A1jl:Jacques_Louis_David_-_Le_couronnement_de_l'Empereur_et_de_l'Imp%C3%A9ratrice,_2_d%C3%A9cembre_1804_-_Google_Art_Project.jpg (Utolsó letöltés: 2025. 01. 12.)
- 6. kép:** Reichstadt hercege
https://hu.wikipedia.org/wiki/II._Nap%C3%B3leon_francia_cs%C3%A1sz%C3%A1r#/media/F%C3%A1jl:Nap-receis_50.jpg (Utolsó letöltés: 2025. 01. 12.)
- 7. kép:** Bonaparte Napóleon Szent Ilona szigetén
https://kep.index.hu/1/0/3583/35835/358353/35835321_678f2e17e772faf99dd13042bbc9e-08e_x.jpg (Utolsó letöltés: 2025. 01. 12.)
- 8. kép:** Ernest Crofts: Napóleon Bonaparte portréja
https://www.meisterdrucke.uk/kunstwerke/1260px/Ernest_Crofts_-_Napoleon_Bonaparte_-1888_-_%28MeisterDrucke-819196%29.jpg (Utolsó letöltés: 2025. 01. 12.)
- 9. kép:** Jacques-Louis David festménye (1812)
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/0/0a/Jacques-Louis_David_017-.jpg/800px-Jacques-Louis_David_017.jpg (Utolsó letöltés: 2025. 01. 12.)

VASAS HELÉNA, SÁRVÁRI VIVIEN

(ZSZC Keszthelyi Közgazdasági Technikum)

***REJTÉLYES KIÁLLÍTÁS
„EGY KESZTHELYI ZSIDÓ CSALÁD
MEGMENTETT ÖRÖKSÉGE”***

1. BEVEZETŐ

Keszthely számos kiemelkedő történelmi emlékkal rendelkezik, gondoljunk csak a Festetics kastélyra, a Georgikonra, a Fenékpusztán található római erődre vagy Szendrey Júlia szülőházára. Az alábbiakban azonban a keszthelyi Pollák-Rosenberg család XX. századi történetéről és a családhoz kapcsolódó leletanyagról lesz szó.

Klinger László így emlékezik a kincs megtalálására: „Egy titokzatos és megrázó történet rajzolódik ki a szemeim előtt... Hideg február végi napon lent járunk a város egyik öreg pincéjében, nyirkos a levegő, vizes a talpunk alatt a talaj, világítás nincs, csak a nálunk lévő lámpák fénye nyitja meg kissé a teret. Dolgozni jöttem, kincslelet előkerülési helyét hitelesítem. Munkatársam fémkereső detektorral pásztázza a pince nyirkos földjét. Csönd van és sötét. Vezetékek lógnak a fejünk fölött, a pince törtkőből készült falai nedvesek a párától. Lépésről-lépésre vizsgáljuk át a területet. Ahogy haladunk előre, a helyiség vége felé előbukkan egy gödör, az a sekély árok, ahonnan annak a bizonyos gyűjteménynek a darabjai előkerültek. A deportálások megkezdésének előestéjén elrejtett magángyűjteményről van szó. Több ezer érméről és néhány személyes tárgyról, ékszerről.”¹ „Megérint ez a történet, a múltnak ez a valóban sötét oldala.” – írja a muzeológus.

2. TÖRTÉNELMI HÁTTÉR

Az I. világháborút követő történelmi traumák hatására erősödött meg a társadalomban a zsidóellenesség. Az 1920. évi XXV. törvénnyel, a „*numerus clausus*”-sal ez már kormányzati szinten jelent meg. A zsidó származású egyetemi hallgatók számának korlátozása deklarálta a jogi egyenlőtlenséget. 1938-ig a zsidó polgárság személyes és gazdasági kapcsolataik révén támogatták a konszolidációra törekvő politikát és a Monarchia korának spontán asszimilációja folytatódott.

1938 márciusában Darányi Kálmán miniszterelnök már jelezte győri beszédében, hogy a zsidók gazdasági befolyását és az értelmiség között betöltött szerepét csökkenteni kell. Ezzel egyidőben nagyszabású hadiipari fejlesztésbe kezdett az ország, a világpolitikában pedig az olasz és német szövetség egyre fontosabbá vált. A beszéd után néhány nappal bekövetkezett az Anschluss, Ausztria Németország részévé vált. Német nyomásra az 1930-as évek végén, az 1940-es évek elején Magyarországon is elfogadta a parlament a zsidóság jogait korlátozó ún. zsidótörvényeket.

A németek a háború alatt megkezdtek az európai zsidóság módszeres kiirtását. A végső megoldást (*Endlösung*) 1942. januárjában dolgozták ki a wannsee-i konferencián. A náci több tucat koncentrációs tábornak hoztak létre, ahová a megszállt országokból gyűjtötték össze a zsidóságot. Magyarország német megszállást követően kötelezővé tették a sárga csillag viselését, majd a zsidóságot gettókba kényszerítették. Ezután megindult a vidéki zsidóság deportálása. Az országba érkező Gestapo és az Eichmann-különítmény a magyar csendőrség segítségével hozzákezdett a zsidók elhurcolásához. Nemzetközi nyomásra és a második front megnyitásának hírére Horthy nyáron leállította a deportálásokat, de ezzel már csak a budapesti zsidóságot tudta megmenteni. A budapesti zsidóság kiirtása a nyilasuralom idején vette kezdetét: deportálni már nem tudták őket, ezért elhagyott helyeken, a Duna partján 20-25 000 zsidót gyilkoltak meg. A zsidók megmentésére ellenállási csoportok szerveződtek, külföldi diplomáták, például Raoul Wallenberg svéd diplomata menlevelek kiadásával, próbálták a zsidókat megmenteni.

3. KESZTHELYI ZSIDÓSÁG HELYZETE AZ 1930-AS ÉVEKTŐL 1945-IG

A közösségi élet virágzott, a befelé fordulás miatt is. A hitközségi intézmények és események segítettek az identitás megtartásában és jótékonyági, szociális szerepük is volt. Keszthelyre is jellemző volt ez. A hitközség fogta össze a helyieket, több szakosztályt és együletet felügyelve (többek között a Chevra Kadisát és az Izraelita Jótékony Nőegyletet).

A hitközség főrabbija, dr. Büchler Sándor tudományos munkájával, a zsidóság történetének kutatásával nemzetközi hírnevet szerzett. A 2. zsidótörvény súlyosan érintette Keszthelyt, ahol az iparban és kereskedelemben a megengedettnél jóval nagyobb arányban dolgoztak zsidók. A kerülő utat itt a keresztény iparosok számának növelése jelentette és az, hogy új engedélyeket nem adtak ki zsidóknak, de a törvény más részeit végre kellett hajtani.

A „zsidóföldekre” nagy volt a kereslet és a képviselőtestületből kizártak 8 tagot. A szélsőjobb és antiszemita mozgalmak bázisa Zala megyében különösen erős volt. Zala megyében is megtörtént a zsidó tulajdonú erdőbirtokok összeírása, még 1941-ben, de az állami tulajdonba vétel végül csak 1944. augusztusban történt meg. A törvények alapján a magyar zsidóság a vagyonának mégis csak kisebb részét veszítette ekkor el, a nagyobbat 1944-45-ben.

A végrehajtás jól működött, a megyei és a helyi közigazgatás szervei teljesítették a törvényekben, rendeletekben foglaltakat. Mire a német megszállás bekövetkezett, a társadalmi kirekesztés törvényileg megtörtént.

A Sztójay-kormány rendeletei március végétől már a zsidóság teljes jogi és vagyoni kifosztását célozták meg. Gazdasági és politikai okai is voltak ennek: a hadigazdaság működtetése, a költségvetés javítása, illetve a fajvédő nyilas program megvalósítása. 1944. március 29-én megkezdtek a zsidó üzletek lezárását, elsősorban az értékes áruaktárral rendelkezőket. Az élelmiszerforgalmazó üzletek nyitva maradtak. Ez Keszthelyen is megtörtént, már a rendelet megjelenése előtt, mert a kereskedők elkezdtek elhordani a készleteiket.

Március 31-től a zsidóknak megkülönböztető jelzést, a hatágú sárga csillagot kellett viselniük. Baky László belügyi államtitkár titkos rendeletében már ekkor megjelent: a kormány meg fogja tisztítani az országot a zsidóktól. Ami az ehhez vezető út: gettósítás és deportálás. Április 4-től a zsidók névjegyzékét településenként el kellett készíteni, melyeket a hitközségek terjesztettek be. Áprilisban és májusban folyt a listák készítése. Keszthelyen április 12-én állította össze a listákat dr. Lukács Mihály orvos, hitközségi elnök és Ligeti Jenő titkár. Április 7-től bevezették a korlátozott vagy a teljes utazási tilalmat, az utazásra, információszerzésre, kémkedésre használható tárgyak és fegyverek beszolgáltatását. Élelmiszerjegyeikre más és kevesebb élelmet kaptak a zsidó családok.

Április 10-től a távol levő (elmenekült, elköltözött) zsidók vagyonát az árvaszék vette át. A hitközségek állapotáról kimutatást kért a Magyar Zsidók Központi Tanácsa, már a vagyon megszerzését és a deportálást előkészítve. A közellátás, a honvédelem és a fontosabb üzletek élére keresztény üzletvezetőt állítottak. A többi bezárt üzletben leltároztak, később kiosztottak-árvereztek. Április 21-én megkezdődött az összes zsidó üzlet bezárása. Elkezdődött az elhagyott lakások lepecsételése. Ezekről is jegyzékek készültek. Az erre a célra megalakult bizottságok a pénzügyőrökkel együtt mérték fel az ingóságokat. Közben elkészültek a gettósítási és deportálási művelettervek.

Április 19-én a déli határsáv hadművelleti terület lett, amelyet ki kell üríteni. Csáktornya, Alsólendva, Nagykanizsa, Letenye érintett ebben. 3 nappal később derült ki az eljárók számára, hogy a zsidókat táborokba gyűjtik. Április 26-án a hadművelleti területekről megkezdődött a begyűjtés és 2 nappal később az első csoport már a megyét is elhagyta. Április 28-án kiadták a rendeletet a zsidók átköltöztetéséről gettókba, illetve a lakásaik igénybevételéről. Május 4-én a többi nagyobb zalai településen is

¹ https://balatonimuzeum.hu/blog/___trashed/ (Utolsó letöltés: 2024. 01. 29.)

megkezdődött a gettók kijelölése, így Keszthelyen is. A járásból is ide szállították őket. A keszthelyi lakosok május 11-ig maradhattak a lakásaikban és utána, május 15-ig kellett beköltözni a kijelölt lakásokba. Ez részükről meg is történt.

A kiköltözéssel megürülő lakásokban azonnal leltározták az ottmaradt berendezést, tárgyakat. A lakásügyi hatóság rendelkezett a lakásokról. Az állatokat, élelmiszert, ruhákat, cipőket eladták rászoruló, szegény családoknak. A többi berendezést is eladták vagy a rendőrkapitányságnak átadták. Keszthelyen kb. 285 lakás volt napirenden.

A gettó az Unterberger utcára (alsó gettó) és a Kossuth Lajos utca – Fejér György utca – Bem utca által határolt ún. Goldmark-háztömbre (felső gettó) terjedt ki, melynek része volt a zsinagóga. Mindkét gettónak csak egy-egy bejárata volt, melyek a Bem utcára nyíltak. A Goldmark-ház Kossuth utcai kapuját bedeszkázták **(1. fénykép, 103. oldal)**. A gettónak külön működési szabályzata volt, ügyeiket a zsidótanács intézte. Keszthelyről 900-an, a járásból 110-en érkeztek, magukkal hozva élelmiszert, tűzfát, ágyat, széket, mosdóeszközöket és kb. 50 kg poggyászt. Június 9-én a keszthelyi járásból is megérkezett mindenki.

Június 13-án az 1896-1926 között született férfiakból 39 főt munkaszolgálatra soroztak be, és elvitték őket Kőszegre. Június 20-án a keszthelyi gettó 719 lakóját elvitték Zalaegerszegre. A megyeszékhelyen több gyűjtőtábor is működött, a város és a járások zsidósága ezekben volt elhelyezve, 3450-en **(2. fénykép, 103. oldal)**.

Az elszállítás előtti napokban a keszthelyi csendőrök elrejtett értékeket kerestek a zsidók kiürített házaiban. Több helyen sikerrel jártak: arany és ezüst holmik, ékszerek kerültek elő. A módosabb zsidó családok tagjait Zalaegerszegen vallatásnak vetették alá, vagyontárgyaik rejtékhelyéről. Július 5-én a zalaegerszegi táborok lakóit deportálták Auschwitzba.

Kormánybiztosság foglalkozott az elkobzott zsidó vagyon kezelésével. A lakásokban még további tárgyakat kutattak fel a csendőrök, mielőtt kiutalták azokat új lakóiknak. A megyében a bankok, takarékpénztárak és a pénzügyigazgatóság őrizte ezeket az értékeket. Keszthelyen a Keszthelyi Takarékpénztár Rt. adta ki a nála tárolt zsidó értékeket. 1944 nyarán, míg a zsidóság már gettókban élt, a bezárt üzletek leltározása folyt és elkezdődött a vagyontárgyak, ingatlanok kiárúsítása, sok volt az igénylő. A lezárt kereskedő raktárak készleteit elsősorban keresztény kereskedők kapták meg július végétől, de a hivatalos főispáni rendelet csak szeptembertől engedte ezt meg. Elsősorban a szakmabeli kereskedők, iparosok kaptak a készletekből.

Júliusban a keszthelyi és hévízi zsinagóga lebontását rendelték el, de ez nem történt meg. Október végén, a nyilas hatalomátvétel után a zsidóság vagyona az államra szállt, a zsidó szót és a zsidó hitközség fogalmát törölték.

1945 tavaszán a deportálást, munkaszolgálatot, koncentrációs táborokat túlélők idegeneket találtak a kiürített lakásukban. Az üzletükben, műhelyükben mások dolgoztak. Az új helyi hatóságok gondoskodtak elhelyezésükről és elkezdődött az elkobzott vagyonok felkutatása. A Zalából deportált mintegy 5500 embernek csak a tizede élte túl a vészkorszakot. Keszthely és a járás áldozatainak száma 829. A keszthelyi gettóból elvittek közül és a munkaszolgálatból 69-en tértek haza.

4. ELREJTETT KINCSEK A II. VILÁGHÁBORÚ ALATT

4.1. AZ ELŐKERÜLÉS KÖRÜLMÉNYEI

2019 februárjában Keszthely történelmi belvárosában, egy régi polgárház pincéjében fiatalemberek elrejtett arany és ezüst kincsekre bukkantak. Az öreg pince falai törtkőből épültek, boltozata téglából volt kialakítva. Rendbetétele már hosszú évek óta folyt, azonban elérkezett az idő egy, a felújításhoz kapcsolódó vízelvezető árok kialakítására. Zseblámpák fénye mellett láttak neki a munkának, egy már régóta bolygatottnak látszó területen, amikor egy összetört üveg darabjaira bukkantak **(3-4. fénykép, 104. oldal)**. A régi pince földpadlóján üvegszilánkokra bukkanni nem ritka eset, ám ami ezután következett...

Folytassuk a történetet a leghitelesebb elbeszélő, a becsületes megtaláló múzeumnak címzett levelét idézve: „Tisztelt Igazgató Úr! [...] A ház alatt egy [...] pince található, ami a mi tulajdonunkban van. Az évtizedek óta használaton kívüli pincét [...] szeretnénk hasznosítani a jövőben, ezért az elmúlt napokban... nekiálltunk a pince rendbetételének, [...] valamint nekiálltunk egy vízgyűjtő árkot is ásni [...]. Az árok ásása közben, találtunk pár üvegszilánkot, valamint 2 db üveg befőttesüveg tetőt, és pár darab rosszabb állapotban lévő pénzérmét is. Tovább dolgoztunk és hamarosan ásóm valami kemény tárgyba ütközött. Óvatosan kiástunk 5 db gondosan lezárt és eltemetett üvegtetejű befőttes üveget, majd az egyiket felbontva mesébe illő ugyanakkor döbbenetes látvány fogadott bennünket: több száz érme, valóságos kincs **(5. fénykép, 104. oldal)**! Természetesen tudni szerettük volna, hogy mit találtunk, ezért... óvatosan a többit is kibontottuk; az egyik befőttes üvegben nem csak érmék hanem, ékszerek is voltak. Mindenképp szerettük volna megtudni, hogy milyen érméket találtunk, ezért azokat az átláthatóság és állagmegóvás érdekében gondosan, érmetárolókba raktuk, abban a sorrendben, ahogy azokat az üvegekből kivettük, majd megszámloltuk.”²

A gyűjtemény 2776 db érméből áll! Római érmék százai, arany, ezüst és más fémpénzek, az egész világ és természetesen Magyarország történelmét átfogó gyönyörű gyűjtemény, ami felbecsülhetetlen érték és amit valószínűleg generációkon keresztül gyűjthettek egykori tulajdonosaik **(6-7. fénykép, 104. oldal)**.

Ezen tárgyak Keszthely város történelmének részei, 75 éven át a földben várták, hogy valaki újra kiássa őket. Ugyanakkor ezen érmék, ékszerek és befőttesüvegek történeti tanúi a magyarok és a zsidók 1940-es években rettenetessé vált kapcsolatának. Tisztelegve az 1944-ben deportáltak emléke előtt, a holokaust 75. évfordulóján, 2019-ben a lelet Keszthelyen került kiállításra, bárki megtekinthette azt.

4.2. KINCSELET-ÉKSZEREK, SZEMÉLYES TÁRGYAK

A pincében elrejtett, ún. Rillenglas-üvegek³ közül az egyik személyes tárgyakat – ékszereket, emléktárgyakat – tartalmazott. A leletanyagról a múzeum szakemberei lajstromot készítettek. A lajstromozott tárgyak: „1. Arany zsebóra óralánccal. Omega Grand Prix Paris 1900., 2. Arany zsebofafedél virágmin-tával. Belül korona fémjellel, 3. Ezüst ceruzatartó ceruzával, 4. Dupla fényképtartós, kinyitható arany medál, 5. Ezüst mellénylánc, 6. Dió formájú ezüst medál, 7. Arany fülbevalópár, 8. Arany mandzset-tagombok smaragd berakással, 9. Nemesfém brass vagy medál, 29 gyémánttal díszítve, 10. Négyzet alakú fényképtartós ezüst medál, 11. Arany fülbevalópár smaragd kövekkel díszítve, 12. Gyermekek arany fülbevalópár türkiz kövekkel és gyöngyökkel díszítve, összezsárolva, 13. Szív alakú arany medál „1902 Marc. 9. felirattal, 14. Ezüst medál, két oldalán felirattal, 15. Hatszögletű fényképtartós ezüst medál, 16. Arany zászlórúd jelvény, 17. Arany díszű gyémánt és turmalin berakással, 18. Ezüst díszű vagy nyakkendőű, 19. Rubinköves arany díszű, gyöngy és gyémánt díszítéssel, 20. Arany-gyűrű hiányzó kövel, belső oldalán felirattal: „Emlék”, 21. Arany pecsétgyűrű P F monogrammal 22. Smaragdköves női aranygyűrű, 23. Ezüstgyűrű, 24. Férfi ezüstgyűrű, vésett héber felirattal. A felirat jelentése:

² Balatoni Múzeum irattára. BMK 72.36.9.

³ Zárható üveg üvegtetővel, márkajelzéssel. Vákuumosan záródik (gumigyűrű használata vagy olajos szigetelés).

Isten az én erősem. A jótékonyság megment. 1914., 25. Ezüst-gyűrű koponyával díszítve, 26. Férfi arany karikagyűrű, belső oldalán felirattal: „Teréz 1902. július 17.”⁴ Ezeket a tárgyakat a múzeum tudományos munkatársai hossza kutatómunka után a Pollák-Rosenberg családnak kötötték, vagyis a Pollák-Rosenberg családé volt a pincében talált leletanyag. Közülük több darab lehetővé tette az egykori tulajdonosok egyértelmű azonosítását, mert dátumok, nevek voltak rajtuk.

A személyes tárgyak között található két szív alakú aranymedál virágmintás berakással, hátoldalukon vésett felirattal, melyek egymás tükörképei (1902. Marc. 9. illetve 1902. 9. Marc.). A két ékszert eljegyzési ajándékként adhatták egymásnak a jegyesek, ugyanis a vésett felirat Pollák Teréz és Rosenberg Samu eljegyzésének dátuma **(8-9. fénykép, 105. oldal)**.

Szintén a családhoz kötődik egy feliratos, férfi arany karikagyűrű (jegygyűrű), ami Dr. Rosenberg Samu tulajdona volt. Felirata a belső oldalon: Teréz 1902 július 17. A dátum Pollák Terézzel kötött házasságára utal. Jelentős esemény volt a család életében Pollák Ferenc lánya, Teréz és Dr. Rosenberg Samu orvos eljegyzése, majd házassága 1902-ben. „Rosenberg Samu dr. orvos, e hó 17-én d. u. 5 órakor tartotta esküvőjét Pollák Teréz kisasszonnyal, Pollák Ferenc kereskedő kedves leányával.”⁵ **(10. fénykép, 105. oldal)** Férje halála után Pollák Teréz megtartotta a gyűrűt és azt a legszemélyesebb értékekkel együtt rejtette el. Saját karikagyűrűje nem került elő az ékszerek közül, vele lehetett az út végéig.

Ezen kívül volt egy zászlórúd jelvény Pollák Ferenc névvel ellátva, illetve egy P F monogramos arany pecsétgyűrű, amely a tulajdonosára, Pollák Ferencre utal. A héber feliratos férfi ezüstgyűrű emlék lehet Pollák Rezsőtől, Pollák Ferenc fiától, aki 1914-ben, az első világháborúban vesztette életét. A gyűrűt egy kelet-magyarországi rabbi készítette a behívott zsidó katonák számára. Feliratának fordítása: „Isten az én erősségem. A jótékonyság megment. 1914.”⁶

„Pollák Rezső gyógyszerész Orosz-Lengyelországban múlt év december havában hősi halált halt és ott eltemettetett. Édesapja Pollák Ferenc helybeli kereskedő előrehaladott kora és meggyengült egészsége dacára kiutazott oda, ahol szeretett egyetlen fia elhantoltatott és őt ide haza hozta, ahol ma vasárnap délután fél 5 órakor fog az izraelita temető halottas házában örök nyugalomra helyeztetni.”⁷

Segítette a kutatók munkáját a ház története is, ahol előkerült a leletanyag. A ház, ahol a kincs előkerült, a XX. század első felében Pollák Ferencé volt. Pollák Ferenc üveg-, porcelán- és lámpaáru kereskedése Keszthely belvárosában volt **(11. fénykép, 105. oldal)**. Az épület udvarában működött a tulajdonos cementgyára is, ahol a város járdáit fedő cementlapok készültek.

Pollák Ferenc és családja zsidó vallású volt. Családfáját a keszthelyi zsidó hitközség adatai alapján sikerült megrajzolni a múzeum munkatársainak, amelyet jelenleg nem lehet nyilvánosságra hozni.

A család tevékenyen részt vett a város társadalmi életében. 1897 decemberében Pollák Margit és Teréz díszes oltárterítőt adományoztak az izraelita templom részére. 1902 decemberében a család ajándékokkal járult hozzá az irgalmas nővérek karácsonyi ünnepségéhez, jótékonyan támogatták a frontról hazatérő sebesült katonák kezelését is. A családi ékszerek mellett jelentős éremgyűjteményt is találtak.

4.3. AZ ÉREMKINCS ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A régészet ünnepnapjain előfordul, hogy szándékosan elrejtett kincslet kerül elő a földből. Ez nem föltétlenül pénz, mert pénzgazdálkodás és forgalom előtti időkben is előfordulhatott, hogy komoly értéket (obszidián magkövek, bronzbalták, aranyedények) kellett elrejtetni valamilyen veszedelem, háborús konfliktus fenyegetése során.

Az elrejtő remélte, hogy a veszély elhárultával hozzájut elásott értékeihez. Pénzzel azért találkozunk gyakrabban ilyen összefüggésben, mert ez a legkisebb helyen elférő, legkönnyebben átváltható érték-hordozó eleme egy gazdaságnak a Kr. előtti 6-7. évszázad óta.

Az lelet érem része több mint 2700 veretet jelent. Egy ilyen éremanyag alapvetően kétféle módon jön létre. Az egyik lehetőség, hogy egykori tulajdonosának aktuális anyagi helyzetét tükrözi: ekkora vagyon volt nála a pénz elrejtésekor. Ebben az esetben az éremanyag az elrejtésének idejére vonatkozó pénzforgalom pillanatképe. Amikor földbe ásták a vereteket, ilyen korú, címletű, fajtájú pénzek voltak forgalomban, azokat ilyen és ilyen pénzverető hatóságok bocsájtották ki, az érmekre ezeket a képeket és szövegeket vésették. Ha a vereteket időrendi sorba rendezzük, a legutolsó veret keletkezése lesz legközelebb az elrejtés időpontjához, amit ilyen módon hozzávetőleges pontossággal meg lehet határozni és a lelet kínálta tanulságokat erre az időpontra jellemzőnek tekinthetjük. Az ilyen leletben az újabb darabok szebbek, a régebbiek kopottabbak, sok azonos darab is van, hiszen pénzsokszorosító technikával készült.

A másik lehetőség, hogy a lelet egykori tulajdonosa olyan érmékhez jut hozzá, amelyek nem képezik az aktuális éremforgalom tárgyát, átváltásuk tehát nem magától értetődő. Nemesfém pénzek esetében ez kivitelezhető volna, de nem biztos, hogy az üzlet megéri, lehetséges, hogy névértékénél vagy súlyánál komolyabb értéket képvisel az adott érem, van esztétikai, ritkasági becse is. Ilyenkor indulhat meg egy gyűjtő jellegű éremfelhalmozás. Az anyag gazdája gyűjtővé válik, kivonja az éremforgalomból a gyűjtemény számára kiválasztott vereteket, gondot fordít arra, hogy kollekciója minél hibátlanabb darabokból álljon, az esetlegesen előforduló azonos darabokból a szebbet megtartja, a többivel cserél, törekszik arra, hogy a gyűjtemény minél teljesebb legyen. Aktívan gyarapítja azt. Ennek a tevékenységnek befektetés jellege is lehet. A kibocsátásuk idején vagy ahhoz közeli időpontban vásárolt veretekhez névértéken lehet hozzájutni, és a kollekció értéke a kibocsátás lezárulásával növekszik. A gyűjtés programját a gyűjtő határozza meg és ez érdekes területeket, időszakokat, témákat eredményezhet a kollekcióban.

A bemutatott kincslet ennek a két gyűjteményi lehetőségnek érdekes kombinációja. Ókori, középkori része a hazánk éremforgalmára jellemző és valószínűleg a földben találták. Újkori darabjai azonban az éremforgalomtól és a Kárpát medencétől teljesen független, tudatos gyűjtőtevékenység, vásárlás és csere eredménye.

A kiállított lelet alapját feltehetően olyan veretek képezik, amelyeket Keszthely környékén, bővebben a Dunántúlon lehet találni a földben.

Magyarországnak ez a fele az ókorban 450 éven át a Római Birodalom részét képezte, Pannonia provincia néven és ez idő alatt komoly pénzforgalom jellemezte. A rómaiak Krisztus születése utáni évtizedekben, Augustus császár uralkodásának vége felé kezdték elfoglalni a Dunántúlt. A pannóniai éremforgalom ebben az időben kezdődik és a 4. század utolsó éveiben hal el a provinciában.

Természetesen előfordulnak ennél az időszagnál korábbi veretek is a Dunántúl földjében, hiszen ez korábban is lakott volt és az antik pénzekre csak a legritkább esetekben írták rá a pénz értékét, azt a pénz maga képviselte a benne lévő nemesfém tartalommal. A kiállított éremkincs néhány korai darabja évszázadokkal előzi meg a pannóniai éremforgalmat.

A legrégebbi pénz Makedóniai Nagy Sándor arany statérja (Kr. e. 336-323). Ritkán fordul elő, ezért lehetséges, hogy ez a darab is a gyűjtőtevékenység része. Az utána következő görög veretek a dalmát tengerparti városokból Dyrrachiumból, Apolloniából és a Kr. e. 3. század utolsó évtizedeiből származnak, azonban már több pannóniai leletegyüttesből is ismertek, hasonlóan a római köztársaságkori veretekhez (Kr. e. 2-1. sz.), amelyekre szintén találunk a gyűjteményben példát.

⁴ Balatoni Múzeum irattára. BMK 72.36.9.

⁵ Balatonvidék. 6. évf. 29. sz. 5. o.

⁶ Balatoni Múzeum irattára. BMK 72.36.9. 9. o.

⁷ Balatonvidék 19. évf. 11. sz. 3. o.

Ezek után azonban jó száz éven keresztül nem tartalmaz érmekeket a lelet. Csak a pannoniai foglalás idejével indul az a pénztömeg, amely csaknem a 40 %-át teszi ki a kincsnek. Nagyon valószínű, hogy ezek az érmeke a Dunántúl földjéből kerültek elő és mélyebb elemzésük kimutathatja majd, hogy mennyire hasonlít megoszlásuk az általános pannóniai éremforgalom megoszlásához, azonban gyűjtői szempontokat is észlelhetünk bennük: a példányok nagyon szépek, ritka az azonos típus és szinte hiánytalan az uralkodók sora a leletben. A császárokon kívül a hátlapi ábrázolások is érdekelték a gyűjtőt, nagyon szép sorozatot lehet összeállítani belőlük. A címletekre is figyel a gyűjtemény gazdája: a császárság első két évszázadának fontos címleteit (as, dupondius, sestertius, denarius) megtalálhatjuk a leletben, és természetesen a pénztörténet fordulatainak megfelelően az ez után következő újabb címleteket is (antoninianus, follis, centenionalis, maiorina).

Sokkal ritkább a bizánci pénzek előfordulása. A Kárpát-medencében abban az időben nem volt olyan szervezett közigazgatás és kereskedelem, mint a római korban, ennek megfelelően az éremforgalom is esetlegesebb, de előfordul például I. Justinianus (527-566) és Bölcs Leó (886-912) pénze is a veretek között.

A 18. század elejétől szakadt el az éremlelet a Dunántúl földjétől és vált egyre érzékelhetőbbé a gyűjtői szempontok. A gyűjteménygyarapítási program részint történelmi, részint földrajzi jellegű. Egyik oldalról megpróbálja dokumentálni az európai történelem sorsfordulóit (francia forradalom, a német állam kialakulása, I. világháború), másrészt földrajzi értelemben kitágítani a gyűjtés horizontját, szinte azt mondhatnánk, hogy az egész földkerekségre.

Ennek egyik jellegzetes példája az 1867-ig különálló német államok királyai és fejedelmei által kibocsátott, méretükben és dekoratív kivitelezésükben egymásra licitáló tallér-sorozatok begyűjtése. Ezekkel a pénzekkel senki nem ment a piacra bevásárolni, ellenben jó befektetésnek ígérkeztek és valószínűleg annak is bizonyult volna a kollekció tulajdonosa számára.

Hiba lenne azonban ezt a gyűjtői programot egyszerű befektetési tevékenységnek minősíteni. A történelmi sorsfordulók numizmatikai lenyomata is érdekelte a tulajdonost. Tanulságos pénzso-rozaton láthatjuk például XVI. Lajos francia királyt, akit a forradalom a vérpadra küldött, a köztársasági pénzverés érmeit, majd Napóleont, még korona nélkül és végül császári koronával a fején. III. Napóleon vereteit is megtaláljuk a leletben.

Az európai éremforgalomban ritkán előforduló orosz pénzek is érdekelték a gyűjtőt. Nagy Péter cár és II. Katalin cárnő bronzpénzei névértékben nem képeztek különösebb értéket, de történelmi dokumentumokként igazi ritkaságot képviselnek ma is.

A névértékkel nem foglalkozó, de a történelmi tanúságtétel vonatkozásában kiemelkedően fontos része a gyűjteménynek az I. világháborús szükségpénzek nagy sorozata.

Földrajzi értelemben több tucat ország éremverésével találkozhat a lelet szemlélője. Ezek a veretek már a 19-20. század produktumai. A program ugyan nem valósulhatott meg maradéktalanul, de a begyűjtött veretek széles spektruma érzékelteti a szándékot. Az európai országok éremverése mellett megtaláljuk a brit (India, Kína, Ausztrália), a francia (Észak-Afrika, Közel-Kelet) és a holland (Hátsó-India és az indonéz szigetvilág) gyarmatbirodalmak pénzeit, Közép- és Dél-Amerika országainak vereteit, de a két világháború közötti Szovjetunió vereteit is, pedig ebben az irányban valószínűleg nem számolhattunk élénk éremforgalommal.

Bár a lelet tüzetesebb vizsgálata még nem történhetett meg, érdekes, hogy néhány fontos terület hiányozni látszik a gyűjteményből. Alig találtunk benne például amerikai és kanadai dollárt, valamint a hazánkkal közvetlenül szomszédos országok éremverésének darabjait.

5. A KINCSEK ÉS A CSALÁD SORSA

Pollákék gyűjteményének és személyes értékeinek elrejtésére a két, ezirányú rendelet napja (április 14., 28.) és a zsidó lakosság gettóba költöztetésének utolsó napja (május 16.) között kerülhetett sor.

A Pollák családot 1944. június 20-án deportálták előbb a zalaegerszegi gyűjtőtáborba, majd július 5-én Auschwitzba. Közülük egyetlen túlélő sem tért haza.

Négy hónap alatt a magyar államapparátus kifosztotta és a halálba küldte a csaknem teljes vidéki zsidóságot. Több százezer ártatlan magyar ember kifosztását, majd elpusztítását jelentette ez. Ennyi idő alatt mindez a magyar közigazgatás (köztisztviselők és csendőrök) közreműködésével valósulhatott meg. Vidékről több százezer magyar embert vittek különböző haláltáborokba, döntő többségüket az Auschwitz-Birkenau koncentrációs táborba. Megérkezésük szeptembertől kezdődött. Az elgyötört embereket aszerint, hogy ki volt még képes munkavégzésre. Sokukat rövidesen megölték. A többieknek sem volt sok reményük a túlélésre, mivel a tábor embertelen körülményei miatt a legtöbben heteken, hónapokon belül meghaltak. A keszthelyi gettóból elvittek és a munkaszolgálatba küldöttek közül 69-en tértek haza 1945 tavaszán. Lakásaikat addigra kiutalták másoknak, üzleteikben új emberek dolgoztak. Rosenberg Pál és József elkerülték a deportálást és túléltek az időszakot.

6. BEFEJEZÉS

A megtalált tárgyakon keresztül emberi sorsokat, életeket ismerhettünk meg. Megelevenedett egy olyan zsidó család története, melynek tagjai a történelem vihara közt is tették a dolgukat, segítették a közösséget. Hittek a túlélésben, menteni próbálták, ami menthető volt: értékes tárgyakat, emlékeket.

A véletlennek köszönhető, hogy felszínre került a leletanyag és 2019-ben szerencsére a nagyközönség is láthatta a Balatoni Múzeum kiállítótermében a kincseket.

IRODALOM:

- Goldschmied István, Szarka Lajos (2005): A keszthelyi zsidóság története 1699-2005. Keszthelyi Izraelita Hitközség, Keszthely. 216-217. o.
- L. Nagy Zsuzsa (1991): Magyarország története 1919-1945. Kossuth Lajos Tudomány-egyetem, Debrecen. 20-186. o.
- Gyöngyössi Márton (2010): A király Magyarország pénztörténete 1527-1608. Martin Opitz Kiadó, Budapest.
- Huszár Lajos (1967): A pénzverés története. Országos Takarékpénztár, Budapest.
- Balatoni Múzeum irattára. BMK 72.36.9.

INTERNETES FORRÁSOK:

- Klinger László (2019): Sötét titkok – Rejtélyes gyűjtemény. Balatoni Múzeum. https://bala-tonimuzeum.hu/blog/___trashed/ (Utolsó letöltés: 2024. 01. 15.)
- Rejtélyes gyűjtemény – Egy keszthelyi zsidó család megmentett öröksége. <https://welovebalaton.hu/program/rejtelyes-gyujtemeny-egy-keszthelyi-zsido-csalad-meg-men-tett-oroksege/> (Utolsó letöltés: 2024. 01. 05.)
- Az Eichmann-kommandó. http://www.holokausztmagyarorszagon.hu./index.php?section-=1&type=content&chapter=4_1_1 (Utolsó letöltés: 2024. 01. 10.)
- A magyarországi pénzverés történetéből. http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/A_trtnelem_segdtudomnyai/5_a_magyarorszgi_pnzvers_trtnetbl.html (Utolsó letöltés: 2024. 01. 10.)
- Keszthely. <https://jonagolem.wordpress.com/az-eloadas/158-2/> (Utolsó letöltés: 2023. 12. 10.)

KÉP:

- 1. fénykép:** A gettóhoz tartozó Goldmark-ház bedeszkázott kapuja a Kossuth utcában 1944-ben <https://jonagolem.wordpress.com/az-eloadas/158-2/2> (Utolsó letöltés: 2023. 12. 10.)
- 2. fénykép:** Elhurcoltak névsora
Goldschmied István, Szarka Lajos (2005): A keszthelyi zsidóság története 1699-2005. Keszthelyi Izraelita Hitközség, Keszthely. 216-217. o.
- 3. fénykép:** Megtalált üvegdarabok https://balatonimuzeum.hu/en/blog/___trashed/ (Utolsó letöltés: 2024. 12. 10.)
- 4. fénykép:** Megtalált üvegek https://balatonimuzeum.hu/en/blog/___trashed/ (Utolsó letöltés: 2024. 12. 10.)
- 5. fénykép:** Megtalált pénzérmék <https://welovebalaton.hu/program/rejtelyes-gyujtemeny-egy-keszthelyi-zsido-csalad-meg-men-tett-oroksege/> (Utolsó letöltés: 2023. 01. 10.)

- 6. fénykép:** A rendszerezett érmék I. https://balatonimuzeum.hu/blog/___trashed/ (Utolsó letöltés: 2024. 01. 10.)
- 7. fénykép:** A rendszerezett érmék II. https://hvg.hu/elet/20190416_A_zsidok_deportalasa_elott_elasott_kincseket_talaltak_egy_keszt-helyi_haz_pincejeben (Utolsó letöltés: 2024. 01. 10.)
- 8. fénykép:** Szív alakú aranymedál I. https://balatonimuzeum.hu/en/blog/___trashed/ (Utolsó letöltés: 2024. 01. 10.)
- 9. fénykép:** Szív alakú aranymedál II. https://balatonimuzeum.hu/en/blog/___trashed/ (Utolsó letöltés: 2024. 01. 10.)
- 10. fénykép:** Férfi arany karikagyűrű (belső oldalán található felirat: „Teréz”) https://balatonimuzeum.hu/en/blog/___trashed/ (Utolsó letöltés: 2024. 01. 10.)
- 11. fénykép:** Pollak Ferenc magyar-német nyelvű reklámcédulája
Balatoni Múzeum irattára. BMK 72.36.9. 10. o.

MELLÉKLETEK

Csizmadia Balázs (Batthyány Lajos Gimnázium):
„Némán, némán is reánkvallasz”

1. fénykép: Portré Grünhut Fülöpről

2. fénykép: Portré Grünhut Alfrédról

2. kép: Képeslap a nagykanizsai sörgyárral a háttérben

3. kép: Grünhut Alfréd metszete Nagykanizsa 1601-es ostromáról

1. kép: Korabeli képeslap a Deák térről
 (balról a második és negyedik házak a Grünhut házak)

3. fénykép: Grünhut Elemér botlatóköve

4. kép: Képeslap Nagykánizsa főutcájáról a Pollák házzal (jobbról az első)

5. kép: Képeslap a Nagy-Magyarország- emlékműről

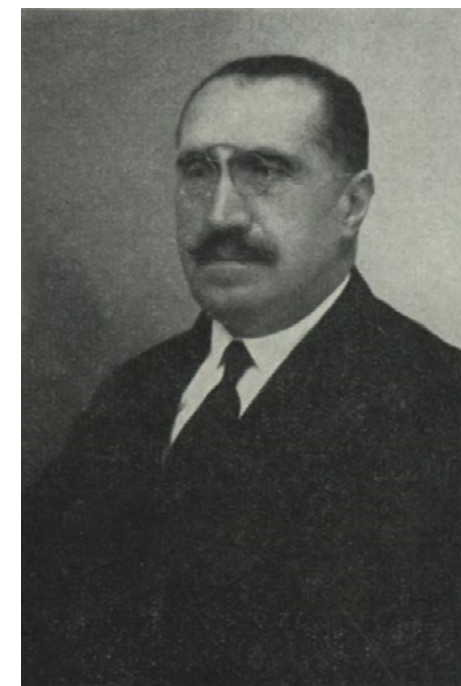
4. fénykép: A Pollák család kékfestő üzlete

5. fénykép: Pollák Ernő és felesége botlatóköve

6. kép: Képeslap az Erzsébet térről (jobbról a második ház az Ebenspanger ház)

6. fénykép: Portré Dr. Goda Lipótról

7. fénykép: Dr. Goda Lipót egykori rendelője

8. fénykép: Dr. Goda Lipót botlatóköve

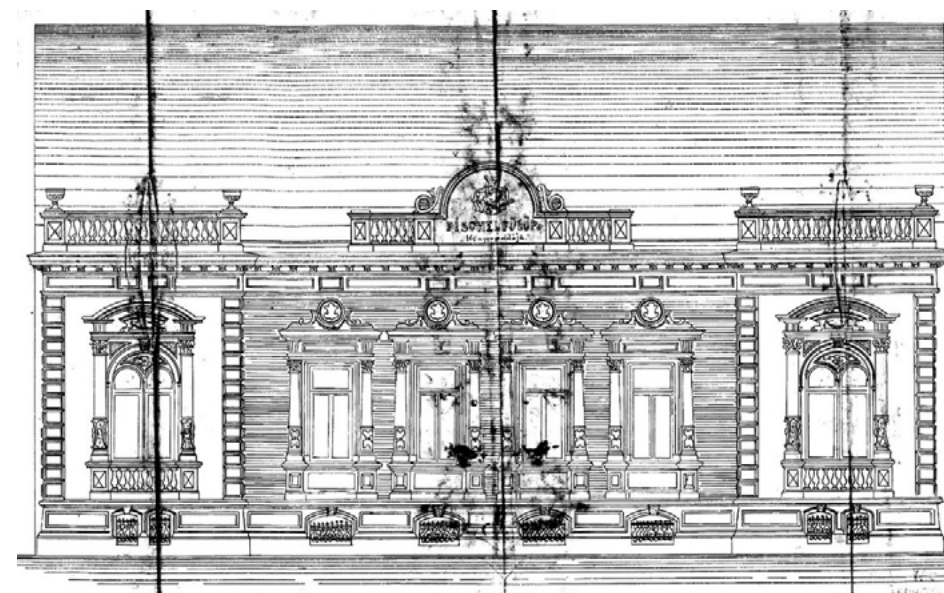
9. fénykép: Portré Winkler Ernőről

10. fénykép: Portré Winkler Ernőnéről

11. fénykép: Winkler Ernő botlatóköve

7. kép: A Szent Imre utcai Fischel ház alaprajza

12. fénykép: A Csengery utcában található Fischel ház

8. kép: Fischel könyvnyomda hirdetőlapja

13. fénykép: Portré Fischel Lajosról

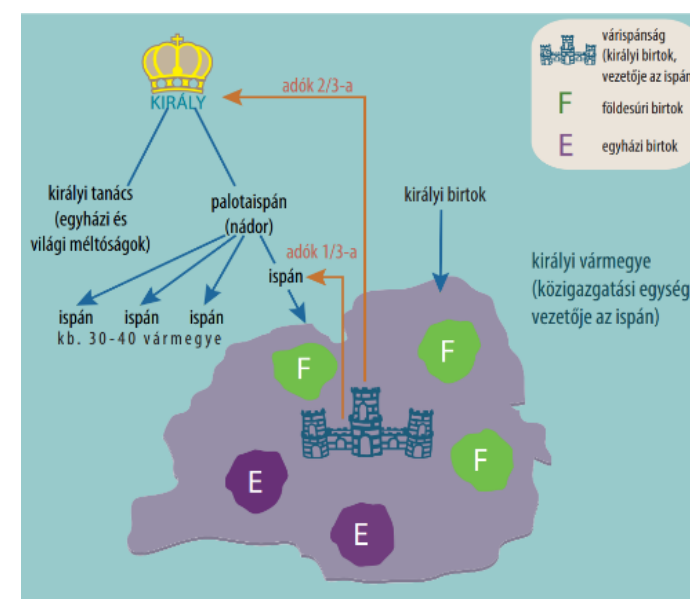

14. fénykép: Hoffmann János és feleségének botlatóköve

Domján István: Az Aranybulla és a kehidai oklevél, avagy a 13. század bemutatása

1. kép: II. András magyar király

1. ábra: A királyi vármegye felépítése

1. fénykép: II. András felesége,
Gertrúd királyné*

* A fénykép az 1890-es években bemutatott Bánk bán című mű előadásán készült az Operaházban. Gertrúd királyné szerepét Vittoria Bartolucci játszotta.

2. fénykép: Az Aranybulla

3. fénykép: II. András pecsétjei

1. térkép: II. András halicsi hadjáratai

2. kép: A Német Lovagrend lovagjainak öltözete

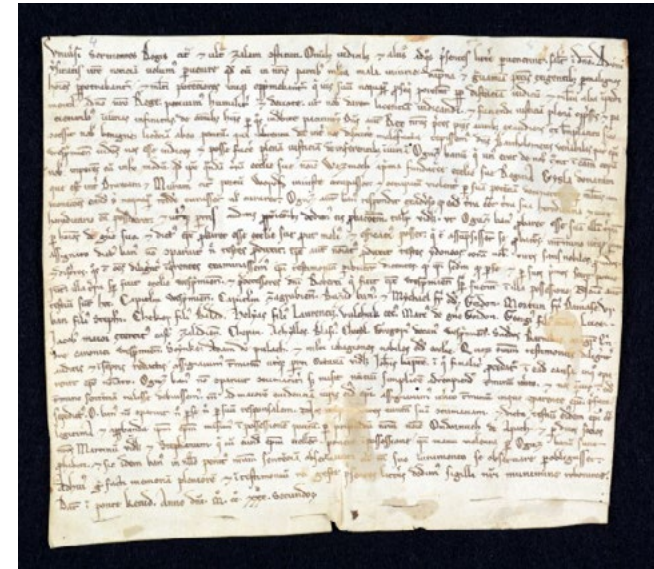
4. fénykép: A zsámbéki monostortemplom

5. fénykép: A jáki monostortemplom

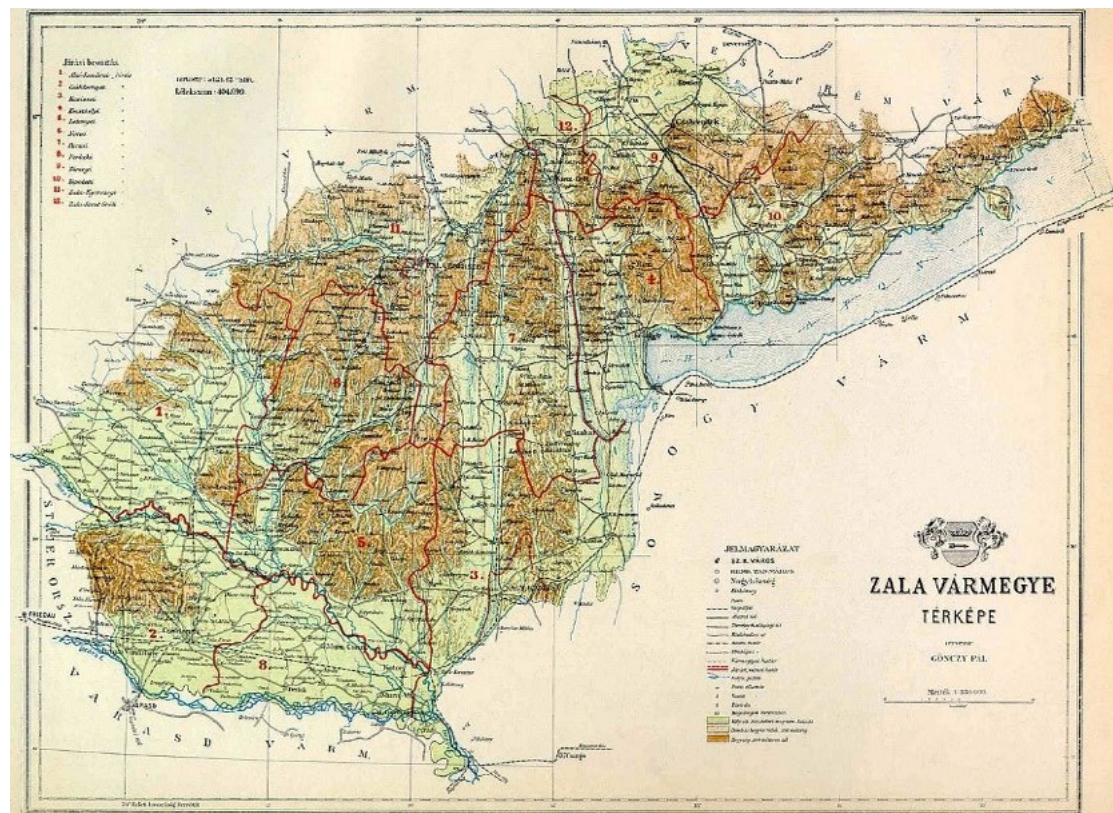
3. kép: III. Honorius pápa

6. fénykép: A kehidai oklevél

4. kép: Egerszeg vára

2. térkép: Zala vármegye térképe régen

7. fénykép: A környezet művészeti központja, Egervár

**Gaigg Rudolf (Mindszenty József Általános Iskola,
Gimnázium és Kollégium):
Rudolf főherceg érdekes élete**

1. kép: Rudolf trónörökös

2. kép: Rudolf kisgyermekként

3. kép: Rudolf trónörökös és Stefánia belga királyi hercegnő eljegyzési fényképe

**Nett Vivien (Keszthelyi Vajda János Gimnázium):
A XIX. Századi Keszthely és Hévíz fürdőélete**

1. fénykép: Szigetfürdő, Keszthely

2. fénykép: Tófürdő, Hévíz

3. fénykép: Festetics-kastély, Keszthely

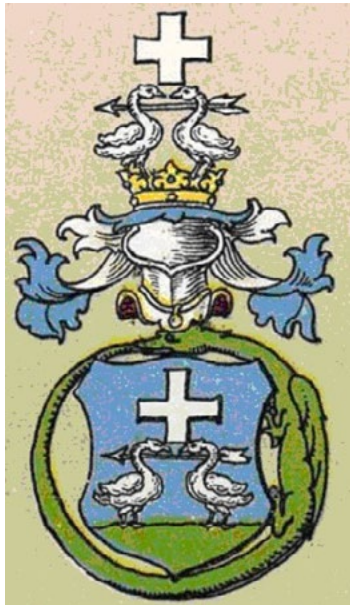

4. fénykép: A fürdőruha-viselet fejlődése

5. fénykép: Korabeli fürdőház Hévízen

**Takács Mihály Márk (Zalaegerszegi Kölcsey Ferenc Gimnázium):
Bethlen Gábor valláspolitikája**

1. kép: Az iktári Bethlen család címere

1. fénykép: A Bethlenek marosillyei birtokán fennmaradt épületrész, a Veres-bástya

2. fénykép: Lázár-kastély, Szárhegy: a ma is látható kaputorony emeleti szobájában nevelkedett a gyermek Bethlen.

2. kép: Báthory Zsigmond fejedelem

3. kép: Bocskai István erdélyi fejedelem és felvidéki földbirtokos

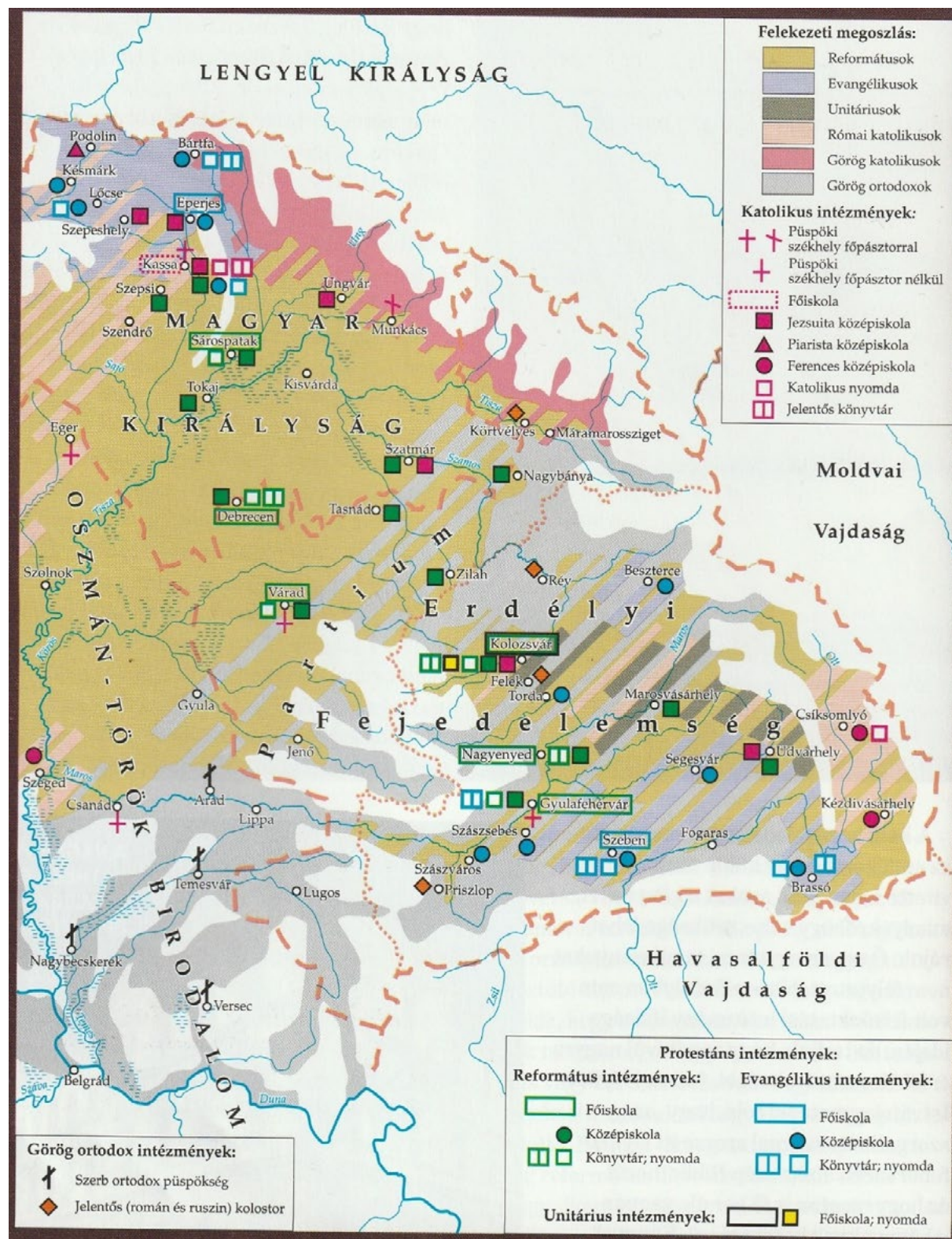

3. fénykép: Báthory Gábor fejedelem mellszobra Nyírbátoron

4. kép: Rákóczi Zsidmond fejedelem

* Jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar jogász képzésének hallgatója.

1. térkép: Térkép az erdélyi fejedelemség vallási megosztottságáról, 1620

4. fénykép: Bethlen Gábor mellszobra a róla elnevezett nagyenyedi kollégium udvarában

5. fénykép: A nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium napjainkban

5. kép: A Messiás pogácsája

6. fénykép: Fekete templom Brassóban, az evangélikus szász közösségek egyik kiemelkedő vallási központja.

6. kép: Korabeli zsidó kereskedő Erdélyben

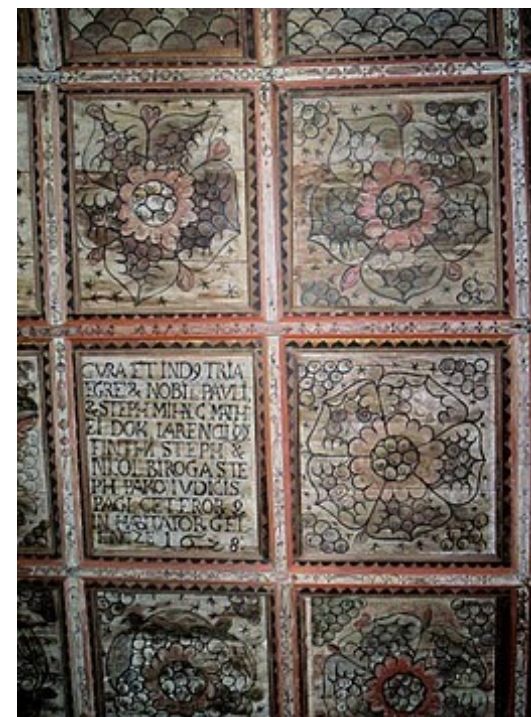
7. kép: Román pásztor rossz időben, és sétálni induló román asszony a korabeli Erdélyben

8. fénykép: Szent Imre herceg tiszteletére felszentelt római katolikus templom Gelencén

7. fénykép: A demsusi Szent Miklós-templom a legrégebb ma is használt ortodox templom Romániában

9. fénykép: A Szent Imre templom különleges kazettás mennyezetét 1628-ban fedték be

10. fénykép: A valamikori anabaptista udvartelep helyét jelző templom napjainkban, Alvinc

Tömpe Rebeka
(Mindszenty József Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium):
Napóleon: A Denevér szárnyalása

1. kép: Jacques-Louis David: Napóleon átkel az Alpokon

2. kép: A fiatal Napóleonot ábrázoló korabeli festmény

3. kép: Napoleon és Josephine

4. kép: Napóleon Egyiptomban. Jean-Léon Gérôme festménye

5. kép: Jacques-Louis David falfestménye Napóleon koronázásáról

6. kép: Reichstadt hercege

7. kép: Bonaparte Napóleon Szent Ilona szigetén

8. kép: Ernest Crofts: Napóleon Bonaparte portréja

9. kép: Jacques-Louis David festménye (1812)

Sárvári Vivien – Vasas Helén
(ZSZC Keszthelyi Közgazdasági Technikum):
Rejtélyes kiállítás
„Egy keszthelyi zsidó család megmentett öröksége”

1. fénykép: A gettóhoz tartozó Goldmark-ház bedeszkázott kapuja a Kossuth utcában
1944-ben

310. Ney Imréné	1901	345. Pollák Imréné	1911
311. Ney Ágnes	1925	346. Pollák Magda	1934
312. Ney Eva	1935	347. Pollák Rezsőné	1888
313. Neuvald Samuné	1877	348. Pollák Henrikné	1866
314. Neumark Jakabné	1875	349. Rosendorf Józsefné	1881
315. Perlaky Józsefné	1890	350. Dr. Ritscher Samuné	1882
316. Perlaky Zsuzsa	1927	351. özv. Rosenberg Béláné	1872
317. Pollák Jenő	1895	352. Radó Gusztávné	1870
318. Pollák Jenőné	1895	353. Rechnitzer József	1883
319. Pollák Vilmosné	1888	354. Rechnitzer Józsefné	1898
320. Pollák Mórné	1883	355. Rechnitzer Ilona	1821
321. Pollák Adolf	1860	356. Rosenberg Samu	1870
322. Pollák Adolfné	1856	357. Rosenberg Ernőné	188?
323. Pollák Samu	1874	358. Dr. Rados Miklósné	1918
324. Pollák Samuné	1871	359. Rechnitzer Magda	1924
325. Pollák Imréné	1903	360. Rechnitzer Károlyné	1908
326. Pollák Ervin	1928	361. Rechnitzer Mária	1934
327. Pollák György	1933	362. Rosenberg Izidorné	1881
328. Pollák Tibor	1931	363. Dr. Rosenberg Samuné	1881
329. Pollák Tamás	1938	364. Rauch Jenőné	1918
330. Pintér Géza	1889	365. Rauch György	1943
331. Pintér Géza	1893	366. Rosenberg Zoltán	1884
332. Pintér Eva	1929	367. Rosenberg Zoltánné	1898
333. özv. Práger Tivadarné	1875	368. Rosenberg Ilona	1921
334. Práger Sándor	1906	369. Rácz István	1904
335. Práger Aladár	1882	370. Rauch Lajos	1881
336. Práger Aladárné	1887	371. Rechnitzer Gyula	1875
337. özv. Pollák Józsefné	1865	372. Rechnitzer Olga	1906
338. Pollák Adolf	1869	373. Rábai József	1873
339. Pollák Adolfné	1870	374. Rábai Józsefné	1893
340. Pollák Dávid	1871	375. Rosenberg Berta	1886
341. Pollák Dávidné	1879	376. Rosenberg Henrikné	1879
342. Pál Nándor	1891	377. Rosenberg Irén	1906
343. Pál Nándorné	1898	378. Rózsa Sándor	1877
344. Pollák Dezsőné	1920	379. Rózsa Sándorné	1886

2. fénykép: Elhurcoltak névsora

3. fénykép: Megtalált üvegdarabok

4. fénykép: Megtalált üvegek

5. fénykép: Megtalált pénzürmék

6. fénykép: A rendszerezett érmék I.

7. fénykép: A rendszerezett érmék II.

8. fénykép: Szív alakú aranymedál I.

9. fénykép: Szív alakú aranymedál II.

10. fénykép: Férfi arany karikagyűrű (belső oldalán található felirat: „Teréz”)

11. fénykép: Pollak Ferenc magyar-német nyelvű reklámcédulája

TÁMOGATÓK:

NEMZETI EGYÜTTMŰKÖDÉSI ALAP

MATHIAS CORVINUS COLLEGIUM ALAPÍTVÁNY

ZALAEGRSZEGI TANKERÜLETI KÖZPONT

TIT ÖVEGES JÓZSEF ISMERETTERJESZTŐ ÉS SZAKKÉPZŐ EGYESÜLET

DEÁK FERENC MEGYEI KÖNYVTÁR

BALATONI MÚZEUM

ZALAEGRSZEGI SZAKKÉPZÉSI CENTRUM

ZALAEGRSZEGI SZC KESZTHELYI KÖZGAZDASÁGI TECHNIKUM

BATTHYÁNY LAJOS GIMNÁZIUM

BATTHYÁNY KÖZÉPISKOLÁÉRT ALAPÍTVÁNY

ADY ISKOLA IZSÁK IMRE ALAPÍTVÁNYA

GÖCSEJ NYOMDA NYOMDAIPARI ÉS KERESKEDELMI KFT.